tarih

'Osmanlı borçları' neden birikti, nasıl ödendi?

popüler tarih

www.dogusmedia.com Haziran 2001 Sayı 13 2.000.000 TL

ISSN 1302-6577

Mustafa Kemal'e İzmir Suikastı

Amerika'yı savaşa sokan baskın
PEARL HARBOR

Popüler Tarih ◆ HAZİRAN 2001 ◆ SAYI 13

OSMANLI BORÇLARI ◆ İZMİR SUİKASTI ◆ PEARL HARBOR

merakediyorum@googlegroups.com

popüler tarih

NTV Haber Ajansı, Reklam ve Ticaret AŞ adına İmtiyaz Sahibi ve Sorumlu Müdür
E. Naci Başerdem
Yazı İşleri Müdürü
Lütfü Tınç
Editör
Kansu Şarman
Danışma Kurulu
Erhan Afyoncu, Fahri Aral, Ümit Bayazoğlu, Yücel Demirel, Edhem Eldem, Alpay Kabacalı, Haydar Kazgan, Ömer Koç, Orhan Koloğlu, Cüneyt Koryürek, İlber Ortaylı, Sami Önal, Necdet Sakaoğlu, Metin Sözen, Eser Tutel, Gültekin Yıldız
Görsel Yönetmen
Ayhan Koç
Fotoğraf Editörü
Kerim Ökten
Fotoğraf
Şemsi Güner, Ali Öz, Vural Yazıcıoğlu

REKLAM
Başkan Yardımcısı
Zeynep Metin Dalman
Reklam Müdürü
Aslı Gülkan Demirkol
Araştırma Müdürü
Çağla Güler
Müşteri İlişkileri Yönetmenleri
Didem Sarısu Destici, Gina Eşit
Tel: (0 212) 335 48 20
Faks: (0 212) 335 48 98

Satış Müdürü
Cemal Araz
(0 212) 335 48 77

Yönetim Merkezi
Eski Büyükdere Cad.
USO Center No: 59
80660 Maslak/İSTANBUL
Tel: (0 212) 335 48 20
Faks: (0 212) 335 48 97
(0 212) 335 48 99
Abone Hizmetleri: (0 212) 630 17 00
Renk Ayrımı, Baskı, Cilt
OMAŞ® Ofset A.Ş.
Dağıtım
BİR-YAY

İçindekiler

Haziran 2001

KAPAK

48 **Pearl Harbor**
7 Aralık 1941 günü Japonlar, Pasifik Okyanusu'nda hakimiyeti ellerine geçirdiler. Ne var ki Pearl Harbor baskınını planlayan Amiral Yamamoto 'devi uyandırdıklarını' biliyordu.
M. Tanju Akad

6 Editörden
7 Okurlardan
8 Ayın Tarihi
12 Basında Bu Ay
14 Karakutu
Kansu Şarman
16 Tartışma: 10 Soruda Osmanlı Borçları
Erhan Afyoncu
22 Topkapı Sarayı: Hazine Dairesi
Lütfü Tınç
28 Osmanlı'da memurlar
Buğra Tokatlı
32 Abdülmecid
Necdet Sakaoğlu
38 Yavuz-havuz davası
Yunus Şen
58 Soykırım: Ölüm Melekleri
Okcan Basat
64 Boğaziçi kıyıları
Vahdettin Engin
68 Manisalı Moris Şinasi
Rıfat Bali
72 Kürek yarışları
Vâlâ Somalı
76 Son Eyüp oyuncakçısı
İskender Özsoy
80 Doğan Kardeş
Zühtü Bayar
83 İnternet
84 Gül Camii
Hakan Tiryaki
87 Tarihçe
Behiç Ak
88 Tam '98 yıllık müessese'
Devrim Çakır
92 Ajanda
Nazlı Irmak
96 Kırk Ambar
Feza Kürkçüoğlu
98 Sahne
Metin And
100 Beyazcam
Aydın Erol
102 Kitap
Mürşit Balabanlılar
104 Bulmaca
Sedat Yaşayan
106 Ayın fotoğrafı

İNKILAP

42 **İzmir Suikastı**
İzmir Suikastı'nın perde arkasında, Mustafa Kemal ile İttihatçı kadro arasındaki son hesaplaşma yatar. Şeyh Sait Ayaklanması ve ardından gelen İzmir Suikastı, birbirlerini izleyen olaylardır. İnkılapların yolu, bu olayların ardından açılmıştır.
Orhan Koloğlu

LÜTFÜ TINÇ
ltinc@dogusiletisim.com

Dava adamı Pierre Loti

Geçen yıl, Türk dostu Fransız yazar Pierre Loti'nin 150. doğum yıldönümüydü. Kültür Bakanlığı bu yıldönümünü, İstanbul'da düzenlenen anlamlı bir kolokyumla gündeme getirdi: '21. Yüzyıla Girerken Pierre Loti, Türkiye ve Avrupa: Pierre Loti'nin 150. Doğum Yıldönümünde Türkiye ve Avrupa'nın Siyasal ve Edebi İlişkileri Kolokyumu'.

Bu ilginç kolokyuma, Fransız ve Türk bilim adamları, akademisyen ve araştırmacılar katıldılar. Kolokyum öncesinde ise Kültür Bakanlığı, Loti'nin Fransız siyaset adamı Louis Barthou'ya yazdığı 525 mektubu Paris'teki bir müzayededen satın alarak bunlar arasından, Türkiye'ye ve 'Türklerin davasına' ilişkin olanları, 'Türkiye İçin Mektuplar' adı altında bastırdı. Önümüzdeki aylarda metinleri yayımlanacak olan kolokyum, böylesine etkin bir girişimle de taçlandırılmış oldu. Kültür Bakanlığı'nın, gerçekten takdire değer bu çalışmalarını hem kutlamak hem de devamının gelmesini istemek gerekir.

Evet, aradan bir yıl geçtikten sonra, bu etkinliklerin ne kadar yerinde ve önemli olduğu daha iyi ortaya çıkıyor: 'Ermeni Sorunu'nun birçok ülkede yeniden gündeme getirilerek Türkiye aleyhtarı kampanyaların düzenlenmesi, Türkiye'ye Loti'yi anımsatmak.

Biz de Loti'nin ölüm yıldönümünde (Haziran 1923), hem bu 'Büyük Dost'u anmak hem de Loti'nin yazarlık kariyerindeki 'dava adamı' yönünün altını çizmek istiyoruz: Loti, 1879'da basılan ilk romanı Aziyade'den, 1921'de yayımlanan 'Supremes Visions d'Orient' adlı İstanbul güncelerine kadar, 50'nin üstünde yapıta imza atmıştır. Bu kitaplarından 15'i 'bize ait' eserlerdir ve Loti'nin Osmanlı yaşam tarzını dillendirdiği ünlü romanları da bunlar arasındadır. Ancak Loti'nin 'bize dair' diğer kitapları, birer 'Türkiye savunması' olarak öne çıkarlar.

Örneğin bu çalışmalar arasında, 1919'da yayımlanan 'Les Allies qu'il nous faudrait' ('Bize gerekli olan müttefikler') kitabının özel bir yeri vardır. Kitap esas olarak, Anadolu'nun işgaline tanık olmuş çok farklı kesimlerden yabancıların Loti'ye gönderdiği, Türkiye ve Türkler lehine izlenimler içeren 1919 tarihli mektupların bir derlemesidir. Bu mektuplardan bir bölümü, 'Ermeni Sorunu'nun nedenlerini de son derece objektif bir biçimde sergiler.

Ancak Loti'nin, edebi değil de siyasi yönü ağır basan bu çalışmaları, biri hariç (La Turquie agonisante, 1913 / Can Çekişen Türkiye, 1913, 1973), dilimize çevrilmemiştir. Loti'nin dostluğunu, 'oryantalist bir yazarın sempatisi' seviyesinde değerlendirmek, onun siyasi içerikli çabalarını ve yayınlarını bilmemekten kaynaklanmaktadır. Dileğimiz, Loti'nin en azından 'bize dair' tüm yapıtlarının Türkçeye bir an önce kazandırılması.

Nice sayılarda her ay buluşmak dileğiyle.

merakediyorum@googlegroups.com

1 HAZİRAN
Resmi ve özel bütün kurumlarda Arap harflerinin kullanılış izni sona erdi (1930).
Atatürk, hekimlerin tavsiyesine uyarak Savarona yatında kalmaya başladı (1938).
Fransa'da General De Gaulle başbakan oldu (1958).
Yunan hükümeti monarşiyi kaldırarak cumhuriyet ilan etti (1973).

2 HAZİRAN
Türkiye'de ilk kez pazar günü resmi tatil uygulamasına başlandı (1935).
İtalya'da monarşi kaldırıldı (1946).
İngiltere Kraliçesi II. Elizabeth taç giydi (1953).
Filistin Kurtuluş Örgütü kuruldu (1964).
'Susurluk Davası', İstanbul Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde başladı (1997).

3 HAZİRAN
Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasına karar verildi (1925).
Pekin'de Tienanmen Meydanı'ndaki büyük gösteriye asker müdahale etti; 2 bin civarında öğrenci hayatını kaybetti (1989).

4 HAZİRAN
Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Ankara'da ilk toplantısını yaptı (1930).
İran'ın dini lideri Ayetullah Humeyni öldü (1989).

5 HAZİRAN
ABD Başkanı Truman, Dışişleri Bakanı George C. Marshall tarafından hazırlanan ve komünizm tehdidine karşı koymayı amaçlayan 'Marshall Planı'nı imzaladı (1947).
Hükümetin Kıbrıs'a müdahale kararı üzerine ABD Başkanı Johnson, İnönü'ye, müdahalede ABD yardımından silahların kullanılamıyacağını belirten bir mektup gönderdi (1964).
Arap-İsrail Savaşı başladı (1965).

6 HAZİRAN
Ankara'da, Türkiye, İngiltere ve Irak arasında Musul Antlaşması imzalandı (1926).
Tenisçi Bjorn Borg doğdu (1947).
Türkiye'de İhtiyarlık Sigortası' kabul edildi (1949).

7 HAZİRAN
Süleymaniye Camii ibadete açıldı (1557).
Vatikan, bağımsız devlet oldu (1929).
Etimesgut fabrikasında yapılan ilk Türk uçağı havalandı (1942).
SHP'den ayrılan milletvekilleri HEP'İ (Halkın Emek Partisi) kurdular (1990).
Sosyetenin ünlü ismi Ayşegül Tecimer, tarihi eser kaçakçılığından gözaltına alındı (1994).

Boro'lar döndü (1965)

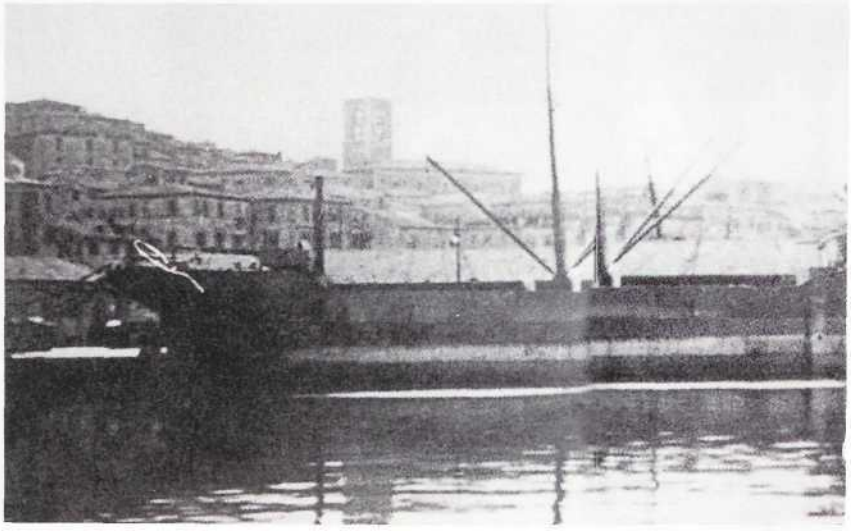
Sadun Boro, eşi Odo ve kızı Deniz, 'Kısmet' adlı yelkenliyle 22 Ağustos 1965'te İstanbul Limanı'ndan çıktıkları dünya turuna son noktayı koydu. 1968 yılının 15 Haziran günü, İstanbul Limanı'nda coşkulu bir topluluk tarafından karşılanan Boro'lar, bu uzun yolculukta Akdeniz, Cebelitarık, Kanarya Adaları, Panama, Güney Okyanus Adaları, Yeni Gine, Endonezya, Singapur, Kızıldeniz (Süveyş Kanalı kapalı olduğundan, tekne Aşdat limanına kadar karadan taşındı) rotasını izlediler.

Refah Şilebi batırıldı (1941)

İngiltere'ye sipariş edilmiş dört denizaltı ile dört uçak filosunu teslim alacak personeli taşıyan 'Refah' şilebi, 23 Haziran 1941 gecesi, bir denizaltı tarafından batırıldı. Türk hükümetinin tahsis ettiği 'Refah' adlı şilep, 171 askeri personeli Mısır'ın Port Said Limanı'na götürecek, oradan da İngiltere'ye gidilecekti. Kafile, 20 Haziran günü Mersin'e ulaştı. 40 yaşındaki 'Refah', Mersin'den 23 Haziran günü saat 17.30'da ayrıldı. Saat 23.00 dolaylarında, o korkunç facia gerçekleşti. Kıbrıs'ın on mil doğusunda seyrederken, bir denizaltıdan atılan torpidolar, 'Refah'ı gecenin karanlığında sulara gömdü. Bu saldırıdan toplam 32 kişi kurtulabildi. Konu, TBMM'de 'Refah' gibi köhne bir geminin bu amaca tahsis edilmesi sorunu olarak ele alındı. Görevlerinden istifa eden Milli Savunma Bakanı Saffet Arıkan ve Ulaştırma Bakanı C. Kerim İncedayı ile ikinci derece sorumlu idareciler, soruşturmalar sonrasında suçsuz bulundular.

Nâzım Hikmet Türkiye'yi terk etti (1951)

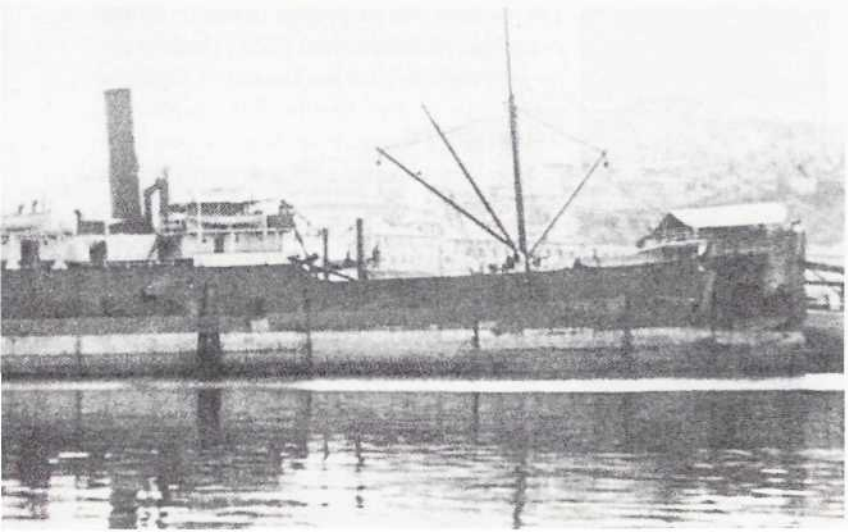

Şili'nin büyük şairi Pablo Neruda'nın, "Biz onun yanında şair bile sayılmayız" diyerek yücelttiği Nâzım Hikmet (Ran) (d. 1902), yaşamının yaklaşık 13 yılını çeşitli cezaevlerinde geçirmişti. 1950'de çıkan Af Yasası olmasa, daha da yatacaktı. Uzun yılların ardından özgürlüğüne kavuşan Nâzım Hikmet; Bahriye Mektebi'nden mezun olduğu, güverte subaylığı yaptığı, hastalanarak çürüğe çıkarıldığı halde, 50 yaşına merdiven dayamışken, 'sağlam' raporuyla askere sevkedileceğini öğrenmişti. Türkiye'yi terk etmeye karar verdi. Yıllar sonra bir şiirinde, "... 951'de bir denizde genç bir arkadaşla yürüdüm üstüne ölümün..." diye anacağı Refik Erduran'la, 17 Haziran 1951 sabahı Karadeniz'e açıldı. Bulgaristan'ın Varna limanına gitmek niyetindeyken; Karadeniz'de rastladıkları Romanya bandıralı bir şileple Romanya'ya, oradan da Moskova'ya geçti. Bu, onun Türkiye'den son ayrılışıydı.

'Ordinaryüs' Lefter'den veda (1964)

Türk futbolunun unutulmaz yıldızlarından 'ordinaryüs' lakaplı Lefter Küçükandonyadis, 3 Haziran 1964 günü Fenerbahçe ile Beşiktaş arasında oynanan jübile maçıyla, yeşil sahalara veda etti. 22 Aralık 1925'te doğan Lefter, 1941'de İstanbul'da Taksim Kulübü'nde, 1947'de Fenerbahçe'de oynamıştı. 1951'de 17 bin 500 liralık transfer ücretiyle İtalya'nın Fiorentina takımına geçen ve daha sonra da Fransa'nın Nice takımında top koşturan Lefter; yurda döndükten sonra 1964'e kadar Fenerbahçe'de oynamıştı. Üstün tekniği ve kıvrak stiliyle tribünleri coşturan 'ordinaryüs', 17 yıllık futbol yaşamında 400'ün üzerinde gol atarak erişilmesi güç bir rekora imza atmasının yanı sıra, milli formayı 50 kez giyerek federasyonun 'Altın Şeref Madalyası'nı alan ilk futbolcu olmuştu. Lefter'in milli forma altında attığı 22 gollük rekor, tam 33 yıl boyunca kırılamamıştı.

8 HAZİRAN

İslam dininin kurucusu Hz. Muhammed öldü (632).
İstanbul'da Beyazıt Meydanı'nda Kıbrıs için 'Ya Taksim, Ya Ölüm' mitingi yapıldı (1958).
Ordu mensupları hazineye yardım amacıyla alyanslarını bağışlamaya başladılar (1960).
Kıbrıs'taki referandumda Kıbrıs Türk Federe Devleti Anayasası onaylandı (1975).

9 HAZİRAN

Adnan Menderes, Demokrat Parti Genel Başkanlığı'na seçildi (1950).
Türkiye ile SSCB arasında doğrudan telefon hattı açıldı (1962).
'Savarona' gemisi, Sadıkoğlu ve Japon firmaları tarafından 'restore et-işlet-devret' sistemiyle kiralandı (1989).

10 HAZİRAN

Türk dostu ünlü Fransız yazar Pierre Loti öldü (1923).
Türkiye ile Yunanistan arasında 'Ahali Mübadelesi Antlaşması' imzalandı (1930).
Mülkiye Mektebi'nin adının 'Siyasal Bilgiler Okulu' olarak değiştirilmesine karar verildi (1935).
Dünya Sinemalar Günü Türkiye'de ilk kez kutlandı (1993).

11 HAZİRAN

Cumhuriyet ilanının 10'uncu yıldönümünü kutlama kanunu çıkarıldı (1933).
Zonguldak'ta meydana gelen grizu patlamasında 6 işçi öldü; 16 işçi yaralandı (1954).

12 HAZİRAN

İstanbul Muallimler Cemiyeti kongresi yapıldı (1925).
İstanbul Gazeteciler Cemiyeti kuruldu (1946).
Keban Barajı'nın temeli atıldı (1966).
Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçen Türklerin sayısının 12 bini aştığı bildirildi (1989).

13 HAZİRAN

Türkiye ile KKTC arasında pasaport uygulaması kaldırıldı (1991).
Süleyman Demirel'in Cumhurbaşkanı seçilmesiyle boşalan DYP Genel Başkanlığı'na Tansu Çiller seçildi (1993).

14 HAZİRAN

Alpullu Şeker Fabrikası açıldı (1925).
Etibank Genel Müdürlüğü kuruldu (1935).
Kapalı yerlerde sigara içilmesi ve sigara reklamı yapılması yasaklandı (1989).

merakediyorum@googlegroups.com

15 HAZİRAN

Darüşşafaka Lisesi kuruldu (1873).

Atatürk'ün Şişli'de oturduğu ev müze oldu (1942).

Meclis'teki Sendikalar Kanunu tasarısını geri aldırmak için DİSK'e bağlı işçiler büyük bir yürüyüş düzenlediler (1970).

Türkiye'nin ilk AİDS hastası Murteza Elgin (Murti) öldü (1992).

16 HAZİRAN

Henry Ford , 'Ford Motor' fabrikasını kurdu (1903).

Türkçeleştirilmiş ezanın, eskiden olduğu gibi Arapça okunmasına dair kanun kabul edildi (1950).

Osmanlı hanedanının kadın üyelerinin Türkiye'ye girebilmelerini öngören kanun kabul edildi (1952).

17 HAZİRAN

Çin ilk hidrojen bombasını patlattı (1967).

ABD'de Watergate skandalıyla ilgili ilk haber yayımlandı (1972).

18 HAZİRAN

Havacı Amelia Earhard, Atlantik'i uçakla geçen ilk kadın oldu (1928).

Birleşmiş Milletler, Uluslararası İnsan Hakları Deklarasyonu'nu kabul etti (1948).

Sağlık hizmetlerinden ücretsiz yararlanacak düşük gelirli vatandaşlara verilecek 'Yeşil Kart' uygulaması Meclis'te kabul edildi (1992).

19 HAZİRAN

Hürriyet Heykeli, Fransa'dan New York'a getirildi (1885).

Dünya Babalar günü, ilk kez ABD'de kutlandı (1910).

Yaşanan petrol sıkıntısının ardından, İstanbul'da 'karneyle benzin' dağıtımına başlandı (1979).

20 HAZİRAN

İngiltere ile Fransa'yı birbirine bağlayacak 'Manş Tüneli' projesi açıklandı (1963).

İlk kez yapılan Kıbrıs Türk Federe Devleti seçimlerinde Rauf Denktaş 'Devlet Başkanı' seçildi (1976).

Viyana'da açılacak olan 'Anadolu'nun Görkemi' adlı sergi için gönderilen 7 bin 500 yıllık 'Ana Tanrıça' heykeli çalındı (1990).

21 HAZİRAN

'Fahriye Abla' şiiriyle tanınan şair Ahmet Muhip Dranas Ankara'da öldü (1980).

Magna Carta mühürlendi (1215)

İngiltere Kralı John'un, 15 Haziran 1215'te mühürlediği Magna Carta (Büyük Berat); İngiltere tarihinde önemli bir dönüm noktasını oluşturmuştu. Berat, dönemin ağır toplumsal ve siyasal koşulları nedeniyle halkın bilincinde benzersiz bir yer edinmişti. Kral John, tahtının tehlikede olduğunu ve her an bir iç savaşın patlak vereceğini fark edince; daha çok, büyük soyluların kral karşısındaki özerkliklerini koruma ve pekiştirmeyi amaçlayan beratı imzalamıştı. Bir giriş ve bunu izleyen *63* maddeden oluşan Magna Carta'nın soylulara tanıdığı haklar, zamanla baskıya karşı bir simge ve mücadele bayrağı durumuna geldi, kuşaklar boyunca özgürlüklerin bir güvencesi olarak yorumlandı.

Müttefikler Normandiya'da (1944)

İngiltere, ABD ve Kanada filolarının 6 Haziran 1944 sabahı Normandiya kıyılarına düzenledikleri çıkarma, II. Dünya Savaşı'nın kaderim belirleyen önemli olaylardan biriydi. Fransa'nın kuzey kıyısına yönelik bir çıkarma harekatının hazırlıklarına girişen Müttefikler, ABD'li General Dwight D. Eisenhower'ın önderliğinde tarihin en büyük saldırı filosunu oluşturdular. Öyle ki, çıkarmaya katılan gemiler yan yana konduklarında, 80 km'lik bir mesafeyi kaplıyorlardı. Büyük saldırı, 6 Haziran günü şafaktan önce başladı. 156 bin asker; 10 bin uçak, 4 bin 126 çıkarma gemisi, 804 taşıma gemisi, yüzlerce amfibi ve başka özel amaçlı tankla Normandiya'ya çıktı. Önemli kayıplara rağmen, saldırı Müttefiklerin lehine sonuçlandı.

Soydaşlar geliyor (1989)

1989 yılının Mayıs ayında başlayan 'Bulgaristan'dan zorunlu soydaş göçü', Haziran ayına gelindiğinde iyice hız kazandı. Göçün yoğun şekilde sürmesi üzerine, Bakanlar Kurulu 7 Haziran'da Kapıkule ve Dereköy sınır kapılarında kamp kurulmasını, gelenlerin bir süre bekletildikten sonra yurda sokulmasını kararlaştırdı. 12 Haziran'da Türkiye'ye giriş yapanların sayısı 12 bine ulaşınca, 16 il geçici iskan bölgesi ilan edildi. 'Zorunla Göç Uygulaması', 24 Haziran'da SHP, DYP, ANAP'ın Taksim Meydanı'nda düzenlediği 'Bulgaristan'ı Telin Mitingi'yle protesto edildi.

Johnson'dan sert mektup (1964)

ABD Başkanı Lyndon Johnson, Türkiye'nin Kıbrıs'a olası bir çıkarma girişiminde bulunmasını önlemek amacıyla, 1964 yılının 5 Haziran'ında Başbakan İsmet İnönü'ye 'sert' uyarılar içeren bir mektup gönderdi. Ankara'da adeta soğuk duş etkisi yaratan mektupta. Başkan Jonhson, ABD'nin Türkiye'ye yardım olarak verdiği silah ve malzemenin Kıbrıs'ta kullanılmasına izin verilmeyeceğine dikkat çekiyordu. Johnson ayrıca müdahalenin Türkiye ve Yunanistan arasında bir savaşa yol açması ihtimali üzerinde durarak, bunun NATO için kabul edilmez olduğunu belirtiyordu. İnönü de, 13 Haziran'da Johnson'a verdiği cevapta, NATO'nun saldırıya uğrayan bir üyesine, saldırının kimden ve ne gerekçe ile geldiğine bakılmaksızın yardımda bulunması gerektiğini ifade ediyordu.

Banker Kastelli kayıplara karıştı (1982)

'Banker Kastelli' diye bilinen ve kendisini 'paranın Lüks Nermin'i olarak tanımlayan Abidin Cevher Özden, halktan topladığı paraların faizini ödeyemeyince, 20 Haziran 1982'de eşiyle birlikte İsviçre'ye kaçtı; oradan da Tunus'a geçti. Özden, 28 Eylül'de Türkiye'ye getirildi ve tutuklandı. 18 Ekim'de yapılan ilk duruşmasında Özden'in ağlayarak verdiği ifadeyi dinleyen yargıç, olayın 'Kastelli ile bankaların değil, hukuku laubalileştiren bir dönemin hesabı' olduğunu söyledi. 3 Aralık'ta 15 ay hapis cezasına çarptırılan, ancak kararın Yargıtay tarafından bozulması üzerine tekrar yargılanan 'Banker Kastelli' için. Ocak 1984'te yapılan son duruşmasında beraat kararı çıktı.

'Alamancılar' acı vatanda (1961)

II. Dünya Savaşı sonrasında Batı Avrupa'da, özellikle de o dönemin Batı Almanya'sında baş gösteren işgücü sıkıntısı sonucunda, Türkiye bu ülkelere işçi göndermeye başladı. 13 Haziran 1961 'de Türkiye ile Batı Almanya arasında 'işgücü göndermeye ilişkin protokol' imzalandı. Protokole göre, Almanya'ya gidecek Türk işçileri, İş ve İşçi Bulma Kurumu tarafından belirlenecek, Alman işçilere tanınan tüm haklardan yararlanacak ve hiçbir özel kuruluş Batı Almanya'ya kontratsız işçi gönderemeyecekti. 24 Haziran günü, ilk işçi kafilesi 'Acı Vatan'a doğru yola çıktı.

22 HAZİRAN

Alman-Sovyet savaşı karşısında, Türkiye 'tarafsızlık' ilkesini benimsedi (1941).
Türkiye Sosyalist İşçi Partisi kuruldu (1974).
Galatasaraylı Tanju Çolak 'Avrupa Gol Kralı' oldu (1988).

23 HAZİRAN

ABD'li mucit Latham C. Sholes, daktilonun patentini aldı (1868).
Doğru Yol Partisi (DYP) kuruldu (1983).
Yunanistan Başbakanı Papandreu öldü (1996).

24 HAZİRAN

İstanbul'da üniversite öğrencileri ABD 6. Filosu'nun ziyaretini protesto ettiler (1967).

25 HAZİRAN

Yunanistan'da General Thedoros Pangalos bir darbeyle iktidarı ele geçirdi (1925).
Tansu Çiller, Türkiye'nin ilk kadın başbakanı oldu (1993).
Anayasa Mahkemesi, ilk duruşma ile görevine başladı (1963).

26 HAZİRAN

Yeni Türk alfabesini hazırlamak amacıyla kurulan Dil Encümeni ilk toplantısını Ankara'da yaptı (1928).
Irak Kralı II. Faysal, resmi bir ziyarette bulunmak üzere Türkiye'ye geldi (1955).

27 HAZİRAN

Adana'da meydana gelen 6.3 şiddetindeki depremde, 210 kişi öldü, binden fazla insan yaralandı (1998).

28 HAZİRAN

Avusturya tahtının veliahtı Ferdinand, Saraybosna'da bir Sırp milliyetçi tarafından öldürüldü (1914).
Yunus Nadi Armağanı'nı, 'Yorgun Savaşçı' romanıyla Kemal Tahir aldı (1968).

29 HAZİRAN

Diyarbakır İstiklal Mahkemesi, Şeyh Sait ile 46 yandaşını ölüme mahkum etti (1925).
Yugoslavya'da iç savaş başladı (1991).

30 HAZİRAN

Dünyada ilk kez İngiltere'de kadınlar renkli mayolarla denize girdiler (1930).
'Superman', çizgi roman kahramanları arasına girdi (1938).
İstanbul'da 'Düşünceye Özgürlük' yürüyüşü düzenledi (1990).

merakediyorum@googlegroups.com

100 YIL ÖNCE

DENIZ HAMAMLARı

Havalar iyice sıcaklaştı. Halk arasında 'karpuz kabuğu düşmeden denize girilmez' şeklinde bir inanış mevcutsa da, havalar vaktinden önce aşırı sıcak olunca herkes denize girmek isteyecektir. Fakat İstanbul'da 15-20 değil en az 40-50 deniz hamamına ihtiyaç vardır.
(Sabah, 3 Haziran 1901)

TRAMVAY KAZASı

Tramvay şirketi memurlarının dikkatsizliği neticesi feci kazaların meydana geldiği teessüfle görülmektedir. Bu cümleden olarak dün, Mari isminde bir kadın Galata'da yoldan geçmekte iken Beşiktaş'tan gelen tramvayın altında kalarak ezilmiştir.
(Sabah, 24 Haziran 1901)

BERLIN GÜREŞLERI

Berlin'de güreşlerine devam eden

Adalı Halil galibiyet serisine bir yenisini daha eklemiştir. Adalı Halil şu ana kadar yaptığı müsabakalarda **ilk** defa olarak bir pehlivanla altı dakika güreşmiştir. Adalı'ya altı dakika dayanan güreşçinin ismi Vinter'dir.
(Sabah. 5 Haziran 1901)

YENI RUM PATRIĞI

Rum Patrikliğine seçilen Yokavim Efendi yakında Aynaroz'dan İstanbul'a gelecektir. Patrik Efendi'yi getirmek amacıyla bir metropolit heyeti Aynaroz'a gitmek üzere şehrimizden hareket etmiştir.
(Sabah, 11 Haziran 1901)

MEKTEPLERINıSLAHı

Padişah efendimizin iradeleri gereğince, gerek İstanbul'daki gerekse vilâyetlerdeki iptidai mektepler ıslah edilecektir. Buna göre, yeni açılması gereken mektepler bir an önce hizmete girecek, tedrisat ise yeni usûller gereğince gerçekleştirilecektir.
(Sabah, 15 Haziran 1901)

OSMANLı SIGORTA ŞIRKETI

Osmanlı Sigorta Şirketi'nin genel **kurulu** dün gerçekleştirilmiştir. 16 bin 420 hisseye sahip en az sekiz tahvil sahibinin hazır bulundukları bu toplantıda senelik rapor ve hesapların okunmasından sonra hisse başına 8 kuruş 10 para dağıtılmasına karar verilmiştir.
(Sabah, 29 Haziran 1901)

75 YIL ÖNCE

KAYıP GENÇ KıZ

Büyükada'da Behiye Hanım isminde, 15 yaşında, genç ve güzel bir kız beş günden beri kaybolmuştur. Aramalar henüz hiçbir netice vermemiştir. Behiye Hanım'ın ani bir saldırıya maruz kalmış olduğu zannedilmektedir. İntihar ihtimali pek zayıftır.
(Cumhuriyet, 13 Haziran 1926)

CUMHURIYET KUPASı

Cumhuriyet Kupası bisiklet yarışını Türkiye şampiyonu bisikletçi Cavit Bey kazandı. Cavit Bey Şişli-Tarabya yolunu bir saat üç dakikada katederek rekor kırdı.
(Cumhuriyet, 5 Haziran 1926)

MUSUL ANTLAŞMASı

Musul Antlaşması tam geceyarısı imza edildi. Musul kaybettiğimiz değil, belki kurtardığımız bir vatan parçasıdır. İmza edilen antlaşma hududun emniyete alınması esası üzerinedir.
(Cumhuriyet, 6 Haziran 1926)

Kız ÖĞRETMEN OKULU

Dün Kız Öğretmen Okulu'nda bir çay ziyafeti verildi. Ziyafete katılan Maarif Vekili Necati Bey öğretmenlerle uzun uzadıya sohbet etti. Necati Bey öğretmenlere, meslekle-

leklerine bağlı olmaları ve vazife aşkı ile çalışmaları gerektiğini söyledi.
(Cumhuriyet, 9 Haziran 1926)

SUIKASTÇıLARıN MAHKEMESI

Gazi Hazretleri'ne suikast düzenleyen millet ve memleket düşmanlarının mahkemesine dün başlanmıştır. Savcı Necip Ali Bey suikastı bütün teferruatı ile izah eden iddianamesini okumuştur. Sanıklar, suikastı kendi adlarına değil, siyasi bir zümre namına hazırladıklarını iddia etmişlerdir. Sanıkların idamı istenmiştir.
(Cumhuriyet, 27 Haziran 1926)

50 YIL ÖNCE

FUTBOLDA ZAFER

Berlin Olimpiyat Stadı'nda Almanya'yla oynadığımız milli futbol maçını 2-1 kazandık. Yüz bin seyircinin izlediği maçta ilk golümüzü 5. dakikada Beşiktaşlı Recep attı. Taraftarlar ve spor çevreleri kalecimiz Turgay'a, başarılı kurtarışlarından dolayı 'Berlin Panteri' adını verdiler.
(17 Haziran 1951)

SENAR'ıN BAVULLARı SORUN

Ünlü ses sanatçısı Müzeyyen Senar hakkında, yurda altı bavul kaçak eşya soktuğu iddiasıyla soruşturma açıldı. Ankara Gümrüğü'nde ifadesine başvurulan Senar, bavulların Suudi Arabistan Büyükelçiliği'ne ait olduğunu söyledi; elçiliğin bu iddiayı yalanlaması üzerine soruşturma genişletildi.
(14 Haziran 1951)

SARKıNTıLıK YAPANLAR

İstanbul Valiliği, son günlerde Florya gibi plaj bölgelerinde sarkıntılık olaylarının artması üzerine, bu gibi davranışlarda bulunanların Adli Tıp'a gönderileceğini bildirdi.
(16 Haziran 1951)

MITHAT PAŞA İSTANBUL'DA

Hürriyet şehidi Mithat Paşa'nın Taif'ten getirilen kemikleri, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın da katıldığı bir törenle, İstanbul Hürriyeti Ebediye Tepesi'ndeki yeni kabrine defnedildi.
(26 Haziran 1951)

DILENCININ TALIHI

Milli Piyango'nun 7 Haziran tarihli çekilişinde büyük ikramiye İzmir'de 'Kör Hafız' olarak tanınan bir dilenciye çıktı. Kör Hafız, kazandığı yüz bin liranın bir bölümünü hayır işlerinde kullanacağını söyledi.
(9 Haziran 1951)

YASAĞA ELEŞTIRI

Kamuoyunda 'Mini Vali' olarak da bilinen İstanbul Valisi Ord. Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay'ın motorlu taşıtlara getirdiği 'klakson çalma yasağı' tepki topluyor. Gökay, bu icraatıyla kimi karikatürlere bile konu oluyor.
(19 Haziran 1951)

25 YIL ÖNCE

BORAN, CHP'YE ÇATTı

Türkiye İşçi Partisi Genel Başkanı Bellice Boran, CHP'yi eleştirerek, "CHP solun sağ kanadı olmak ile sağın sol kanadı olmak arasında bir tercih yapmak ve çizgisini açık, tutarlı, kararlı bir biçimde ortaya koyarak izlemek zorundadır" dedi.
(5 Haziran 1976)

NUR RISALELERI

Cumhuriyet Başsavcısı Kazım Akdoğan, Nur risalelerinin başkalarına okutturulması, okunması ve dinletilmesinin, TCK'nın 163. maddesine ayrıkı düşen bir suç niteliği taşıdığına ilişkin Yargıtay 9. Ceza Dairesi'nin kararının uygulamada yerleşmiş olduğunu ve geçerliliğini koruduğunu belirtti.
(29 Haziran 1976)

MHP'YE IHTAR

Cumhuriyet Başsavcısının MHP ile ilgili başvurusunu inceleyen Anayasa Mahkemesi, bu partiye yurtdışındaki örgütlerini kapatması için ihtarda bulunulmasını kararlaştırdı.
(28 Haziran 1976)

KABATAŞ'A SUÇLAMA

Yeni Genel Müdür Prof. Şaban Karataş döneminde TRT'ye yasadışı yollarla 400 eleman alındığı önü sürüldü. Yeni Haber-İş Sendikası yöneticileri, kurumun Milliyetçi Cephe Hükümeti tarafından ele geçirilmesi faaliyetlerinin yoğunlaştığını belirttiler.
(12 Haziran 1976)

merakediyorum@googlegroups.com

Londra ve İstanbul entrikaları

İngiliz gemileri kime vaat edilmişti?

I. Dünya Savaşı öncesinde, İngiliz ve Osmanlı yöneticileri İngiltere'ye ısmarlanan iki savaş gemisiyle ilgili kararlarını, siyasi hedefleri için araç olarak kullandılar.

KANSU ŞARMAN

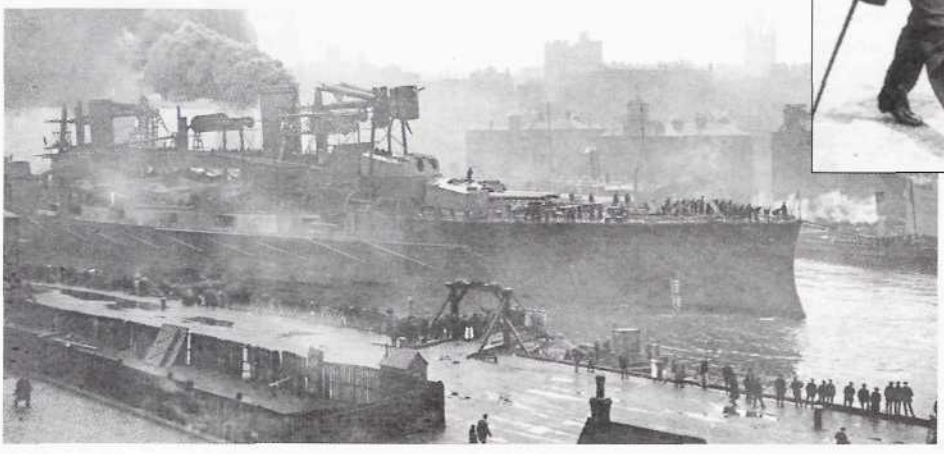
1914 ilkbaharında Osmanlı devletinin İngiltere'ye ısmarladığı iki büyük savaş gemisinden 'Sultan Osman' dretnotu (dönemin en güçlü savaş gemisi sınıfı) Tyne tezgahlarında bitmek üzereydi. Diğer savaş gemisi 'Reşadiye' ise daha önceden denize indirilmişti; ama deneme seferleri yapılıyordu ve teslimi için Sultan Osman dretnotunun bitmesi bekleniyordu.

Ayrıca bu iki gemi için gereken büyüklükteki liman yeni tamamlanıyordu. Osmanlı topraklarındaki İngiliz deniz misyonunun şefi Amiral Sir Arthur Limpus rıhtım tesislerinin yapımı için Vickers ve Armstrong Whitworth adlı ingiliz şirketleri için izin koparmıştı. Artık liman inşaatı da bitmişti. Temmuz 1914 geldiğinde, İngiliz hükümetinde gemilerin teslimi için bir isteksizlik gözleniyordu. Oysa Churchill bu gemilerin Osmanlı için önemini çok iyi biliyordu. Gemilerin bedeli olan 7.5 milyon altın ödenmişti. Hatta bunun için halktan bile para toplanmıştı. Osmanlı donanmasının Ege'de Yunanistan ile, Karadeniz'de de Rusya ile boy ölçüşmesi bu iki gemiye bağlıydı.

İngiltere'ye gönderilen Hamidiye Kahramanı Rauf (Orbay) Bey komutasındaki seçkin Türk denizcileri, gemileri teslim almak üzere bekliyorlardı. Amiral Limpus, 27 Temmuz günü gemileri karşılamak için Osmanlı donanmasına ait gemilerle Çanakkale'ye gitti. Hatta İstanbul'da Bahriye Nazırı Cemal Paşa, İngiliz-Osmanlı dostluğu onuruna bir 'donanma haftası' düzenledi. Ancak Avrupa'daki savaş bunalımı, yeni inşa edilmiş bu gemilere hem Londra'da hem de Berlin'de büyük önem kazandırdı.

Osmanlı devletinin İngiltere'ye ısmarladığı Sultan Osman dretnotu (altta), Churchill'in (sağda) emriyle el konulduktan sonra HMS Agincourt adını aldı.

EN MODERN GEMİLER

Sultan Osman ve Reşadiye, en yeni askeri sistemle donatılmış, yeni dretnot sınıfı savaş gemileriydi. O günlerde kullanılan savaş gemilerinden birçok bakımdan üstündüler. Üstelik İngiliz donanmasının 1914 başında Alman donanmasına karşı, yalnızca 7 dretnotluk bir üstünlüğü vardı. Bu gemilerin İngiltere'de kalması, donanmaya büyük güç sağlayacaktı. Ayrıca İngilizler için bunların Almanya ya da müttefiklerinin eline geçebilecek bir konumda olmamaları da önemliydi. Bu kritik günlerde Churchill, gemilere el konulması kararını hayata geçirdi. 29 Temmuz 1914 günü, Osmanlı hükümeti bu bekleyişten rahatsız oldu ve iki geminin, tamamlanmamış olsalar bile, İstanbul'a getirilmelerini bildirdi. Bunun üzerine Churchill,

iki üretici şirkete de gemilerin hareketlerini önlemelerini emretti. Ayrıca İngiliz güvenlik güçlerine, Türk denizcilerin gemilere binmesini ve uluslararası yasalara göre Osmanlı toprağı sayılmalarını önlemek için, bayrak çekilmesine engel olma emrini verdi.

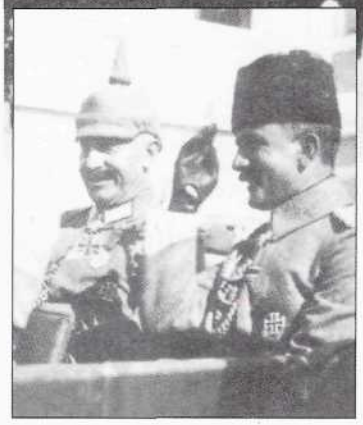
31 Temmuz günü İngiliz denizciler Sultan Osman gemisine çıktılar. Hatta Türk denizcilerle aralarında kısa süren bir çatışma yaşandı. Osmanlı büyükelçisi İngiliz Dışişleri'ne giderek açıklama istedi ancak kendisine gemilere bir süre için el konulduğu söylendi. İngiliz Dışişleri, 3 Ağustos akşamı gemilerin yeni durumunu Osmanlı hükümetine resmen bildirdi. Böylece Osmanlı devletinin bu gemileri kendi topraklarına getiremeyeceği belli oldu.

CHURCHILL'İN TAVRI

İngiliz hükümetinin ve özellikle Amirallik Birinci Lordu Churchill'in I. Dünya Savaşı'na giden günlerdeki bu siyasi tavrı çok tartışıldı. Ancak Türk hükümetinin ve özellikle de Enver Paşa'nın da en az onlar kadar entrikacı bir siyaset güttüğü, aynı günlerde bu iki gemiyi konu alan başka görüşmelerden anlaşılıyor.

Enver, Talat, Cemal ve Said Halim paşaların savaşa girmek konusundaki görüşleri birbirlerinden farklıydı. Burada sözü edilmesi gereken en net ve kesin görüş, Enver Paşa'nın görüşüdür. Enver Paşa'nın üzerindeki Alman etkisi o boyutlardaydı ki, ona göre artık başlaması kaçınılmaz görünen savaşta Osmanlı, mutlaka Almanların yanında yer almalıydı. Oysa sonraki yıllarda Türkleri bu konuda bir oldu bittiye getirdikleri söylenen Almanya aslında Osmanlı devletiyle müttefik olma konusunda çok da istekli değildi. Hatta Alman Başbakanı

Bethmann Hollweg, Enver Paşa'nın Alman Büyükelçisi Wangenheim ile 28 Temmuz'daki görüşmesinden sonra Berlin'e gönderilen ittifak taslağının ardından İstanbul'daki büyükelçisine, "Türkiye'nin Rusya'ya karşı önemli bir harekete gireceğinden emin olmadığı takdirde Osmanlı İmparatorluğu ile bir ittifak antlaşması imzalamaması" talimatını gönderdi.

İşin ilginç tarafı, Sadrazam Said Halim Paşa da savaşa girmek konusunda istekli değildi. Ancak Enver ve Talat Paşalar, 1 Ağustos günü çok kritik bir atakla, Almanların tereddütlü durumlarını kendi taraflarına çekmeyi başardılar. Bu manevra, iki gemiden Sultan Osman'ın, Almanya'ya verilmesi fikrine **dayanıyordu.**

ENVER PASA'NIN TEKLİFİ

31 Temmuz tarihinde İngiliz denizcilerin Sultan Osman ve Reşadiye gemilerine çıktıkları göz önüne alındığında, Osmanlı yönetiminin Almanlar'a, 'el konulmuş' gemiyi teklif ettikleri sonucu ortaya çıkıyor. 2 Ağustos 1914 günü ise bu gelişmelerin ışığında Said Halim Paşa, Enver Paşa ve Talat Paşa, Sultan'dan ve hükümetten gizli, Almanlarla ittifak antlaşmasını imzaladılar. Artık Almanya'da da, Osmanlı ülkesinde de bu savaşa birlikte girilmesini düşünenler istediklerini almışlardı. Bu antlaşmalardan sonra Goben ve Breslau'nun İstanbul önlerine gelişi, satın alınışları ve Karadeniz'de Rus limanlarını bombalayışları ise Osmanlı devletinin 1914 Kasım'ında savaşa katılmasına kadar geçen sürecin adımları oldular. •

I. Dünya Savaşı yıllarında İstanbul'daki Alman Büyükelçiliği (üstte). Enver Paşa ve Alman İmparatoru Wilhelm birlikte (solda). İngiltere'nin el koyduğu gemilerden Reşadiye (altta), İngiliz donanmasında HMS Erin adıyla görev yaptı.

merakediyorum@googlegroups.com

10 soruda Osmanlı borçları

Osmanlı İmparatorluğumun son yüzyılında dış borçlar sürekli arttı ve sonunda, ödenemez hale geldi. Bu yazımızda, imparatorluğun dış borç batağına nasıl saplanıp kaldığını, sonunda nasıl iflasa sürüklendiğini gündeme getirdik.

ERHAN AFYONCU

1. Dış borç ilk kez ne zaman düşünüldü?
2. İlk borç girişiminden nasıl vazgeçildi?
3. İlk dış borç ne zaman ve nasıl alındı?
4. Düyun-ı Umumiye'ye dek ne kadar borç alındı?
5. Borçlar ödenemeyince ne oldu?
6. Düyun-ı Umumiye idaresi nasıl kuruldu?
7. Düyun-ı Umumiye nasıl çalıştı?
8. Düyun-ı Umumiye'nin imparatorluk üzerindeki etkisi neydi?
9. Düyun-ı Umumiye'den sonra borçlanmaya devam edildi mi?
10. Osmanlı borçlarının ödenmesi ne zaman bitti?

1 Dış borç ilk kez ne zaman düşünüldü?

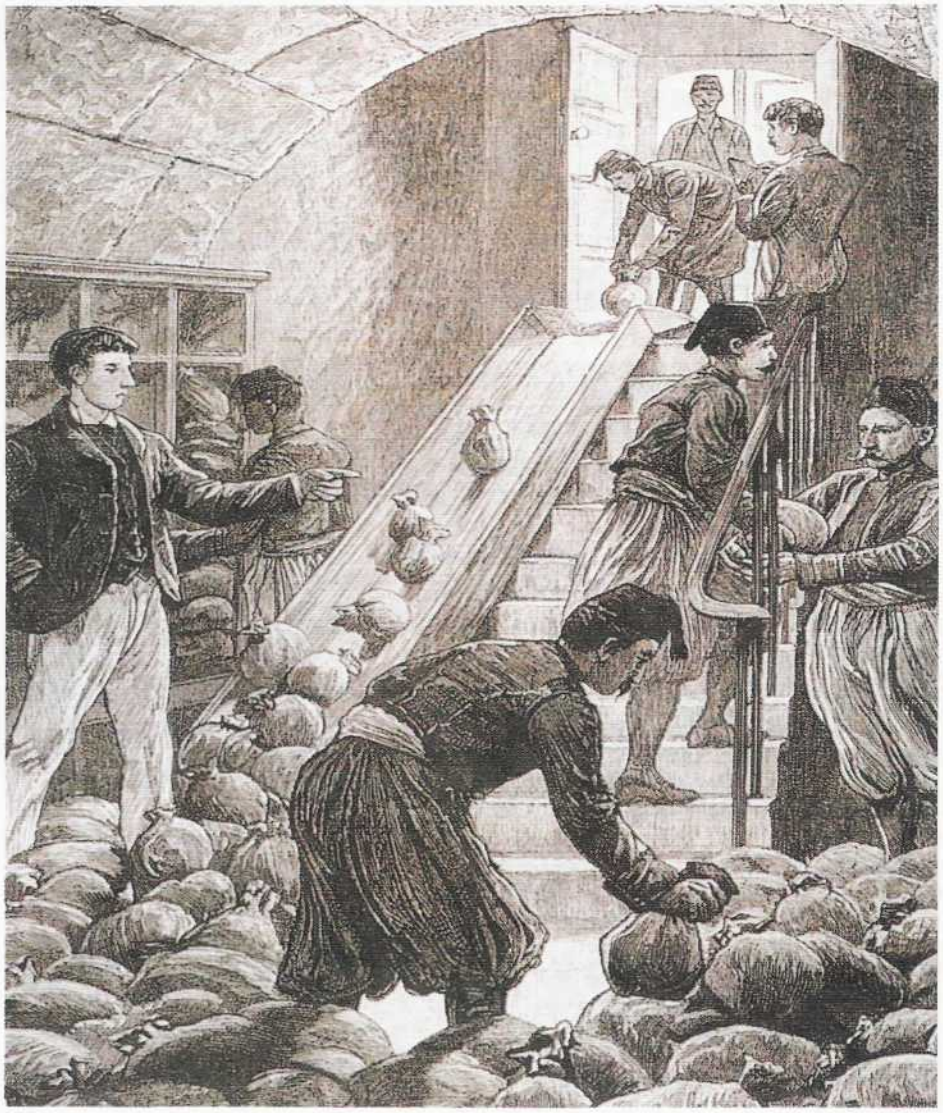
Osmanlı'nın mali durumu 17. yüzyılın sonlarından itibaren kötüleşmişse de halktan olağanüstü vergiler yoluyla toplanan paralar sayesinde, bir müddet daha vaziyet idare edilmiştir. Ancak 18. yüzyılın son çeyreğinde, arka arkaya gelen büyük mağlubiyetler ve ödenen harp tazminatları nedeniyle ekonomik durum iyice kötüleşmişti.

1787 yılında Rusya ile savaşa girişildiğinde, sefer masrafları için gerekli para hazinede yoktu. Savaşın sonraki yıllarında nakit para ihtiyacı iyice arttı. Yabancı bir devletten borç almanın Osmanlı İmparatorluğu'nun mali durumunun dışarıya teşhir edilmesi olacağı ve düşmanlarının cesareti artırmaya yarayacağı düşünüldüğü için, başlangıçta bu yolun üzerinde fazla durulmadı ise de ülke içinden gerekli para temin edilemeyince borç alınacak yabancı bir devlet aranmaya başlandı.

İlk olarak Hollanda (Felemenk) ile temasa geçildi. Fakat iki ülkenin uzaklığı, para birimleri arasındaki fark ve borca karşılık verilecek tarım ürünlerinin ayanların elinde olması nedeniyle problemler yaşanacağı görülünce vazgeçildi.

Daha sonra İspanya elçisine müracaat edildiyse de elçi, ülkesinin bu savaşta tarafsız olduğunu söyleyerek hükümetinin bu işe sıcak bakmayacağına bildirdi.

Son bir ümitle Fas Sultanı'na başvuruldu ama oradan da olumlu bir yanıt alınamadı. Bunun üzerine devletin ve halkın elindeki altın ve gümüş eşyalar toplanarak, darphanede para bastırılmak suretiyle savaş ihtiyaçlarının bir kısmı karşılanabildi.

2 İlk borç girişiminden nasıl vazgeçildi?

19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomisi iyice kötüleşti. Ekonomik durumu düzeltmek için bir çıkış arandığı sırada İngiliz elçisi Canning, Abdülmecid'e sunduğu reform planında, dışarıdan borçlanmayı hararetle tavsiye etmişti.

Avrupa'da o sıralarda sermaye fazlası vardı ve bunun kullanılacağı yerler aranıyordu. Sermaye çevreleri yayımladıkları çeşitli broşürlerle, bir taraftan Osmanlı İmparatorluğu'nun reform hareketlerini överek Avrupa kamuoyunun güvenini artırmaya, diğer taraftan ise Osmanlı maliyesinin düzeltilmesi için borç alınması gerektiği konusunda İmparatorluk yetkililerini iknaya çalıyorlardı.

1850 yılında Osmanlı maliyesi aylıkları ödeyemeyecek duruma gelince, Sadrazam Reşid Paşa ve diğer devlet ileri gelenleri dışarıdan borç almak için harekete geçtiler.

Bu duruma karşı çıkan padişahın eniştesi Fethi Paşa ise Abdülmecid'i borç almaktan vazgeçirdi. Ancak borç antlaşması imzalandığı için, Osmanlı İmparatorluğu, mukavelenin feshi yolunda, 2 milyon 200 bin Fransız Frangı tazminat ödedi.

Osmanlı Bankası'nın gümüş mahzenini tasvir eden bir illüstrasyon (üstte). Bugün İstanbul Erkek Lisesi olarak hizmet veren Düyun-ı Umumiye binası (sol sayfada).

merakediyorum@googlegroups.com

Kırım Savaşı'nda Rus ve Osmanlı ordularının karşı karşıya gelişlerini gösteren Avrupa kaynaklı bir illüstrasyon (sağda). Osmanlı Bankası ile Düyun-ı Umumiye idaresi tarafından düzenlenen ve 'Osmaniye 1890' adıyla bilinen 4 milyon 545 bin paundluk devlet tahvili (altta). Osmanlı maliyesinin iflas ettiği 1875 yılında Adliye Nazırı Midhat Paşa (sağ sayfada, üstte) ve Sadrazam Mahmud Nedim Paşa (sağ sayfada, altta) kendi ellerindeki tahvili satarak haksız kazanç sağlamakla itham edildiler.

3 İlk dış borç ne zaman ve nasıl alındı?

Osmanlı İmparatorluğu, Rusya ile Kırım Savaşı'na girdiğinde, bu harbin getirdiği parasal yükü karşılamak için, 1854 yılında savaş sürerken, tarihinde ilk defa dışarıdan borç para almak zorunda kaldı.

Londra ve Paris'teki Palmer ve Goldschmid isimli iki banka grubundan 3 milyon sterlin borç alındı.

Bu paranın 700 bin sterlinine bankacılık masrafları ve borcun ilk taksiti olarak el konuldu. Kalan miktarın tamamına yakınıysa Kırım Savaşı için harcandı.

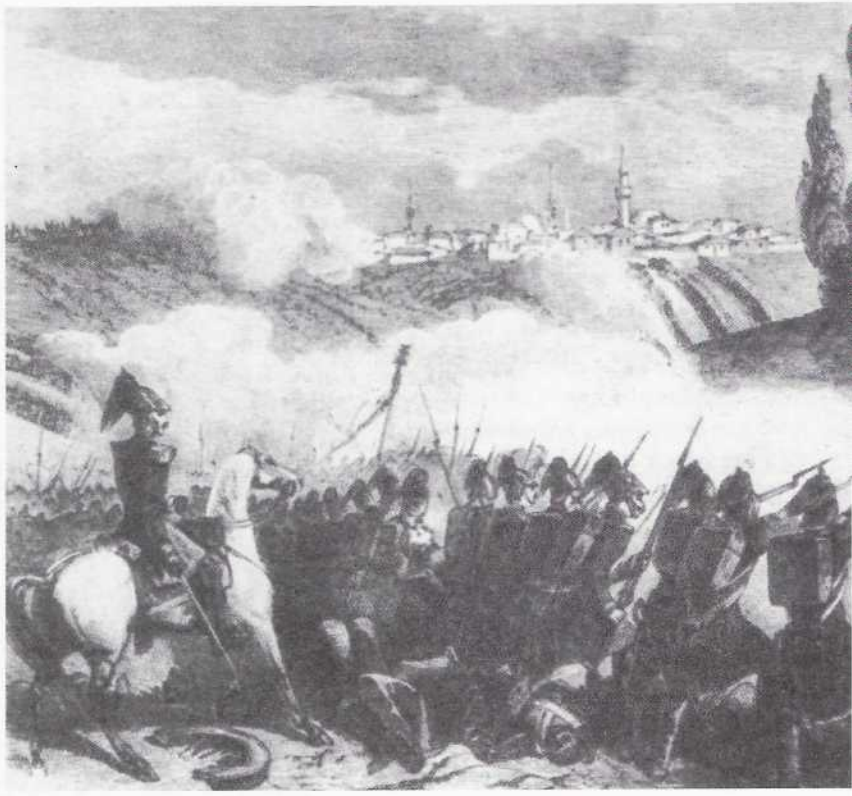
İlk borcu alan Abdülmecid bu konuda şunları söylemiştir: "Borç almamak için çok çalıştım. Lakin durum bizi borç almaya mecbur etti. Bunun ödenmesi, gelirlerin artmasıyla olur. Bu da ülkenin imarıyla olur."

4 Düyun-ı Umumiye'ye dek ne kadar borç alındı?

Alınan ilk borç savaş için harcandığından, bir müddet sonra hem borcu ödemek hem de diğer ihtiyaçlar için yeniden borç alınmak zorunda kalındı.

1855 yılında alınan miktar ise 5 milyon sterlindir. Bu borç oldukça olumlu şartlar altında alınmıştır. Muhtemelen İngiltere ve Fransa, Osmanlı İmparatorluğu'nu borçlanmaya alıştırmaya çalışıyorlardı. Alınan bu borçları bir müddet sonra İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı maliyesini denetleme istekleri izledi.

Osmanlılar denetlemeye uyar gibi görünseler de bu iki devletin memurlarının işlerini engellemek için ellerinden geleni yaptılar.

Takip eden yıllarda, borçlanma artarak devam etti. Artık dışarıdan borç almak, Osmanlı devlet adamlarına hem kolay bir yol olarak görünüyor hem de bir alışkanlık haline gelmiş bulunuyordu.

1858'de alman borcun ardından 1860'ta yeniden borç alma ihtiyacı doğdu. Ancak daha önce kolaylıkla borç veren Avrupalılar bu kez birçok şart ileri sürdüler.

İstenilenler şunlardı: Yabancılar devlet emlakını satın alma veya kiralama hakkına sahip olacaklar, devlet emlaki rehin gösterilmek suretiyle tahvil çıkarılacak, vakıf sistemi kaldırılacak, Osmanlı maliyesi uluslararası bir komisyonun denetimine girecek, devletin sahip olduğu orman, maden ve araziler özelleştirilerek bir komisyon tarafından işletilecek.

Avrupalılar, baştan beri her defledikleri Osmanlı İmparatorluğu'nun denetlenmesi çalışmasının zamanının geldiğine kanaat getirerek harekete geçmişlerdi. Ancak bu şartları inceleyen Osmanlı devlet adamları, bu isteklerin kabulünün yabancı devletlerin vesayeti altına girmek olacağını düşünerek reddettiler.

Borç para ihtiyacı ise Mires isimli bir Fransız bankerden daha fazla faiz ve emisyonla alındı. Abdülaziz zamanında da borçlanma artarak devam etti. Abdülmecid döneminde 16,5 milyon Osmanlı Lirası borç alınmışken, Abdülaziz zamanında bu miktar 97 milyon 708 bin Osmanlı Lirası oldu.

Alman borçların yarısı emisyon kaybına uğradığından, devletin eline yukarıda belirtilen miktarların sadece yansı ulaştı. Faiz ödemeleri ve diğer masraflar çıktıktan sonra devlet kasasına ulaşan miktar, borç alınan paranın yüzde otuz üçü idi.

Ayrıca alınan borçlar verimli olarak kullanılmadı; önemli bir bölümü savaş masraflarına, bir bölümü de saray vs. yapımına harcandı. Bu yüzden vadesi gelen borçlan ödemek için yeni kaynaklar meydana getirilemediğinden tekrar tekrar borç alındı ve borçlar artarak birikti.

5 Borçlar ödenemeyince ne oldu?

İmparatorluk borç yükünü taşıyamadı ve sonunda ilk borç alışından 21 yıl sonra 1875'de, resmi bir bildiri yayımlayarak 5 yıl süreyle borç taksitlerinin sadece yarısını ödeyebileceğini ilan etti.

Bu ilan aynı zamanda devletin iflasını da bildiriyordu. Osmanlı hükümetinin bu kararı Avrupa'da şiddetli protestolara neden oldu. Ancak yarım ödemeler de yapılamadı. Hükümet, 1876'nın Nisan ayında, bütün borçların ödenmesini durdurdu.

Bu yıllarda çıkan Osmanlı-Rus Savaşı'nda Avrupa kamuoyu, borçlarını ödememesi nedeniyle Osmanlı'ya tavır almış ve Rusya karşısında onu yalnız bırakmıştı. Bu savaş bitene kadar, borç sorunu bir müddet askıya alındı. Savaşın ardından toplanan Berlin Kongresi'nden, 'Osmanlı maliyesinin kontrolü için uluslararası bir kurul oluşturulması' yönünde bir 'tavsiye kararı' çıktı.

İflasın ilan edildiği 1875 yılında Osmanlı hükümetinin iki üyesi, Sadrazam Mahmud Nedim Paşa ve Divan-ı Ahkâm-ı Adliye Nazırı Midhat Paşa, kendi aldıkları karar gereği, piyasadaki devlet tahvillerinin değerinin düşeceğini bildikleri için, bu karar açıklanmadan kendi ellerindeki tahvilleri satarak haksız kazanç sağlamışlardır.

6 Düyun-ı Umumiye idaresi nasıl kuruldu?

Osmanlı-Rus savaşı, zaten iyi durumda olmayan maliye idaresini iyiden iyiye kötüleştirir. Yeni tahta çıkan II. Abdülhamid saray ve devlet giderlerini kısmışsa da devlet gelirlerinin yaklaşık yüzde 80'i dış borçlara gittiği için, bu tür önlemler yeterli değildi.

Osmanlı Bankası ve İstanbul'daki diğer bankerlere olan borcunu ödemek üzere, Osmanlı hükümeti 1879'da onlarla bir antlaşma yaparak borcunu 10 yılda ödemeyi taahhüt etti. Teminat olarak da tütün, tuz, pul, balık, bazı yerlerin ipek vergisiyle alkolden sağlanan gelirleri gösterdi. Oluşturulacak bir komisyon, bu altı gelirin yönetimini üstlenecekti. Bu idareye Rüsum-ı Sitte (Altı resim / vergi) denilmiştir.

Bu idare kurulunca dış alacaklılar Galata bankerlerine imtiyazlı davranıldığını ileri sürerek protestolarda bulundukları gibi, İngiltere ve Fransa da elçileri vasıtasıyla resmî protestolarını dile getirdiler. Dış borçların durumu artık siyasi bir vaziyet kazanmıştı. Osmanlı hükümeti yabancı devletlere, borçlar konsolide edilmediği takdirde hiç kimsenin eline bir şey geçmeyeceğini, elinde tahvil bulunan binlerce Avrupalının her şeylerini kaybedeceğini bildirdi. Bu açıklama üzerine ilgili devletler, 'Osmanlı gelirleri yalnızca kendi temsilcileri tarafından denetlendiği takdirde' konsolidasyonu kabul edeceklerini bildirdiler.

Görüşmeler sonucunda 1881 yılında Düyun-ı Umumiye (genel borçlar) isimli bir komisyon oluşturuldu. Komisyon İngiltere, Fransa, Almanya, Hollanda, İtalya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan birer üye ile Galata bankerlerinin bir temsilcisinden oluşuyordu. Bu komisyon Osmanlı maliyesinden ayrı olarak dış borçların ve Rusya'ya olan savaş tazminatının ödenmesi işini üstleni-

BİBLİYOGRAFYA

- İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, IV/1, Ankara 1988.
- Cemil Öztürk, Türkiye'de Dış Borçlanma ve Malî Bağımsızlık Sorunu, (1854-1923), Basılmamış Doçentlik Çalışması, Marmara Üniversitesi 1996.
- Vahdettin Engin, "Alınışından 135 Yıl Sonra Dış Borçlar Tarihine Bir Bakış", Tarih İncelemeleri Dergisi, sayı 5 (İzmir 1989), s. 263-271.
- Cevdet Küçük-Tevfik Ertüzün, "Düyûn-ı Umûmiyye", TDV İslâm Ansiklopedisi, X, 58-62.
- Seyfettin Gürsel, "Osmanlı Dış Borçları", Osmanlı, 3 (Ankara 1999), s. 389-399.
- Rifat Önsoy, "Muharrem Kararnamesi ve Düyûn-ı Umumiye İdaresi", Osmanlı, 3 (Ankara 1999), s. 400-.414.
- Faruk Yılmaz, Devlet Borçlanması ve Osmanlıdan Cumhuriyete Dış Borçlar, İstanbul 1996.
- Emine Kıray, Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar, İstanbul 1993.

merakediyorum@googlegroups.com

1880'li yıllardan sonra Osmanlı tahvil piyasasındaki etkinliğini artıran Deutsche Orient Bank'ın Bankalar Caddesi'ndeki binası (sağda). Reji İdaresi Lozan Antlaşması'na kadar Osmanlı köylüsü üzerindeki etkinliğini sürdürdü. Altta, 1911 yılına ait bir kartpostalda, 'Reji İskelesi' olarak adlandırılan Samsun Merkez İskelesi ve tütün taşıyıcıları. Türkiye'deki Reji İdaresi sigaralarının arması (altta sağda).

yordu. Bu komisyonun kurulması hicri takvim ile Muharrem ayına geldiği için, bu olay Muharrem Kararnamesi olarak da bilinir.

7 Düyun-ı Umumiye nasıl çalıştı?

Düyun-ı Umumiye tuz, pul, balıkçılık, ipek, tütün ve alkolden alınan vergilerle damga resmi ve bazı bölgelerden alınan vergiler (Bulgaristan vergisi, Kıbrıs'ın gelir fazlası, Doğu Rumeli vergisi) gibi önemli gelir kaynaklarını doğrudan denetim altında tutuyordu. Ayrıca kuruma, tütün ve tuz alanlarında gerekli değişiklikleri yapma ve 'tekel' tarzında yönetme yetkisi verildi.

Bu denetim karşılığında Osmanlı borçlarında yüzde 60'lık bir indirime gidilmişti. Yaklaşık olarak 253 milyon Osmanlı Lirası'na ulaşmış olan borcun 146 milyonu silinmiş ve borç 106 milyon liraya düşürülmüştü. Ayrıca faiz oranları da indirilmişti.

Düyun-ı Umumiye idaresi ilk başta Sirkeci'de bir binada çalışmalarına başladı. 1897'de Cağaloğlu'nda kendisi için yaptırılan büyük binaya (bugünkü İstanbul Erkek Lisesi) taşındı. İstanbul'da genel müdürlüğe bağlı olarak, imparatorluğun önemli şehir ve bölgelerinde baş müdürlükler açıldı.

I. Dünya Savaşı başlarında bu komisyonda 182'si yabancı, tam 5 bin 537 kişi çalışıyordu. Ayrıca ürün toplama zamanlarında pek çok geçici eleman da kullanılıyordu. Avrupa sanayi çevreleri bu idarenin kurulmasından sonra Zonguldak kömür madenleri, Bursa ipek sanayi, alkollü içki üretimi, elektrik, havagazı, su şirketleri gibi alanlarda üretime egemen oldular.

8 Düyun-ı Umumiye'nin imparatorluk üzerindeki etkisi neydi?

Düyun-ı Umumiye, Osmanlı İmparatorluğu'nun mali bağımsızlığını ortadan kaldırdığı ve 'devlet içinde devlet' hüviyeti kazandığı için genellikle olumsuz bakılan bir kurumdur.

Düyun-ı Umumiye komisyonu tütün öşrünü 1883'te kurulan Reji idaresine devretmişti. Bu şirket zarar etse dahi her yıl 750 bin lirayı Düyun-ı Umumiye'ye ödemekle yükümlüydü.

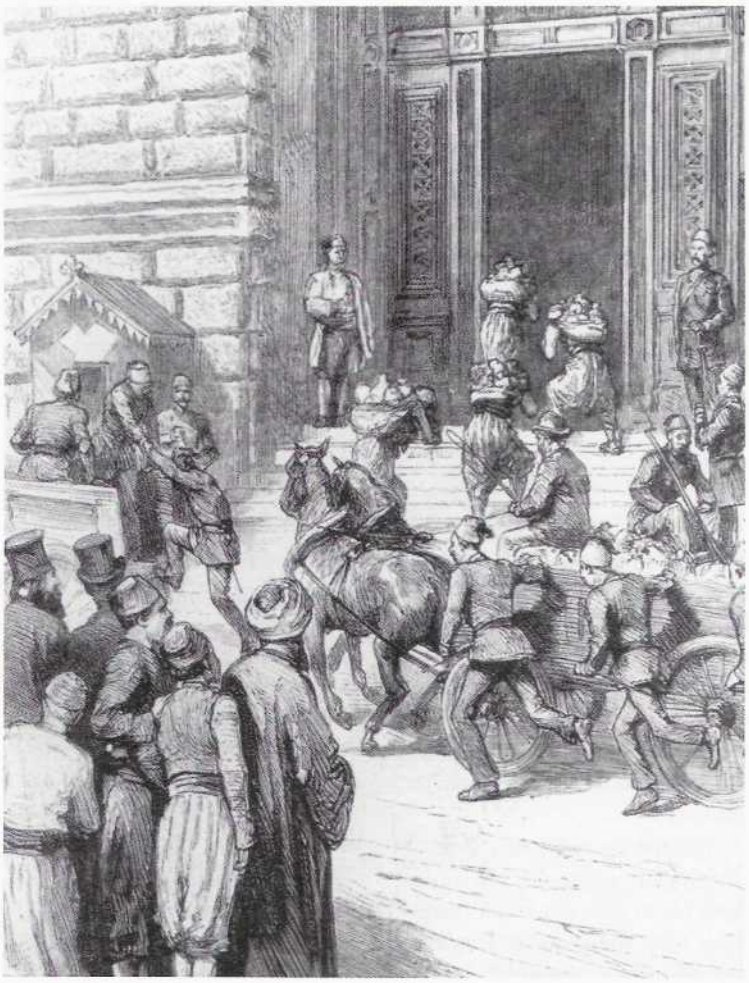
Reji idaresi Osmanlı ülkesinin her tarafına ulaşan teşkilatı ve sayıları bini geçen kolcularıyla, tütünü köylüden ucuza alabilmek için her türlü faaliyeti gösterdi. Tütün ekicileri ürünlerini 3-4 misli fazla fiyat veren yabancı alıcılara vermeyi tercih ediyorlardı. Bu nedenle kolcularla tütün ekicileri arasında çıkan çatışmalarda,

1883-1902 yılları arasında, 20 binden fazla insan ölmüştür.

Reji idaresi, Lozan Antlaşması'na kadar Osmanlı köylüsünü sömürmeye devam etmiştir.

Bazı tarihçiler, Düyun-ı Umumiye'nin kimi yönleriyle Osmanlı devletine fayda sağladığı kanaatindedirler. Bu komisyon sayesinde Osmanlı maliyesine bir çeki düzen verildiği, tarımda bazı gelişmeler yaşandığı öne sürülür. Düyun-ı Umumiye idaresinin, devlet kaynaklarının verimli işletilmesinde ve borçların bir düzen içinde ödenmesinde faydalı olduğu söylenir. Daha önceleri alınan borçlar verimli yatırımlara dönüştürülememişken, bu komisyon döneminde alman borçlar, alt yapı

Osmanlı Bankası'nın 27 Mayıs 1892 tarihinde açılan yeni binasına, para ve altınların asker korumasıaltında getirilmesini tasvir eden The Graphic Magazine kaynaklı bir illüstrasyon (solda). Osmanlı borçlarının ödeme şekli, Lozan Antlaşması ile kararabağlandı (altta).

yatırımlarına harcanmıştır. Düyun-ı Umumiye'nin en önemli faydası ise etkili bir vergi tahsilatını sağlamasıdır.

9 Düyun-ı Umumiye'den sonra borçlanmaya devam edildi mi?

Muharrem Kararnamesi'nden sonra İmparatorluk 5 yıl dışarıya yeni bir borçlanma yapmadan Osmanlı Bankası'ndan aldığı avanslarla idare etmiştir. 1886'ya gelindiğinde bankadan alman para 4,5 milyon lirayı bulmuştu. Bankaya olan borcun konsolide edilmesi için yeni bir antlaşma yapıldı ve bundan sonra tekrar dışarıdan borç alınmaya başlandı. 1908'e kadar yapılan 17 antlaşma ile 46,5 milyon liralık borç alındı. Bu dönemde düşük tempoda borç alınmış ve bunların maliyeti de önceki döneme göre daha az olmuştur.

1908'den sonraki yıllarda, borçlanma temposu hızlanmıştır. I. Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde *56* milyon liralık borç alınmıştır. Bu dönemde alınan borçların yüzde 27'si altyapı yatırımlarına, özellikle de demiryolu yapımına harcanmıştır.

I. Dünya Savaşı başladığında, Osmanlı'nın ödediği borç miktarı gelirlerinin yüzde 30'una çıkmıştı ve bütçesi yılda 5 milyon lira açık veriyordu.

10 Osmanlı borçlarının ödenmesi ne zaman bitti?

Osmanlı İmparatorluğu'nun dış borçları, bu devletin siyasi ve ekonomik gelişmesine darbe vurduğu gibi, kuruluş yıllarında Türkiye Cumhuriyeti'ni de sıkıntıya sokmuştur.

Lozan Antlaşması ile Osmanlı borçlarının bir kısmı Türkiye'ye ve Osmanlı'dan ayrılan diğer devletlere devredildi. Borç paylaşımında çıkan anlaşmazlıklar yüzünden Türkiye ile alacaklılar arasındaki antlaşma, ancak 13 Haziran 1928'de imzalanmıştır. Türkiye, Osmanlı'nın 161 milyon liralık borcunun 107 milyonluk kısmını yani yaklaşık yüzde 67'sini ödemeyi üstlenmiştir. Antlaşma gereği borç 99 yılda ödenecekti. Bütün borçların ödenmesi, vaad edilen süreden önce, 1954'te bitirildi. Böylece 1854'te başlayan dış borçlanma macerası 100 yıl sonra kapandı. ■

merakediyorum@googlegroups.com

Topkapı Sarayı Müzesi Müdürü Filiz Çağman anlatıyor

Hazine'ye yeni düzen

Topkapı Sarayı'nda, restorasyon nedeniyle kapalı bulunan Fatih Köşkü, 19 Haziran'da açılıyor. Bundan böyle ziyaretçiler, Saray'ın en ilgi çekici bölümü olan Hazine Dairesi'nde yeni bir düzenle karşılaşacaklar.

LÜTFÜ TINÇ

Topkapı Sarayı küçük ama görkemli bir kenttir. İç içe geçmiş dört 'avlu' boyunca, bu ilginç kentin farklı bölümlerini oluşturan, değişik dönemlerde inşa edilmiş yapılar karşımıza çıkar.

Üçüncü Avlu'nun en önemli iki bölümünden biri Hırka-i Saadet, diğeri Hazine'dir.

Bugünlerde, Hazine Dairesi'nde hummalı bir faaliyet var. Gilan Mücevher firmasının sponsorluğunda, Hazine Dairesi restore ediliyor; 19 Haziran'da kapılarını yeniden açacak.

Biz de bu konuda, hem Topkapı Sarayı Müzesi Müdürü Filiz Çağman ile bir söyleşi yaptık hem de yüzyılların koridorlarında, Hazine'nin peşinde gezindik...

> *Sayın Filiz Çağman, restorasyon çalışmaları ne gibi yenilikler getiriyor?*

Hazine Dairesi için çok daha şık şeyler yapmak mümkün. Ama bizim için, artık çok önemli bir işlev söz konusu: Depremden korunma. Anlaşıldı ki çok ciddi önlemler almak gerekiyor. Yani şıklıktan önce gelen ilke, şiddetli bir depremde bile bu eserlerin hasar görmeyecek bir şekilde sergilenir olması.

Restorasyon yapılırken, bizim için bu ilke öndeydi. Bu amaçla, mekanların orta yerindeki vitrinleri tamamen kaldırıyoruz. Objeler, çok kalın duvarlarda mevcut nişlerde ve pencere açıklıklarının içinde kurulacak vitrinlerde yer alacak.

Belki sergilenen objelerin sayısı azalacak; ama bence bu önemli değil. Azalabilir. Ona da bir tedbir düşündük. Bazı vitrinleri, her yıl yenileyebiliriz diye düşündük.

> *Yani sergileme, 'uzun süreli sergiler' şeklinde mi olacak?*

Farklı bazı salonlardaki bazı vitrinleri, yıllık değişimlere tabi tutalım dedik. Birinci Oda ve Dördüncü Oda sabit kalacak; İkinci veya Üçüncü Oda değişken olacak. Çünkü Birinci Oda bir 'hamam soğukluğu' (II. Selim Hamamı) olduğu için büyük ve geniş objeler orada sergilenecek. Bu yüzden tahtlar orada olacak; nişlerin içine girecek. Tabii dört bir taraflarını görebilmek mümkün olmayacak. Bu eserleri depreme karşı 'geleceğe saklayabilmek' için buna mecburuz. 'Saltanat sembolleri' diyebileceğimiz objeler de burada sergilenecek.

İkinci Oda'da hediyeler, ganimetler yer alacak. Yani 'Osmanlı' olmayan ama Hazine'ye ait eserlerden oluşucak bu bö-

Topkapı Sarayı Müzesi'nin müdürü Dr. Filiz Çağman, Hazine Dairesi'nin açılışına hazırlanıyor.

FOTOĞRAF: VURAL YAZICIOĞLU

lüm. Üçüncü Oda'da sırf Osmanlı kuyumculuğunun ürünleri yer alacak. Ama dediğimiz gibi, II. ve III. odalar, periyodik değişimleri hedefleyecek. Ancak Dördüncü Oda, 'en ünlü' objeleri kapsayacak. Ziyaretçilerin son durağı olacak bu odada, 'Kaşıkçı elması', Topkapı Hançeri', Kanuni'nin yatağı gibi eserler olacak. Bunları değiştirmeyi düşünmüyoruz. Çünkü bunlar herkesin ilgi duyduğu popüler eserler.

> *Bu yeni düzenleme, sergilenen objelerin algılamasını farklı kılabilecek mi?*

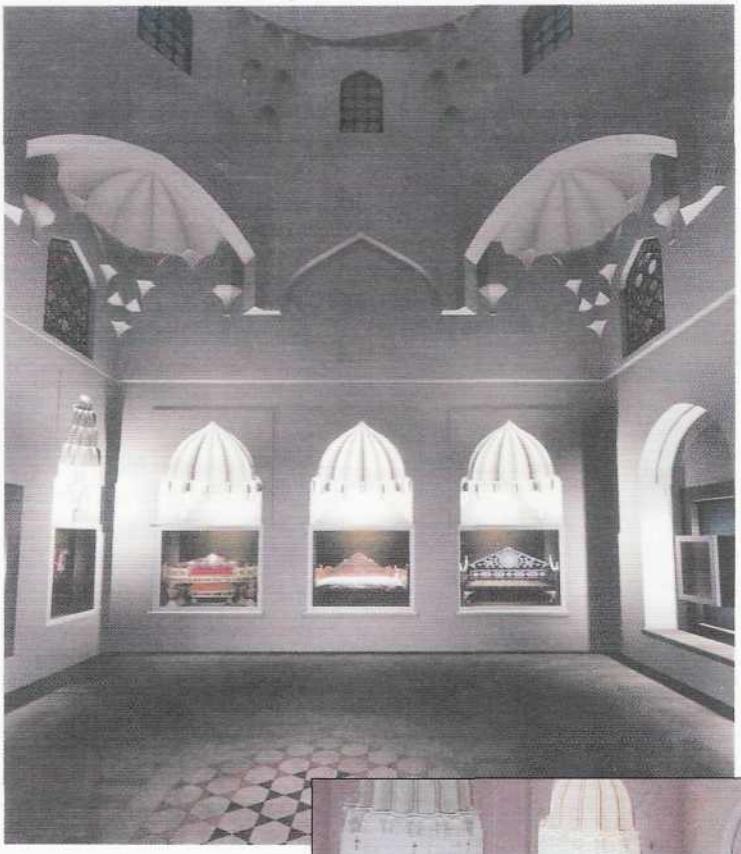
Elbette. Örneğin ışık açısından. Biz çok fazla eser sergiliyorduk. O kadar fazla eser sergilenmesi, insanların görme imkanını sınırlıyor. Yani algılamak, görmek başka bir şey. Müzede bir yapıtın görülebilir olması, başka bir özelliktir. Çok az eserle de çok etkili sergilemeler yapabilirsiniz. Bu noktada aydınlatma çok önemlidir.

Hazine Dairesi'ne kurulan aydınlatma sistemi, Türkiye müzelerinde bir ilki hedefliyor. Fiberoptik bir sistem. Elektriğin güç kaynağı dışarıda kalıyor; ince hatlarla içeri geliyor. Nokta aydınlatma biçiminde içeriye dağılıyor. Elektriğin içeri girmemesi çok önemli. Her objeye özel aydınlatma sağlanacak.

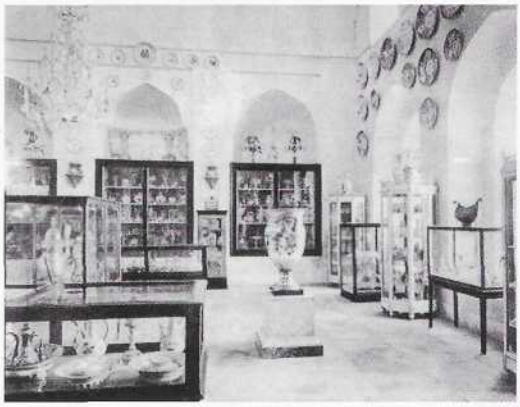
Vitrinlerimiz de küçük ama çok sağlam. Her türlü güvenlik önlemine sahip. Örneğin camları kırılmaz cam. Çelik konstrüksiyonlan var; daha önce alüminyum kullanılıyordu. Yine çelik konstrüksiyonlarla binaya sabitleniyor. Diğer güvenlik önlemlerine de özen gösteriliyor. Ama bunların dışında, buradaki en önemli şey, objelerin hiç toz almayacak olması.

> *Hazine Dairesinin bulunduğu Fatih Köşkü'nün özellikleri neler?..*

15. yüzyılda yapılan bu köşk tam da o dönemin zevkini yansıtıyor. Enderun avlusunda padişaha ait üç ana **bina** var. Bunlardan birisi 'Arz Odası', diğeri 'Has Oda' ve sonuncusu da 'Fatih Köşkü'. Burada alt kat hazine gibi, üst katlar da padişahın zaman zaman gelip dinlenebildiği; etrafı, manzarayı seyredebileceği köşkler. Tabii biz orijinalinin nasıl olduğunu tam olarak bilemiyoruz. Daha sonra, 1509 büyük depremini yaşıyor bu bina ve hasar görüyor; Marmara tarafına doğru hafif bir kayma oluyor. Aynı yıllarda bu cepheye hemen hemen iki buçuk, üç metreye varan bir istinat duvarı yapılıyor. Daha sonra, buranın blok bir bina haline geldiğini, balkonunun kapatıldığını biliyoruz. 1894 depreminin sonuçlarını inceledik. Bu depremden çok zarar görmüş Hazine. Zannediyorum ki aldığımız önlemler sonrasında, bundan sonra olabilecek depremlerde, eserlerimiz hemen hemen hiç zarar görmeyecek.

Gilan'ın sponsorluğunda gerçekleştirilen Hazine Dairesi Birinci Oda restorasyon çalışmalarının perspektifi (solda). 1976'dan buyana kullanılmış olan sergileme üniteleri (altta). Sultan Reşad dönemindeki sergileme (en altta).

> *Topkapı Sarayı Hazine Dairesi'nin 'dünyanın en önemli üç hazinesinden biri' olduğu söyleniyor. Bu tür sıralamalar yapmak ne derece doğru?*

Her hazinenin karakteri farklıdır. Topkapı Sarayı'nın hazinesinde en dikkat çekici nokta,

merakediyorum@googlegroups.com

FOTOĞRAFLAR: ŞEMSİ GÜNER

Hazine'nin 'movie starları

Filiz Çağman söyleşi sırasında, 'paha biçilmez' eserlerden söz ederken ilginç bir benzetme yapıyor. İnsan misali, her eşyanın, her objenin bir kaderi olduğunu vurguluyor. Ve 'şöhretin' objeler için de geçerli olduğunu anlatıyor: "Topkapı Sarayı hazinesi demek, sadece taşlı ve mücevherli objeler demek değildir. Bunlar zaten sergileniyor. İnsanların bunu anlaması lazım. Örneğin Kaşıkçı elması' çok önemli. Kaşıkçı elması ve Topkapı hançeri Hazine'nin 'movie starları.

Her objenin bir kaderi var insanlar gibi. Şöhret, objeler için de geçerlidir. Padişahın su içtiği mataralar var; her zaman yanında olan. 0 mataralara hiçbir zaman, Kaşıkçı elması ya da Topkapı hançeri kadar değer vermez insanlar. Aslında bunların hepsi hazinedir. Zaten hazine defterlerine baktığınız zaman, ıvır zıvır eşyalardan tutun da araç gereçlere kadar, her şeyin burada yer aldığını görürüz. Ama tabii günümüzde 'hazine' deyince kıymetli taşlar, mücevherat akla geliyor."

15. yüzyıldan başlayıp 20. yüzyılın başına kadar, çeşitli padişahların şahsi mallarının bulunması. Öyle ki Topkapı Sarayı'nın bütün bölümleri bu hazinenin bir parçasıdır; sonradan müze olunca ayrılmıştır. Onun için Topkapı Sarayı'nın hazinesi, birinci, ikinci diye nitelemelerin dışındadır.

Bu hazine her padişah tarafından içine yeni ilaveler yapılarak geliştirilen bir hazine. Eğer Topkapı Sarayı Müzesi ve padişahların hazinesi hiç bozulmadan günümüze gelseydi herhalde bu buralara sığmazdı.

> Abdülmecıd döneminde, Topkapı terk edildiğinde, Hazine-Saray ilişkisi ne tür bir gelişme gösteriyor?

Düzen değişmiş, yaşam değişmiş; padişahlar burayı ikametgah olarak kullanmaktan vazgeçiyorlar; ama hazinelerini burada korumaktan, bu gelenekten asla vazgeçmiyorlar.

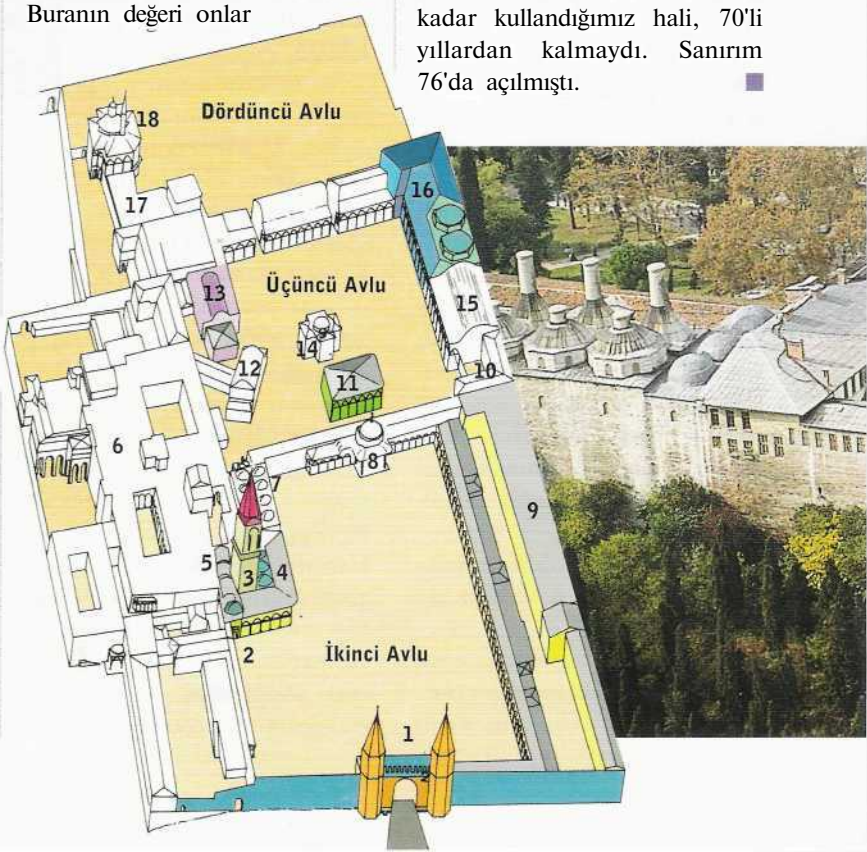
Oturdukları sarayda birtakım hazineleri olsa da kendilerini temsil edecek, devirlerini temsil edecek, onlar için önemli pek çok şeyi, Topkapı hazinesine göndermeye devam ediyorlar. Buranın değeri onlar için çok farklı.

Nitekim cülus törenlerinde, tahtları buraya kuruluyor. O geleneği sürdürüyorlar. O zamanlarda da buranın şöhreti çok fazla, ilginç bir yer. Birtakım konuklarına özel mektuplar verip buraya gönderiyorlar. Önce Mecidiye Köşkü'nde bir kahve, şerbet ikram ediliyor. Sonra Hazine geziliyor. Hazine Dairesi'nin yanında, bugün padişah elbiselerinin sergilendiği Seferli Koğuşu'nda, o zamanlar Çin porselenleri sergileniyor.

1923'lerden sonra, 9 ay kadar süren bir çalışma sonucu, Topkapı Sarayı müzeye dönüştürülüyor. Ama her yerinin açılması da mümkün olmuyor. Bunun en önemli nedenlerinden biri, mutfakların, has ahırların, Harem'in harabe halinde oluşu.

Tahsin Öz'ün uzun süren müdürlüğü zamanında Cumhuriyet hükümetleri buraya önem vermiş, pek çok yer onarılmış ve pek çok yer ziyarete açılmış.

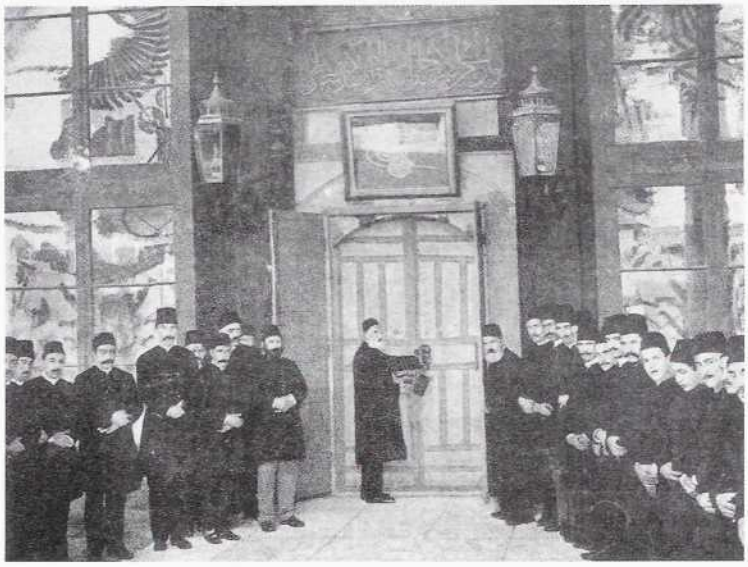
Bu onarımların ikinci büyük aşaması 60'lı yıllardan itibaren başlamış. Harem'de 10 yıl süren bir restorasyon başlatılmış. Hazine'nin son hali, yani şimdiye kadar kullandığımız hali, 70'li yıllardan kalmaydı. Sanırım 76'da açılmıştı. ■

Osmanlı'nın Hazine Dairesi...

Fatih'in eliyle kuruldu

Fatih Sultan Mehmed'in kurduğu Hazine'nin tam anlamıyla gelişimi, Yavuz Sultan Selim'in Mısır ve İran seferleri dönemine rastlar.

HAZİNE NASIL AÇILIRDI?
Hazine'nin açılmasında, belirli bir merasime uyulurdu. Hazine kethüdası anahtarı getirir, sonra mühür kontrol edilip kilit açılır, içeriye en az 30 kişi birden girerdi (fotoğraf 1890 yılına ait). Hazine'nin dış kapısına basılan mühür, hazine kethüdasında dururdu.

18. yüzyıla değin 'İç Hazine' ya da 'Enderun Hazinesi' veya 'Hazine-i Hümayun' diye adlandırılan Hazine Dairesi, padişahların kişisel servetini barındırırdı. 18. yüzyılın ikinci yarısında ise gelir kaynaklarının çeşitlenmesiyle birlikte, İç Hazine'nin de gelirleri arttı. Bu nedenle, 'Hazine-i Hassa' adıyla, daha iyi çalışan bir örgüt oluşturuldu.

Mekan olarak 'Fatih Köşkü' diye de adlandırılan İç Hazine, kurumsal anlamda da Fatih Sultan Mehmed tarafından yapılandırılmıştı.

Fatih, saray örgütü için çıkardığı kanunnamede İç, Dış ve Harem hazinelerine yer vermişti.

İç Hazine'nin amiri, hazine kethüdası idi. Dış Hazine'nin başında ise 'ser-hazm-i enderun' unvanını taşıyan hazinedarbaşı vardı. İç Hazine'de padişahların şahsına ait altın ve gümüş para, mücevherat, altın ve gümüş murassa av aletleri, elmas, yakut, zümrüt gibi kıymetli taşlar ve bunlarla süslü hançer, kılıç gibi silahlar bulunurdu. Padişaha sunulmuş değerli hediyeler de burada saklanırdı.

Dış Hazine'de ise daha çok kürkler, şallar, pahalı kumaşlar; elmaslı, altın düğmeli 'serâser' denilen baştan başa sırma işlemeli ipekli kumaşlarla kaplı ağır

Topkapı Sarayı ve Hazine Dairesi
1- Orta Kapı. 2- Harem Kapısı. 3- Adalet Kulesi. 4- Kubbealtı. 5- Kızlarağası Dairesi. 6- Harem. 7- Silah Bölümü. 8- İç Kapı (Babüssaade). 9- Mutfaklar. 10- Enderun Mektebi. 11- Arz Odası. 12- Yeni Kütüphane. 13- Hırka-ı Saadet. 14- III. Ahmet Kütüphanesi. 15- Porselen Bölümü. 16- Hazine. 17- İftariye. 18- Bağdat Köşkü.

FOTOĞRAF: ALI ÖZ

merakediyorum@googlegroups.com

Osmanlı'nın tahtları

Tahtlar, Hazine Dairesi'nde bulunan en önemli yapıtlar arasındadır. Bunların her biri, tarihi değerlerinin ötesinde, gerçekten birer sanat eseridir. Cülus ve bayram törenlerinde kullanılan ceviz üstüne som altın levhalarla kaplı ve üzerinde zebercetlerin işlenmiş olduğu Tören Tahtı' *(üstte),* 16. yüzyıl kayıtlarından bilinen 'altın taht'ın tarifine uyar. 'Arife Tahtı' *(solda)* diye bilinen I. Ahmedtahtıysa Osmanlı sedefçiliğinin en seçkin örneğidir. Ceviz üstüne bağa, sedef ve kıymetli taşlarla bezenmiş bu taht, Mimar Mehmed Ağa tarafından sedefkarlık döneminde yapılmıştır. Tahtın bir kitabesi de vardır. Nadir Şah tarafından I. Mahmud'a armağan edilen taht *(sağda)* ise ağaç üstüne mineli ve mücevherli altın plaklarla kaplanmıştır. Kuyumculuk tekniği ve dizaynı, bu tahtın 18. yüzyılda, Müslüman Türk İmparatorluğu döneminde, Hindistan'da yapıldığını göstermektedir. Taht, uzun bir süre, 'Şah İsmail Tahtı' olarak biliniyordu.

kürklü hil'atler bulunurdu.

Bu hazinelere ilişkin hizmetleri gerçekleştirmek için Fatih döneminde kurulan Hazine Koğuşu, Enderun koğuşlarının en önemlisi ve en seçkini olan Has Oda Koğuşu'ndan sonra gelirdi.

Hazine Koğuşu efradına ve bunların görevlerine ilişkin defterleri 'hazine başyazıcısı' tutar, padişahı takip ederken altın ve gümüş dolu çantaları 'çantacı' taşırdı. Uzun yıllar Topkapı Sarayı Müzesi'nin müdürlüğünü yapan Tahsin Öz, yazılarında, müze arşivinde Hazine'ye ait en eski defterin 1486 tarihli olduğunu ve birkaç yapraktan oluştuğunu belirtir. Sonraki defter ise 1505 tarihlidir ve Tahsin Öz'ün ifadesine göre, "daha esaslı olup 32 sayfadır".

Hazine'nin tam anlamıyla gelişimi, Yavuz Sultan Selim'in Mısır ve İran seferleri dönemine rastlar. Bu dönemde Hazine'ye giren ganimet o derece artmıştı ki bunlardan bir bölümü Yedikule'ye taşındı ve hazine yazıcılarının sayısı artırıldı.

PADİŞAHLARIN MERAKI

Tahta çıkan her padişah, Hırka-ı Saadet ziyaretinden sonra hazine kethüdasıyla birlikte İç Hazine'ye girer, kendisine başyazıcı tarafından, müfredat defterinden bilgiler verilir, ilgilendiği eşyalar kendisine gösterilirdi. Bunun için de sandık ve dolaplarda saklanan eşya ortaya çıkartılır, adeta bir 'geçici sergi' düzenlenirdi.

Sultan Abdülmecid zamanında bu gelenek değişti. Hazine eşyasmm bir bölümü sürekli sergilenir oldu. Sultan Abdülaziz ve II. Abdülhamid dönemlerinde bu uygulama devam etti.

İmparatorluğun ekonomik darboğazlarında zaman zaman hazine eşyalarının bazıları bozdurularak ihtiyaçlar için kullanılmıştır. Ancak 'ecdad hatırası' sayılan eşyaya ve yüksek sanat değeri bulunan yapıtlara el sürülmemiştir.

FOTOĞRAFLAR: ŞEMSİ GÜNER

'Osmanlı borçları' neden birikti, nasıl ödendi?

popüler
tarih

www.dogusmedia.com Haziran 2001 Sayı 13 2.000.000 TL

Mustafa Kemal'e İzmir Suikastı

Amerika'yı savaşa sokan baskın
PEARL HARBOR

tarih
Popüler Tarih ◆ HAZİRAN 2001 ◆ SAYI 13
OSMANLI BORÇLARI ◆ İZMİR SUİKASTI ◆ PEARL HARBOR

merakediyorum@googlegroups.com

Tanzimat öncesinin gelenekleriyle

Osmanlı'da memur olmak

Tanzimat öncesi dönemin Osmanlı memurları, katibinden reis-ül küttabına, bugünün çağdaş bürokratik alışkanlıklarından oldukça uzak bir iklimde yetişip çalışıyorlardı.

BUĞRA TOKATLı

Bürokrasinin en önemli memurlarından biri, Reis-ül küttap (Dışişleri Bakanı) idi (altta). D'Ohsson'un 'Tableau General de l'Empire Ottoman' adlı yapıtından: Defterdar'in kalem odasında katipler (sağ sayfada).

Osmanlı beyliği daha ilk yıllarında, İlhanlı ve Selçuklu devletlerinin bürokratik sistemlerini örnek alarak, Orhan Gazi devrinden itibaren, kendi memur sınıfını oluşturmaya başlamıştır. Orhan Gazi zamanından kalan belgelerin tahlili, o devirde yazışma usullerini oldukça iyi bilen bir memur zümresi ve bunları örgütleyen merkezi bir büronun olduğunu göstermektedir.

İmparatorluğun büyümesine parelel olarak merkezi bürokrasi de büyüyüp gelişmiş ve belirli sahalarda uzmanlaşmış memur sayısı da artmıştır.

16. **yüzyılın** başlarında 20-30 kişi olan memur sayısı, aynı yüzyılın sonunda 100'ü geçmiş, 18. yüzyıl sonlarında ise bin kişilik bir memur ordusu meydana gelmiştir. İlk dönemlerde iki bürodan oluşan Osmanlı bürokrasisinde, 18. yüzyıl sonlarında büro sayısı 40'ı geçmiştir.

PROFESYONEL MEMURLAR

Osmanlı bürokrasisinde görev yapan memurlara 'kâtip' denilirdi. Bürokrasinin ilk devirlerinde, medrese eğitiminden geçmiş, 'kadı' veya 'müderris' kadrosu bulamamış kimseler memur olarak çalışırken, 16. yüzyılın ortalarından itibaren, kendi elemanlarını yetiştirir hale gelmiş, belirli konularda uzmanlaşmış profesyonel memurlar ortaya çıkmıştır.

Tanzimat öncesinde Osmanlı bürokrasisindeki bürolar, kendi memurlarını yetiştiren birer okul durumundaydılar. Sekiz-on yaşlarında yetenekli çocuklar bürolara şâkird (çırak) olarak alınır ve burada kıdemli memurların yanında yazı çeşitleriyle yazışma usullerini öğrenirlerdi.

RUMUZ USULÜ

Memuriyet hayatına yeni başlayanlara mesleğin incelikleri öğretilene kadar yazı yazdırılmaz, evrakı getir-götür işleri yaptırılırdı.

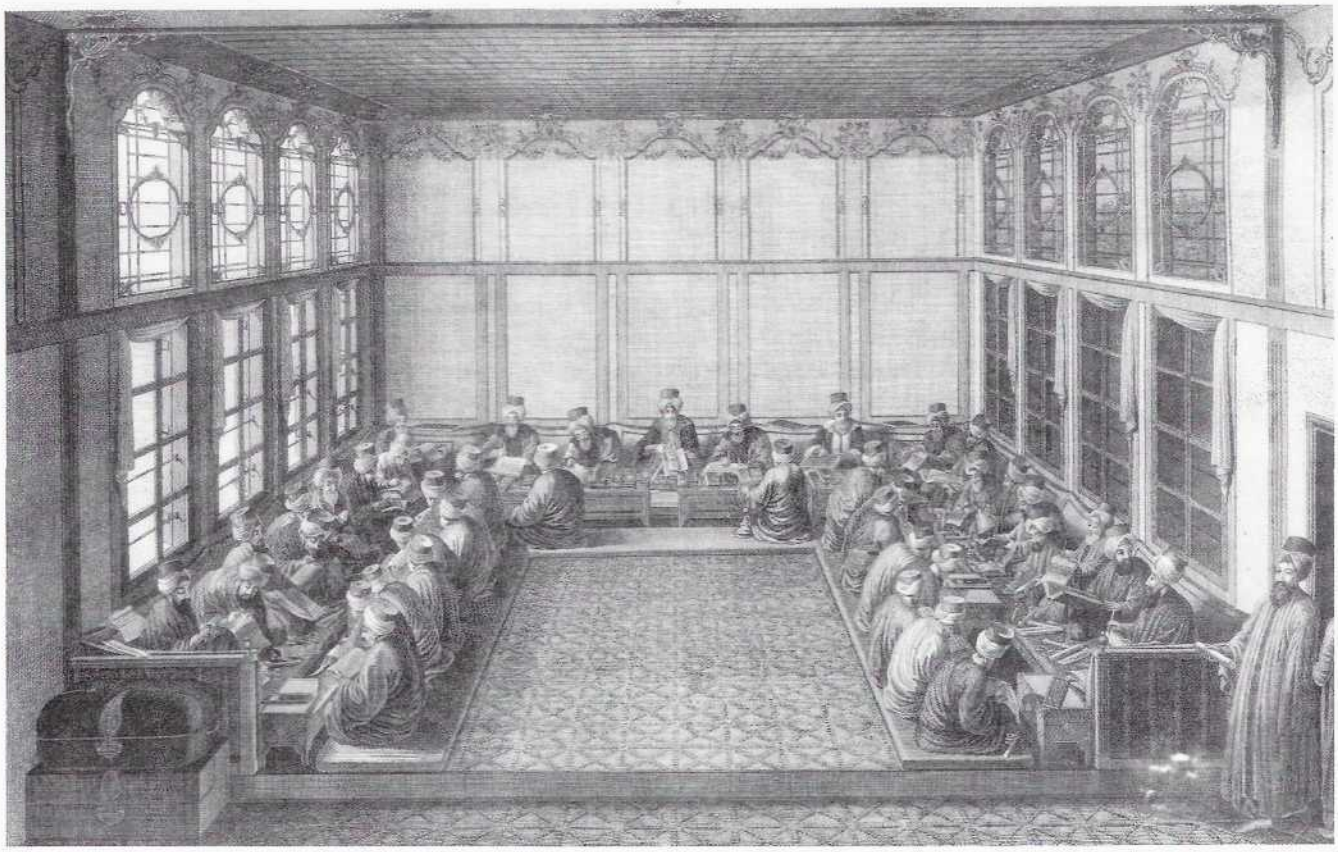
Büroda usulüne uygun yazıları kaleme alacak seviyeye gelenlere, yazdığı yazılarda ve çıkardığı kayıtlarda kullanılmak üzere, bir rumuz (paraf) verilirdi ki, her rumuz büroda yapılan işlemin hangi memur tarafından gerçekleştirildiğini gösterirdi. Bu usul suistimallerin önlenmesi için alınmış bir tedbirdi.

Şâkird (çırak) olarak bürokraside görev alan kişi, daha sonra katip olur, kabiliyetliyse ve üst düzey bürokratlar arasında kendisini himaye eden birisi de varsa, hacegan (bürokrat) olurdu.

BİR ADAYIN HAYALLERİ

18. yüzyıl sonlarında kaleme alınmış bir evrakta, bir memur adayının gelecekle ilgili hayalleri şu şekilde gösterilmiştir:

"Şâkird zamanla yetişmiş bir katip konumuna, ardından büroda üst düzey bir mevkiye (şef vs.) gelip, burada kendini kanıtlayınca hızlı bir yükselişle, hacegân (büro amiri, bürokrat) olup bürokrasinin seçkinleri arasına girecekti. Daha sonra defterdar, reis-ül küttap gibi bürokrasinin en

Bir Osmanlı katibi (Varşova Üniversitesi Kraliyet Koleksiyonu).

üst düzeyinde görev yaptıktan sonra sadrazam olmayı hayal ederdi."

Osmanlı İmparatorluğu'nda memurluk bir aile mesleği şeklindeydi. Bir büroda çalışan memur öldüğünde veya emekli olduğunda, büyük oğlu bu işi yapabilecek kabiliyete sahip ise onun babasının kadrosuna tayin edilmesi, kanun gereğiydi.

Memurların çocukları küçük yaşlardan itibaren babalarıyla birlikte bürolara devam eder ve bürokrasinin inceliklerini öğrenirlerdi. Yetiştikten sonra kadro temin edemezlerse kadrosuz olarak çalışırlar, babalarının ölümüyle onun kadrosuna geçerlerdi.

BABADAN OĞULA MEMURLUK

Osmanlı bürokrasisinde görev yapan memur ve bürokratların büyük çoğunluğu Türk kökenlidir. Devşirme kökenli olanların sayısı oldukça azdır. Memurluk bazı ailelerde çok uzun

Avrupalı gözüyle Osmanlı bürokrasisi

1747-1762 yıllarında İstanbul'da görev yapan İngiliz elçisi James Porter, Osmanlı bürokrasisi hakkında şunları söylemektedir: "Babıali'de birkaç büroda doğru ve dikkatli olarak yapılan işlere rekabet edebilecek hiçbir Hıristiyan güç yoktur. İşler çok büyük titizlikle yapılır. Her bir önemli belgede kelimeler dikkatle ve anlam daima gözönünde bulundurularak, kendi menfaatlerini zedelemeyecek şekilde seçilir. Yılı bilinmek kaydıyla en eski tarihli belgeler dahi Babıali'de bulunabilir. Çıkmış her irade ve her kanun hemen elde edilebilir."

merakediyorum@googlegroups.com

yıllar babadan oğula devam etmiştir. Çocuğu olmayanlar kendi akrabalarını da aynı mesleğe dahil ettirmişlerdir. Bir memurun üç-dört oğlunun dahi babasının bürosunda görev yaptıkları görülmüştür.

Büro amirlerine hace (hoca) adı verilirdi. Bu isim, memuriyete yeni girenler için, bir nevi hocalık yapmaları dolayısıyla kullanılmıştır. Yetişmek üzere büroya alınan memur adayları bir hacegân veya kıdemli bir memurun denetiminde çalışarak, o büronun teknik hususiyetlerini öğrenirdi.

MESLEKİ GELENEKLER OTURUYOR

16. yüzyıl sonlarına kadar bürokrat sayısı 10'u bulmazken, bu dönemden itibaren, bürokrasinin büyüme ve uzmanlaşmasına paralel olarak, birçok yeni büro ve bunların amirlikleri ortaya çıktı. 18. yüzyılda merkezi bürokraside çalışan bürokrat sayısı 50 civarındaydı.

16. yüzyıl sonlarına kadar bürokratların tayinlerinde, hiyerarşideki durumlarına dikkat edilmiş, alt derecelerden üst düzey memuriyetlere atama yapılmamıştır. Bu dönemde yapılan atamalarda, hiyerarşi ve liyakat ön plandadır. Bir memuriyete getirilenler, üst düzey bir göreve tayin edilmedikleri takdirde, o mevkide yıllarca kalabiliyorlardı. 16. yüzyılda 10-15 yıl görev yapan birçok bürokrata rastlanmaktadır.

16. yüzyıl bürokratları medrese çıkışlıydılar ve iyi eğitim almışlardı, ancak deneyimli değildiler. Yüzyılın sonlarından itibaren bürokraside hizmet edenler ise profesyonel birer bürokrattılar ve oturmuş mesleki geleneklerin temsilcisiydiler.

OLUMSUZ GELİŞMELER

Bürokrasinin gelişmesine paralel olarak, göreve talip olanların sayısı da giderek artmıştır. Bunun sonucu, görev sürelerine gösterilen titizlik, hiyerarşik iler-

Yayla Yörüğü devlet kapısında

İstanbul'da, 'devlet kapısında' işi olan bir taşralının başına gelenler, "Kitabu Mesâlihi'l-Müslimîn ve Menâfi'i'l-Müminîn'de, (Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar, neşr. Yaşar Yücel, Ankara 1988, s. 127-128) şöyle aktarılır: "Ahali bu hususta şikayetçidir. Zira kimisi ömründe büyük şehir görmemiştir. Türk vardır ki iskeleden Divan-ı Hümayun'a (Topkapı Sarayı'na) gelinceye değin kırk kişiye sormayınca divanı bulamaz. Nerde kaldı memurların evini bula. Önce divana varırlar, hüküm verilir, sonra reisülküttabın evini sora sora bulurlar. Oradan o kişinin eline bir yazı verilerek, yazıyı yazacak memurun evine gönderilir. Eğer derdi olan yayla yörüklerinden olup, ömründe büyük bir şehir görmemiş ise divan toplantısının yapılmadığı günlerde iki gün gezer işini yapacak memurun evini bulamaz. Başına türlü türlü haller gelir. Divan toplantısının olduğu gün oraya gidip, memuru bulur. Ancak o dar yerde hükmünün yazılması mümkün olmadığından, memur evine çağırır. Yörük tekrar gezip, dolaşır. Meselesini halledecek yazıyı almak için çok bela çeker. Geze geze resmi yazıya vereceği parayı da yer. Ah vah ile çıkar gider. Hem ötede zulme uğramıştır hem de burada gelüp, işlerini bitirmemiştir. Memleketine dönmek için sırtındaki elbiselerini satmak zorunda kalır."

leme ve liyakate verilen önem azalmıştır.

Bu olumsuz gelişmelerde, 16. yüzyılda sadrazamların sık sık değişmesi nedeniyle yaşanan iç çekişmelerin de etkisi olmuştur. Her sadrazam, kendi çevrelerinden insanları göreve getirmiştir. Ayrıca o devirde, devlet ricaline ve padişaha verilen hediyeler de göreve getirilme yolunda etkili bir unsurdu.

YILLIK TAYİN SİSTEMİ

18. yüzyılda bürokrat olarak görev yapabilecek kişilerin sayısının oldukça artması üzerine, yeni bir düzenlemeye gidilerek, büro amirliklerine tayinler yıllık olarak yapılmaya başlandı. Bazı görevler dışında, memurların bu yıllık atamaları, bir nöbetleşe çalışma tarzı getiriyordu: Bir yıl görev yapan bürokrat, bir yıl boşta bekledikten sonra yeni bir göreve getiriliyordu.

Bazı görevler normal memuriyetlerin dışında işlem görmüş, bu mevkilere gelen kişiler, 'ömür boyu' bu görevlerini sürdürmüşlerdir. Örneğin, 18. yüzyılda Hazine-i Birim kâtipliği yapan Göynüklü Ahmet Efendi ölümüne kadar 43 yıl bu görevde kaldı.

MESAİ SAATLERİ VE GİYSİLER

Osmanlı İmparatorluğu'nda mesai sabah namazından sonra başlar, akşam namazından yaklaşık iki saat önce biterdi. Memurların günlük mesaileri yaklaşık olarak 9-10 saat sürmekteydi. Mesai saatlerinin başlangıç ve bitişleri mevsimlere göre değişirdi.

Memurlar, Divan-ı Hümayun ve Babıali'nin çalışmasına paralel olarak işe gelirlerdi. Memur sayısının kalabalıklığı nedeniyle, büro işlerinin bir kısmı görevlilerin evlerinde yapılırdı.

Memurlar dairelerinde, kendi görevlerine mahsus kıyafetler giyerlerdi.

Katipler, 'kâtibi' sarık ve kavukla gelmek zorundaydı. Büro amirleri olan hacegânlar ise dilimli kavuk ve her görevliye ait olan kıyafetleri **giyerlerdi.**

GÖREV SÜRELERİ VE MAAŞLAR

Osmanlı bürokrasisinde çalışan memurların görev süreleri çok uzundur. Memurların çok gerekmedikçe emekli olmadıkları, ağır hasta veya oldukça yaşlanmadan görevi bırakmadıkları görülmektedir. Emeklilikte en önemli faktör, memurların gözlerinin görme gücünün zayıflaması ve hareket kabiliyetlerini yitirmeleriydi. Memurlar iş göremeyecek hale geldikleri zaman, durumları Hekimbaşı ve Çavuşbaşı tarafından kontrol edilir, raporlar hastalığı doğruluyorsa memur emekli edilirdi. Timar tasarruf eden memur timar gelirinin, maaş alanlar ise maaşlarının bir kısmıyla emekli edilirdi. Bazı memurlara ise gümrük gelirlerinden emekli maaşı verilirdi. Bürolarda, 50 yıldan fazla çalışanlara rastlanıldığı gibi, 90-100 yaşlarına kadar memuriyette bulunanları da görmek mümkündü.

MAAŞ ALANLAR VE ALMAYANLAR

Memur ve bürokratların bir kısmına timar, diğer bir kısmına da maaş verilirdi. Ancak memurların çoğu devletten maaş veya timar almazlardı. Bürokrat ve memurların asıl gelirleri, çalıştıkları devlet dairelerinde yaptıkları işler karşılığında iş sahiplerinden aldıkları harçlardan idi.

Bürolarda yapılan işlerden alınacak miktarlar devlet tarafından kanunla belirlenmişti. Bürokratlara ve kıdemli memurlara, bahsettiğimiz gelirlerin dışında elbise, et, ekmek, buz, odun, atları için ot, arpa vs. gibi birçok ihtiyaç maddesi de devlet tarafından verilirdi. ■

1590'daki büyük sahtekarlık

Memurların zaman zaman usulsüz işler yaptıkları görülmektedir. 1590 yılındaki bir teftişte büyük bir sahtekarlık olayı ortaya çıkarıldı. Divan-ı Hümayun ve Maliye bürolarında çalışan bir kısım memurların sahte berat ve tezkireler yazdıkları, İran seferi için serdarlara gönderilen tuğrası çekilmiş boş ahkam kağıdlarını ele geçirerek, onlarla istedikleri gibi sahte evrak hazırladıkları, hatta yazıldıktan bir müddet sonra silinen mürekkep kullanarak, yazısı silinen ahkam kâğıdlarıyla sahte emirler yazdıkları yapılan teftişin sonunda belli oldu. Bu suistimalleri yapanlardan ikisi idam edildi, altısının birer elleri kesildi, yedisiyse gemilerde kürek çekme cezasına çarptırıldı.

(Tarih-i Selanikî, I, haz. Mehmet İpşirli, Ankara 1999, s. 227)

Osmanlı memurlarından biri: Başyazıcı (sol üstte). Juvannin'den bir desen: Divan'da, sefirlere ziyafet (altta).

merakediyorum@googlegroups.com

Tanzimat padişahı Abdülmecid'in hedefi

İmparatorluğu Avrupa'ya taşımak

Osmanlı tarihindeki en köklü dönüşüm için Tanzimat'ın yolunu açan Abdülmecid, çevresine genç ve aydın kadrolar topladı, yüzünü daima Avrupa'ya dönük tuttu; doğulu bir despot olmadı.

NECDET SAKAOĞLU

22 yıllık bir saltanattan sonra 25 Haziran 1861'de ölen Sultan Abdülmecid, Osmanlı padişahlarından, çocuk yaşta tahta çıkan, genç yaşta ölenlerin sonuncusudur.

Bu aşırı hassas, kadınlara karşı nazik, dindar, doğu ve batı kültürlerini edinmiş, Fransızca bilen padişah; 'siyaset etme' (idam) yetkisini atalarından daha fütursuzca kullanan II. Mahmud'un oğlu olmasına karşın, 'ölüm' sözcüğünden nefret ederdi.

1855 yılında E. Grandchamp tarafından yapılan ve Türk, İngiliz ve Fransız ittifakını gösteren tablo (Harbiye Askeri Müzesi Resim Koleksiyonu).

Aralarında III. Ahmed gibi sanatkar, III. Selim gibi bestekarlar da bulunan önceki padişahlar, nice günahsızları sorgusuz sualsiz cellada teslim etmişlerken Abdülmecid, Tanzimat Fermanı / Gülhane Hatt-ı Hümayunu dediğimiz 'Hatt-ı Şerif'iyle 'siyaset etme'ye son vererek suça göre cezayı yargının belirleyeceğini kabul etmiş; saltanatının ikinci yılında (1840) ilk ceza yasası olan Kanun-ı Ceza'yı yürürlüğe koymuştur.

Ölümünden kısa bir süre önceki, Kuleli Vak'ası denen, kendisine yönelik bir suikast girişiminin sanıkları, mahkemece idama mahkum edildiğinde, "Ortada katil fiili yok. Tasavvurda kalmış. Ben adam öldürtmek istemem. Cezalan kalebendliğe çevirilsin" diyerek suçluları sürgüne göndertmişti.

HAREM VE İÇKİ KONUSU...

Çevresindekilerin yönlendirişiyle harem yaşantısına ve içkiye aşırı eğilim gösteren bu padişahı, bu zaaflarıyla anlatmak, dedikodu tarihi yazmaktır. Çünkü o,

siyasal, kültürel ve sosyal tarihimize kazandırdıklarıyla anılacak değerde bir padişahtır.

Can ve mal güvenliği, yargısız ceza verilemeyeceği, tasarruf hakkı, verginin kazançla orantılı olması, kamu görevlilerinin yargılanmadan azledilmemeleri gibi, en yaşamsal ve evrensel hukuk ölçütlerini içeren ve demokrasi tarihimizin ilk anayasası demek olan Tanzimat Fermanı'nı, Mustafa Reşid Paşa onun izniyle, onun adına kaleme almış; onun adına ilan etmiştir.

Avrupa devletleriyle ilk ciddi ittifakların kuruluşu ve Osmanlı İmparatorluğu'nun bir Avrupa devleti sayılması, Abdülmecid'in dönemindedir.

Abdülmecid'i diğer birçok padişahtan farklı görmemiz; hakkında günümüzün ölçüleriyle insaflı ve dikkatli değerlendirmeler yapmamız gerekiyor.

AVRUPA'YA İLK ADIM

Tarih-i Lûtfî'de (4-8. ciltler) Abdülmecid'in saltanatının ilk on yılı olaylarını anlatan vak'anüvis Lûtfî Efendi'nin, "Akîbcülûs-ı hümâyûnlarında (tahta çıkışlarından hemen sonra) icra olunan Tanzimât-ı hayriye usulüyle Avrupa'ya karşı tarik-i medeniyete vusule (uygarlık yoluna ulaşmaya) teşebbüs buyurulmuş olduğunu" yazması, bugün de benzeri gelişmeler yaşıyor olmamız bakımından ne kadar ilginçtir?

Abdurrahman Şeref Bey de Tarih Musahabeleri adlı yapıtında, Kırım Harbi'nin Rusya'ya karşı galibiyetle sonuçlanmasının ardından, Islahat Fermanı'nın ilan edilmesini, Paris Kongresi'ni ve antlaşmasını (1856) tahlil ederken, Avusturya, İngiltere, Prusya, Rusya, Piyemonte hükümdarlarının onaylarıyla "Avrupa medeniyeti camiasına dahil edilen" Osmanlı devletine, Avrupa Devletleri Konseyi'nden ve uluslararası hukuk kurallarından yararlanma hakkı tanındığını; oysa daha önceleri, Osmanlı hükümetinin bir başvurusu olduğu zaman, alaylı bir biçimde, 'Size göre değildir' yanıtının verildiğini belirterek hukuksal anlamda bir Avrupa devleti sayılmak noktasına gelinmesinin önemini vurgulamaktadır.

KADINLARIN DIŞA AÇILIŞI

Cevdet Paşa ise Maruzat'ta, Abdülmecid döneminde kadınların dışa açılışlarının toplumdaki etkilerine değinir. Kadınların çarşı pazara çıkmalarının, gezi ve eğlence yerlerinde görülmelerinin, piyasa yapmalarının getirdiği ahlâkî sonuçlar sayesinde, kadın erkek ilişkilerinin doğallığına kavuştuğunu, 'muaşaka'nın (bakışlarla, tebessümlerle, işaretlerle sevgi belirtmek) moda olduğunu vurgular ve "Zendostlar (kadın severler) çoğalıp mahbublar (eşcinseller) azaldı, Kavm-i Lût (*) sanki yere battı. İstanbul'da ötedenberi delikanlılar için ma'ruf ve mu'tad olan aşk ve alâka, hâl-i tabiisi üzere kızlara müntakil oldu" der.

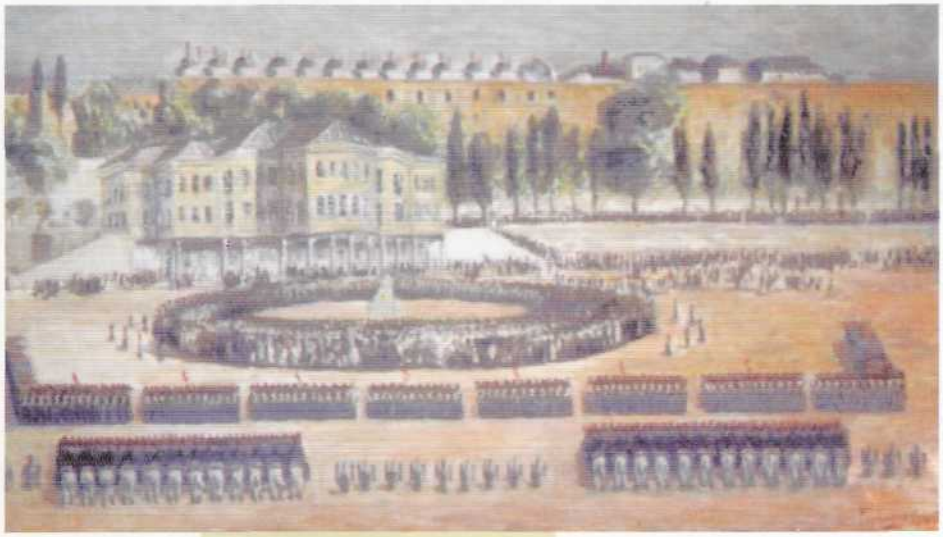
16 YAŞINDA TAHTTA

Babasının öldüğü 1 Temmuz 1839 günü sabahı, Topkapı Sarayı'nda Babüssade önünde düzenlenen geleneksel cülus

Abdülmecid'in 1850'de Rupen Manas'a yaptırdığı sanılan yağlıboya tablosu (Topkapı Sarayı Müzesi).

merakediyorum@googlegroups.com

Tunus Beyi adına gelen Hayreddin Paşa'nın, Sultan Abdülmecid'den 'beylik' fermanınıalışı (üstte). Bugün İstanbul'daki 'Tanzimat Müzesi'nde bulunan ve 1839'da Gülhane'de Tanzimat Fermanı'nın ilanını temsil eden tablo (altta).

140. ölüm yıldönümünde Abdülmecid'i anmak

Doğu-Bati kavşağındaki payitahta Avrupai hava ve imar canlılığını getiren; Türkiye'yi ilk bankayla tanıştıran; ekonominin en önemli öğesi olan 'para'yı 'tashih-i ayâr-ı sikke' kararıyla bir sisteme oturtan; "tamim-i terbiye ve izale-i cehalet' (eğitimin yaygınlaştırılması, bilgisizliğin önlenmesi) için Maarif Nezareti'nin kuruluşuna, Dârülmuallimin'in, iptidailerin, erkek ve kız rüştiyelerinin, ziraat, sanayi, ticaret mekteplerinin, Encüman-i Dâniş'in (bilim akademisi) açılışına izin veren; Darülfünun (üniversite) binasının yapımını başlatan, buraya öğretim üyesi yetiştirmek üzere aydın gençleri Paris'e gönderten; 'Hazine-i Evrak' adıyla devlet arşivi kurduran, köle ticaretini yasaklatarak Esir Pazarı'nı yıktıran, nüfus sayımı yaptırıp uyruklarına 'Mecidiye' denen ilk kimlik belgelerini dağıttıran, yurt içi gezilere çıkan, bir baba olarak çocuklarını okula götürüp iyi eğitilmeleri için muallime ricada bulunan bu hümanist padişah için, bir anma yılı düşünülse acaba hata mı olur?

töreniyle tahta oturan Abdülmecid, II. Mahmud'un cenaze merasiminin de yapıldığı o gün, bir emrivakiyle karşılaştı:

Babasının ölümünü haber vererek kendisini saltanat kayığıyla Harem İskelesi'nden Sarayburnu'na geçiren ve cülus törenini organize eden eski serasker Hüsrev Paşa, torunu yaşındaki toy padişahın ses çıkartamayacağını bildiğinden, II. Mahmud'un cenazesi defnedilirken Başvekil (sadrazam) Mehmed Emin Rauf Paşa'dan bir 'tarz-ı cebbarane' ile "Ver mührü" diyerek sadaret mührünü gasbetmişti. Bunu öğrenen Bezmiâlem Valide Sultan'ın, Hüsrev Paşa'nın sadrazamlığının doğru olmadığını hatırlatması üzerine Abdülmecid'in, "Valide, tayin eden kim, bana soran mı oldu?" yanıtını verdiğini Abdurrahman Şeref Bey yazıyor.

Denecek o ki, Abdülmecid, 16 yaşında bir çocuk olarak tahta oturduğu gün, kendisini, ikbal ve iktidar hırslarına boğulmuş kurt devletlilerin arasında buldu. Onların düşünceleri, yaşam anlayışları da çok farklıydı. Örneğin, Abdülmecid, köleliğe, kadınların özgürlüklerden yoksun olmasına şiddetle karşı iken, adıgeçen Hüsrev Paşa'nın, yüzlerce kölesi vardı ve güvendiği kölelerini önemli mevkilere yerleştirmişti.

TANZİMAT'A GİDEN YOL

Başına geçtiği devletin ordusu Nizip savaşında Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa kuvvetlerine yenilmiş, donanması Mısır'a kaçırılmış, yönetim kadroları entrikalara boğulmuş olan Abdülmecid; 16 yaşma, çekingen, hassas kişiliğine karşın, Osmanlı tarihindeki en köklü dönüşüm için Hariciye Nazırı ve Londra Sefiri Mustafa Reşid Paşa'yı görevlendirmek cesaretini göstererek Tanzimat'ın yolunu açmış oldu.

Tahta çıkışından 4 ay üç gün sonra 3 Kasım 1839'da, başta sadrazam Hüsrev Paşa ile devlet erkanı ve ulemanın, yabancı sefirlerin, cemaat ve millet reislerinin, esnaf ve ahali temsilcilerinin doldurduğu Gülhane Meydanı bir insan seliyle dalgalanırken, Abdülmecid de töreni izlemek üzere Gülhane Kasr-ı Hümayunu'na inmişti.

Kürsüye çıkan Mustafa Re-

şid Paşa, 150 yıldan beri, birbirini izleyen bunalımlar ve türlü nedenlerle devlet düzeninin ve kurumların bozulduğunu; artık bunun böyle devam edemeyeceğini vurguladıktan sonra Osmanlı uyruğu olan herkesin can, mal, ırz güvenliğinin sağlanacağını, mülkiyet hakkının korunacağını, vergide adalet gözetileceğini, askerliğin süreye bağlanacağını, yargısız infaz yapılmayacağını, rüşvetin önleneceğini, halkın gönenmesine çalışılacağını... İlan etti.

Törenden sonra Topkapı Sarayı'na çıkan padişah, Hırka-i Saadet Dairesi'nde, Tanzimat-ı Hayriye'ye uyacağı konusunda Kuran'a el basarak yemin etti.

Bu yemin, otoritesini Allah'tan aldığına ve onun yeryüzündeki gölgesi olduğuna inanılmış bir Doğu hükümdarının, evrensel hukuk ilkelerine uyacağı konusunda kendi isteğiyle verdiği ilk ve tek karardır.

ABDÜLMECİD'İN ÇEVRESİ

Diğer yandan İngiliz elçisi Lord Stratford Canning'in, "ince, anlayışlı, görevine bağlı, alçakgönüllü, insan canlısı" olarak tanımladığı Abdülmecid'in, yaradılışındaki bu erdemleri yeterince geliştiremeden tahta çıkmış bulunmasını bir şanssızlık olarak görmesi, kuşkusuz doğru bir tanıdır.

Nitekim, başta annesi Bezmiâlem Valide, Saray haremindeki kadınlar, güzel cariyeler sunarak onu kendi güdümlerinde tutmaya çalışırlarken, Tanzimat'a soğuk bakan gelenekçi devlet adamları ile 'kurena' denilen çevresindeki belirli kişiler de babası II. Mahmud'u vereme ve ölüme götüren içkiye, bu gencecik padişahı da iptila derecesinde alıştırmakta gecikmemişlerdir.

YURT GEZİLERİ

1844'te ilk yurt gezisine çıkarak Batı Anadolu'yu, Ege adalarını dolaşan, 1 846'daki Rumeli seyahatinde de Varna'ya kadar giden Abdülmecid, uğradığı her yerde halkın ve yöneticilerin yakınmalarını dinlemiş; İstanbul'a dönüşünde, Meriç'in yatağının temizlenmesi, ihtisap vergisinin kaldırılması, taşrada can ve mal güvenliğini sağlayacak örgütler kurulması, hayvan hastalıklarıyla mücadele edilmesi, çok yaygın olan cehaleti gidermek için ivedi önlemler alınması yolunda buyruklar vermiştir.

İKTİDARA TAŞIDIĞI KADROLAR

O, üçüncü gezisini 1850'de Limni, Girit ve Rodos adalarına, dönüşünde de kimi adalara, İzmir ve kıyı kasabalarına yaparken, iktidara taşıdığı genç ve aydın kadroda yer alanlar; Mustafa Reşid, Sadık Rıfat, Mehmed Emin Âli, Keçecizade Fuad, Şekib paşalar ve diğerleri de Tanzimat'ın gereği olan yemlikleri, özellikle de yönetim, eğitim alanındaki düzenlemeleri hayata geçiriyorlardi.

Abdülmecid'in, 22 yıllık saltanatının son evresinde, 'Kutsal

Sultan Abdülmecid ve Kırım Savaşı'nın müttefik komutanlarını temsil eden bir illüstrasyon. Sultan'ın hemen arkasında, Serdar Ömer Lütfi Paşa yer alıyor (üstte). Altta ise Sultan Abdülmecid'in saltanatının ikinciyılında (1840), İngiliz ressam Sir David Wilkie'ye yaptırdığı tablo (Topkapı Sarayı Müzesi).

Dergi abonesi ilk şehzade

25 Nisan 1823'te doğan Abdülmecid, II. Mahmud'un 18'i şehzade 16'sı sultan (kız) 34 çocuğundan birisiydi. Kendisinden yaşça büyük ya da küçük 16 şehzade ve 12 sultan, babalarının sağlığında ölmüştü. II. Mahmud 31 yıllık saltanatını noktaladığında, hayatta iki oğlu vardı; 16 yaşındaki Abdülmecid ile 9 yaşındaki Abdülaziz.

Abdülmecid'in annesi, Gürcü ya da Çerkeş asıllı Bezmiâlem Valide Sultan (öl. 1853) yaptırdığı Gureba Hastanesi, Valide Mektebi, Valide Çeşmesi ve Bezmiâlem Valide Sultan Camii gibi hayırlarıyla anılır.

Abdülmecid geleneksel saray eğitimi yanında özel mürebbiye ve muallimlerden Batı eğitimi almış; çok sesli müzik çalışmış; Fransızca öğrenmişti. Paris'te yayımlanan Debats gazetesiyle İllustration dergisine abone olan ilk Osmanlı şehzadesiydi.

merakediyorum@googlegroups.com

Doktor Spitzer hareme nasıl girdi?

Abdülmecid'i tedavi eden Mekteb-i Tıbbiye hocalarından Avusturyalı Doktor Spitzer'in Almanca yayımlanan bir kısım mektuplarının çevirisi, 1915'te Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası'nda da (Sayı 34, 1 Teşrinevvel 1331, s. 599 vd.'ndan) yer almıştır. Bu mektuplardan birinde Spitzer hareme girişini aktarır:

"Ayın on birinci Cuma günü Zât-ı Şahâne'yi hissolunacak derecede heyecanlı gördüm. Sual ettiğim zaman, müteessir bir sesle cevap verdi:

- Geçende sana üçüncü kadının (Gülcemal Kadınefendi) hastalığından bahsetmiştim. 0 da oğlu da pek fena... Hele oğlu Reşad, kurtulamayacak *(Sultan V. Mehmed Reşad; fotoğrafta)* bir halde. (...) Bilhassa senin görmeni arzu ediyorum. Çünkü bilmiş ol ki bu kadın kendisine karşı kalben en hakiki bir muhabbet hissettiğim yegane zevcenidir. Onunla ömrümü birlikte geçirdiğim için, gençliğimden beri kendisine bütün kalbimle bağlandım. Şayet kurtulmasını mümkün görüyorsan, tedavisini üzerine al. Eğer hiçbir imkan mevcut değilse bana söyle. (...) Her şeyden evvel, bana doğrusunu söylemeni arzu ederim...

Son cümle üzerine gözleri yaşardı. 0 zaman, hastada göreceğim belirtileri saklamak lazım geldiğini hissettim.

Haremağasına harem kapısını açmasını emretti. (...) Biz girer girmez tekrar kapadılar. (...) Buraya hiçbir ecnebi girmemişti. (...) Dolambaçlar ihtiva eden koridordan geçmek için takriben on dakika sarf ettik. İki haremağası önden gittiler. Arkadan padişah gidiyordu. Ben de gözlerim önde biraz geriden takip ettim. Ne zaman bir dolambaca gelsek padişah gülerek Fransızca, 'Restez' (durunuz) diye sesleniyordu. (...) Ekseriya önümüze çıkan (...) başları örtüsüz kadınların kaçmaları için birkaç defa durdum. Padişah, 'Avancez' (ilerleyiniz) emrini verir vermez yürüdüm. Koridorun sonundaki ikinci kapıya geldik. Burada kızlarağası padişahı istikbâl etti. (...) Zât-ı Şahane (haremdeki) kapılardan dördüncüsüne yaklaştı. Perdeyi kaldırdı. (...) İkinci bir perdeyle ayrılmış ufak bir geçit vardı. Padişahın arkasından giderek bu odaya ilk adımımı atmak istediğim esnada kızlarağası kolumdan tuttu (...) Gayet sanatkarane bir Lahor şalı örtülü bir yatak gördüm. Bu yatakta, yine aynı kumaştan bir cibinlik altında yüzü şal ile örtülü hasta kadınefendi yatıyordu. Zât-ı Şahane hastaya yaklaştı. Gayet nazikane bir sesle sordu:

- Rahatsızlığınız nasıl efendim?

Tatlı, gayet sevimli bir ses cevap verdi:

- Kendimde iyilik hissediyorum, efendimiz.

Padişah, sözüne devam etti:

- Doktorumu getirdim. Kendisinden ben çok fayda gördüm. İstiyorum, sizi de tedavi etsin.

Hasta cevap verdi:

- Emredersiniz.

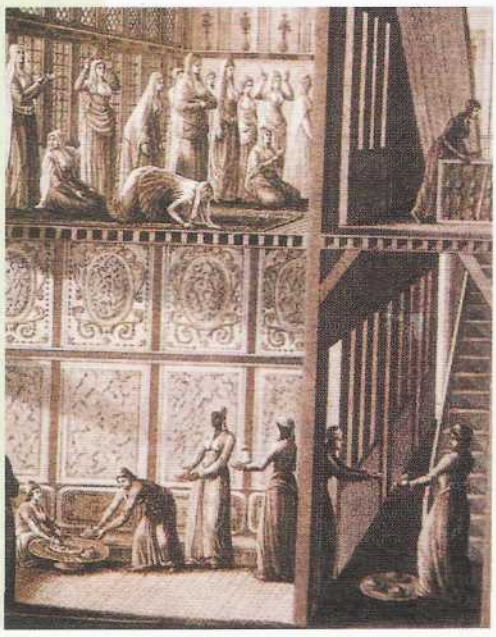
Padişah, hastaya nabzını göstermesini rica etti. Bu söz üzerine gayet nazik, son derece mütenasip, fakat üzücü bir hastalığı gösteren zayıf bir el uzandı. (...) Hastanın yüzüne örtülü şalı padişah açtı. İşte o zaman karşımda öyle güzel bir kadın başı gördüm ki ömrümde böylesini görmemiştim. Çehrenin solgunluğu, hastalık tesiriyle gözlerin parlayışı bile gayet cazipti. İcap eden muayeneyi bitirdikten sonra Sultan, şalı yine eski vaziyete getirdi."

Yerler' sorunuyla başlayıp (1853) Kırım Harbi'yle gelişen (1854-1855), Islahat Fermanı'nın ilanı (16 Şubat 1856) ve Paris Kongresi sonunda imzalanan antlaşmasıyla (30 Mart 1856) noktalanan yoğun iç ve dış sorunlar nedeniyle, iyice bunalmış olarak harem yaşamına ve içkiye daha çok meyletmesi doğaldı.

KÖTÜLENME GEREKÇELERİ

Şevkefzâ, Gülcemal, Tirimüj-

gân, Düzdüdil, Rûzidil, Şayeste, Virdicanân, Neveser, Nalâmdil, Nükhetsezâ, Gülistû ve Serfiraz adlı kadınefendileri, sayıları resmen '9' gösterilse de belki bunun birkaç katı olan ikballeri (gözdeleri), salt cinsellikleriyle değil, sonu gelmez istekleri, kaprisleri, kıskançlıklarıyla da Abdülmecid'i tükettiklerinin farkında değildiler.

Yetişen kızlarının müsrifane yaşantıları, görkemli düğünleri, Beşiktaş Saray-ı Hümayunu'nun (Dolmabahçe Sarayı), Yıldız, Nüzhetiye / Ihlamur, Göksu, Maçka, Mecidiye köşk ve kasırlarının yapım masrafları, saraylardaki aşırı lüks tüketim, giderek kabaran iç ve dış borçlar, Abdülmecid dönemini kötülemek isteyenlerin en çok kullandığı gerekçeler olmuştur.

Genç yaşta babası gibi vereme yakalanan Abdülmecid, 1844-1850 yılları boyunca annesi Bezmiâlem'i de tedavi eden Mekteb-i Tıbbiye hocalarından Avusturyalı Doktor Spitzer'in çabalarıyla kısmen sağaltılmıştı.

Bu ünlü hekim, padişahın zehirleneceğine ilişkin söylentilerden tedirgin olmuş; Mustafa Reşid Paşa'yı haberdar ettikten sonra Viyana'ya gitmiş; 1857'de bir kez daha gelmiştir.

Abdülmecid yaşamının son dört yılını, yeniden azan veremin pençesinde geçirdi. Saray doktoru Konstantin Karateodori'nin tedavileri sonuç vermedi. Hersek İsyanı'nı bastırmakla görevlendirilen Müşir Ömer Paşa, vedalaşmaya geldiğinde, 38 yaşındaki Abdülmecid, bitkin durumda ve öleceğinin farkındaydı.

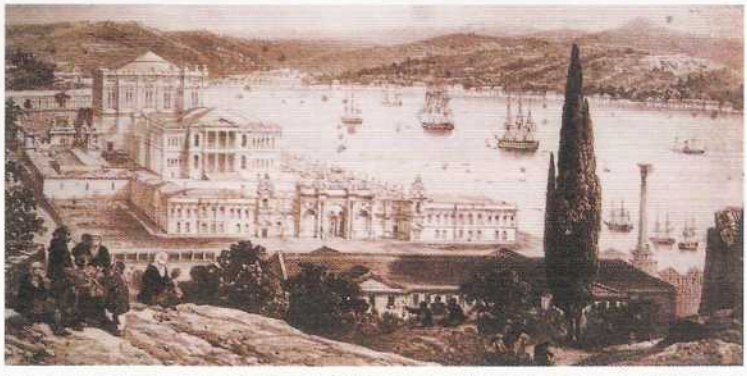
Paşa'ya, "İnşaallah muvaffak olup gelirsin, lâkin beni bulamayacaksın. Beni kadınlarım bitirdi" demesine karşın, ne kadınları ne de içkiyi bırakabildi. 1861 ilkbaharında sağlığı büsbütün bozulmuşken yine de içiyordu.

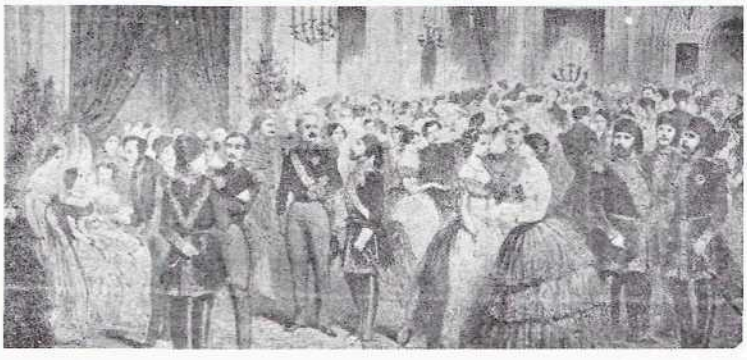
Son kez, bir içki sofrasında durumu fenalaştı ve Ihlamur Kasrı'na götürülerek Saray haremininden uzakta tedavi edilmeye çalışıldıysa da yaşatılması olanaksızdı.

25 Haziran 1861'de, yatağının çevresinde hekimler, Sadrazam Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa, Serasker Rıza Paşa, Kaptan-ı Derya Damad Mehmed Ali Paşa üzgün ve kaygılı beklerlerken sessizce öldü.

O gün, kardeşi Abdülaziz tahta çıktı ve düzenlenen cenaze alayı ile de merhum padişah, Fatih'te Sultan Selim Camii bahçesindeki türbesine gömüldü.

(*) Kavm-i Lût: Kutsal kitapların yazdığına göre, kendilerine peygamber olarak gönderilen Hz. Lût'un uyarılarına aldırmayarak cinsel sapkınlıklarını sürdüren, sonunda Tanrı tarafından, yaşadıkları kentle birlikte yok edilen topluluk.

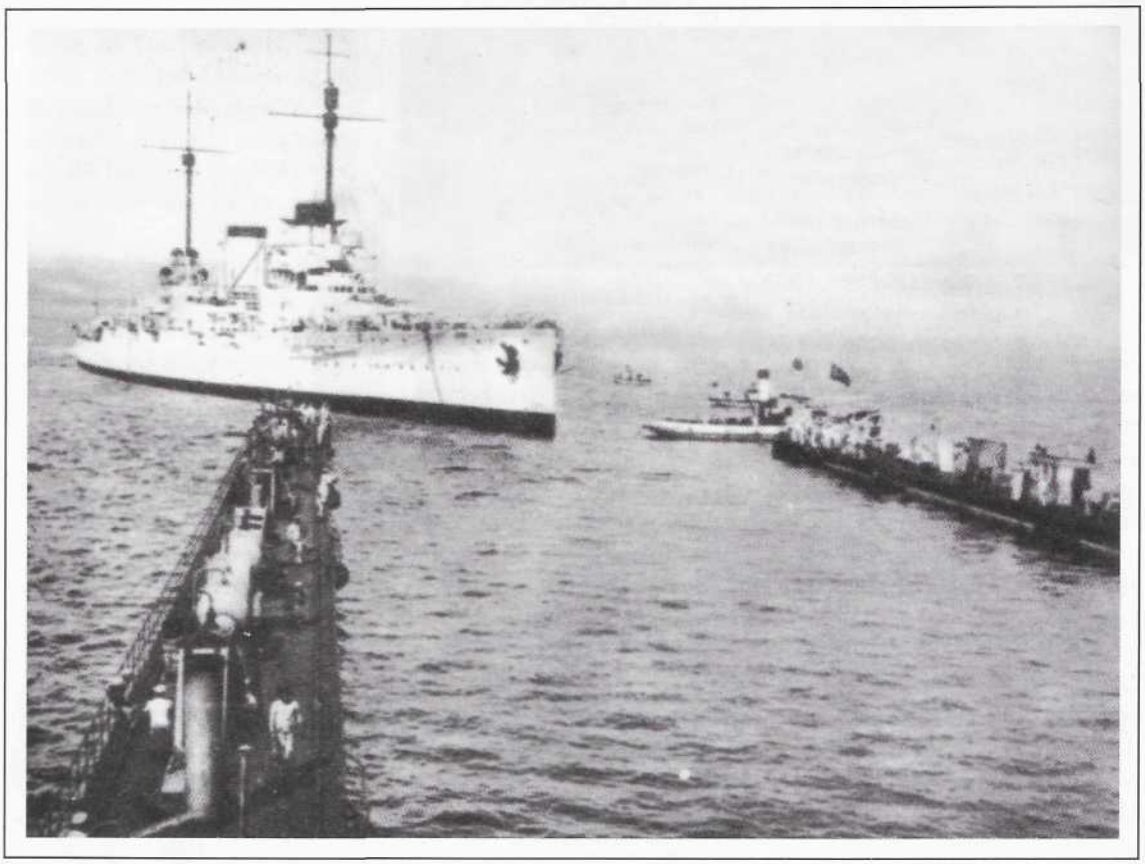
Adolphe Yvon'un Harbiye Askeri Müzesi Resim Koleksiyonu'nda yer alan tablosu: Kırım Savaşı'nda Malakoff istihkamlarının zaptı (Harbiye Askeri Müzesi Resim Koleksiyonu, solda). Allom'un bir gravürü: Sultan Abdülmecid'in yaptırdığı Dolmabahçe Sarayı önünde Osmanlı donanması **(altta).** 1856'da İstanbul'daki Fransız sefarethanesinde verilen baloya Sultan Abdülmecid'in katılımını temsil eden bir gravür (en altta).

merakediyorum@googlegroups.com

'Bakan mahkum ettiren' ilk dava

Yavuz-Havuz olayı

Bahriye Vekili İhsan Bey, Yavuz zırhlısının tamirinde yetkisiz kişilere görev vermek, bir şirkete ayrıcalık tanımak gibi iddialarla Yüce Divan'a sevkedildi ve mahkum oldu.

YUNUS ŞEN

Adına türküler yakılmıştı. Solmuş fotoğrafları ya da tasvirleri, yaşamları boyunca hiç deniz yüzü görmemiş Anadolu köylüsünün duvarlarını süslüyordu. Yavuz'da görev yapmak, her deniz subayının arzusuydu.

O, yedi düvele karşı gelmiş, neredeyse her köşesi işgal edilmiş imparatorluğun küllerinden yepyeni bir devlet kurmuş Türk ulusunun gururuydu.

İşte o Yavuz, Türkiye Cumhuriyeti'nin yolsuzluk tarihinde de bir 'ilk'in odak noktası oldu.

Tarihe, 'Yavuz-Havuz Davası' diye geçen ve genç Cumhuriyet'in, 'bakan mahkum ettiren ilk yolsuzluk' olayının baş kahramanı oldu.

BAHRİYE VEKALETİ KURULUYOR

I. Dünya Savaşı'ndan 'yaralı' çıkan Yavuz zırhlısının Cumhuriyet'ten sonra esaslı bir onarıma ihtiyacı vardı. Cumhuriyet hükümeti, Yavuz zırhlısını tamir ettirip, Deniz Kuvvetleri'nin bu en vurucu savaş gemisini aktif hale getirmek istedi. Bu amaçla tüm parasal olanaksızlıklara rağmen kollar sıvandı.

Önce dönemin Milli Müdafa Vekaleti Bahriye Dairesi, çeşitli girişimlerde bulundu. Nitekim, bir yabancı şirketle anlaşıldı. 30 bin tonluk bir havuzun İzmit'e getirtilmesi ve Yavuz'un burada tamiri kararlaştırıldı.

Yavuz zırhlısının 1960'lı yıllarda çekilmiş fotoğraflarından biri: Yavuz, Gölcük limanına giriyor.

Ancak bu karar verildikten üç hafta sonra bir kanunla, 'Bahriye Vekaleti' kuruldu. Yıl 1924'tü ve Fethi (Okyar) Bey'in başkanlığındaki '3. Hükümet' görev başındaydı. Bahriye Vekaleti kurulduktan sonra Yavuz'un onarımıyla ilgili olarak önceden alınan karardan vazgeçildi.

Bahriye Vekaleti'nin başına, dönemin Cebelübereket (bugünkü Osmaniye) milletvekili İhsan Bey getirildi.

İhsan Bey aslında daha önceleri de milletvekiliyken, Yavuz'un onarımıyla ilgilenmiş, Enver Paşa'nın eniştesi Ömer Nazım Bey ve Ertuğrul (Bilecik) milletvekili doktor Fikret Bey (Onuralp) ile birlikte şirket kurmuş, hükümete bazı öneriler sunmuştu.

Daha sonraları 'Eryavuz' soyadını alacak olan İhsan Bey, 'Bahriye Vekili' olmasının ardından çeşitli yabancı firmalarla görüştü ve sonunda Yavuz zırhlısının onarım işini bir Fransız şirketi olan Flander'e verdi.

İhsan Bey kimdir?

İhsan (Eryavuz) Bey, eski bir topçu öğretmeniydi. Bu yüzden, Topçu İhsan' namıyla anılırdı *(fotoğrafta).* Cumhuriyet'ten sonra Halk Partisi'nin tanınmış kişileri arasında yer aldı. Cumhuriyet'in ilk yıllarında, geçici bir süre için oluşturulan İstiklal Mahkemeleri'nde başkanlık yaptı. 0 zamanki adı 'Cebelübereket' olan Osmaniye'yi temsilen milletvekili seçildi. Fethi Okyar'ın başkanlığındaki '3. Hükümet' tarafından Bahriye Vekaleti kurulunca (30 Aralık 1924), söz konusu bakanlığın başına getirildi. Bahriye Vekaleti, 1927 seçimlerinden sonra İsmet İnönü tarafından kurulan '5. Hükümet' döneminde kaldırıldı.

'GAZİ HAZRETLERİ' ÜZGÜN...

Yavuz'un onarımı için İzmit'e bir havuz getirildi. Yavuz, havuza yerleştirildi. İşte, o sırada olan oldu: İçi tam olarak su doldurulmamış havuzdaki Yavuz, desteklerini yıkarak kuru havuzun içine düştü. Hem havuz hem de Yavuz yara aldılar. Bu kaza çok tartışıldı.

Daha önceki bazı nedenlere bu kaza da eklenince, Yavuz zırhlısının onarımı gecikti. Bahriye Vekaleti'yle ilgili bazı söylentiler yayılmaya başladı.

Onarımın gecikmesinin ve söylentilerin cumhurbaşkanı 'Gazi Hazretleri'ni de üzdüğünü, dönemin başbakanı İsmet (İnönü) Paşa, Meclis'teki konuşmasında dile getirdi.

İSMET PAŞA'NIN SORU ÖNERGESİ

Bu gelişmeler ve tartışmalarla, 1927 yılına gelindi. O yıl yapılan seçimlerden sonra Bahriye Vekaleti kaldırıldı. Aynı yılın Aralık ayında başbakan İsmet Paşa, Meclis'e bir soru önergesi verdi.

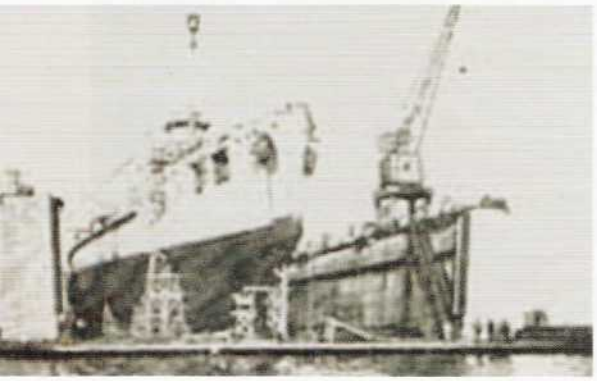
İsmet Paşa, İhsan Bey'in bakanlığı döneminde, hükümete bilgi vermeksizin Fransız şirketine ayrıcalıklar tanıdığını iddia ediyordu.

Başbakan İsmet Paşa söyle diyordu: "İhsan Bey'in, Yavuz'un tamiri meselesinde emniyeti sarsacak tarzda, icra vekilleri heyeti kararı hilafına ve kanuni selahiyeti haricinde hareket ettiği ve böylece hazinenin menfaatlerine dikkat edilmediğinden Divanı Ali'ye şevkini teklif ediyorum."

Başbakanın, İhsan Bey'in Yüce Divan'a gönderilmesi teklifi üzerine, bir Meclis Soruşturma Komisyonu kuruldu. Komisyon başkanlığına Yunus Nadi getirildi. Komisyonda görüşülen iddialar arasında, İhsan Bey'in, Yavuz zırhlısının tamiri sürecinde yetkisiz kişilere görev vermesi, bir şirkete ayrıcalık tanıması ve rüşvet alması da vardı.

KOMİSYON ÇALIŞIYOR

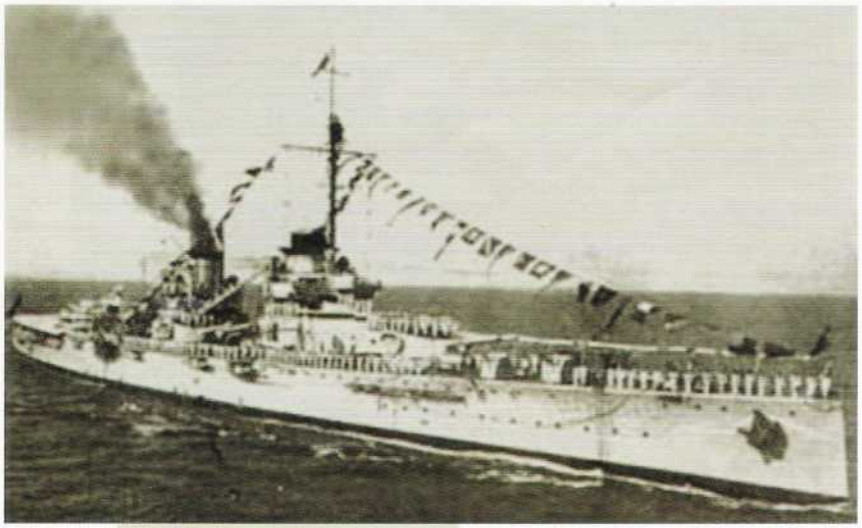
Soruşturma Komisyonu çalışmalarını sürdürürken, İhsan

Yavuz gemisi bakım ve onarım için havuzda.

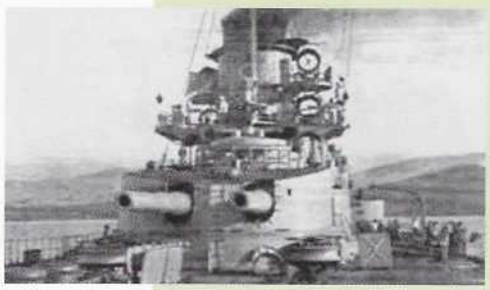
merakediyorum@googlegroups.com

Yavuz: 'En uzun ömürlü kruvazör'

Savaş kruvazörü Yavuz *(üstte)*, zamanının en modern ve güçlü askeri gemilerinden biriydi. 1911 yılında Almanya'nın Hamburg limanında denize indirilen Yavuz'un ana silah olarak, 10 adet 11 inçlik topu vardı *(altta)*. II. Dünya Savaşı yıllarında silah gücü büyük ölçüde artırıldı. 25 bin 407 ton ağırlığındaki Yavuz, 28 deniz mili sürat yapabiliyordu. 3 yıl Alman donanmasında, 67 yıl da Türk donanmasında görev yapan Yavuz, 1971 yılına kadar Türk donanmasına sancak gemisi olarak hizmet verdi.

Dünya tarihinde, 'en uzun ömürlü kruvazör' olarak da bir rekor kıran Yavuz, daha sonra sökülmek üzere satıldı ve 7 Haziran 1973'te, Gölcük Deniz Üssü'nde yapılan duygulu bir törenle Türk Deniz Kuvvetleri'nden ayrıldı.

Bey'in bir aracıdan 40 bin liralık komisyon vaad eden bir mektup aldığı iddiası ortaya atıldı. İhsan Bey, komisyonda bununla ilgili iddiayı reddederken, şöyle dedi: "Efendiler, İhsan öyle bir adamdır ki, şerefsizim, saklamaz."

Komisyonda, İhsan Bey'in çeşitli kişiler aracılığıyla Flander şirketinden başka yabancı şirketlerle de görüşmeler yaptığı, bunların bazılarından rüşvet alma girişiminde bulunduğu iddiaları ele alınıyordu. İhsan Bey bu iddiaları reddedip, 'emanete hiyanet etmediğini' söylüyordu.

Neden Flander şirketini tercih ettiğini anlatırken, Fransız firmasının Yavuz'un onarım işini alması karşılığında bir mayın fabrikasını 'bilâ bedel' (karşılıksız) yapıp hükümete teslim etmeyi kabul etmesinin etken olduğunu söyledi.

İhsan Bey sözlerini şöyle sürdürdü: "Esasen bu mayın fabrikasını temin edinceye kadar neler çektim, ben bilirim. Fena mı ettim? Selden kütük kapmak dediğiniz kadar vardır. Evet, ben devlet lehine selden bu kütüğü kaptım. Beyefendiler, affınıza mağruren söyleyeyim. Vallahi, billahi, tallahi bundan sonra, Vekalet sandalyesine oturtacak adam bulamazsınız. Bedavadan bir mayın fabrikası temin ettiğime sevinirken, şimdi niçin yaptın diye muaheze ediliyorum."

BİR BAKAN, İLK KEZ YÜCE DİVAN'DA

Komisyonun çalışması günler sürdü. Sonunda İhsan Bey suçlu bulundu ve dokunulmazlığının kaldırılarak Divanı Ali'ye yani Yüce Divan'a sevkedilmesine karar verildi.

Komisyon kararı, oylanmak üzere 27 Ocak 1928'de Meclis Genel Kurulu'nda ele alındı.

İhsah Bey, Meclis'te de komisyonda söylediklerini tekrarladı ve milletvekillerine şöyle seslendi: "Her şeye rağmen, şimdi bizzat muhakeme edilmemi isteyerek, gözlerimi kırpmadan Divanı Ali'ye gideceğim. Izdırap içinde yaşıyorum. Hırsızlıkla itham ediliyorum. Beni bir an evvel Divanı Ali'ye gönderin de

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya ve Meclis Başkanı Kazım Paşa, Divanı Ali müzakerelerini izliyorlar (en sağda).

Başbakan İsmet Paşa, Divanı Ali'de şahit olarak dinlenirken.

son iyiliğinizi yapın. İsterseniz kendi cezamı kendim vereyim. Ben bu kadar ahlaksız olduğumu bu mazbatayı görünceye kadar bilmiyordum. Rica ederim, derhal kararınızı veriniz, beni Divanı Ali'ye gönderiniz."

Meclis uzun müzakerelerden sonra kararını verdi. Bu kararla, ilk kez bir bakan Yüce Divan'a gönderiliyordu. İhsan Bey'le birlikte, bakan olmadan önce ortak şirket kurduğu milletvekili Fikret (Onuralp) Bey de Yüce Divan'a gönderildi.

MAHKUMİYET KARARLARI

Çok geçmeden Yüce Divan kararını açıkladı: "... İhsan Bey'in yalnız Türkiye Cumhuriyeti'nin Bahriye Vekili iken memleketin denizde en mühim müdafaa silahı olan Yavuz kruvazörünün tamiri için reji usulüyle alınacak malzemenin pahasına fesat karıştırarak irtikab etmek üzere kasdettiği cürmü, vesaiti mahsusa ile icraya başlayıp, ancak elinde olmayan mâni sebeplerden dolayı cürmün husulüne lüzümlu fiilleri ikmal edememek derecesindeki mezkur cürme teşebbüs etmekten, esbabı müşeddide ile mücrimiyetine..."

İhsan Bey 'görevi kötüye kullanmak' ve 'rüşvet alma girişiminden', iki yıl ağır hapis ve iki yıl memuriyetten men cezasına çarptırılmıştı. Fikret Bey de dolandırıcılıktan 4 ay hapis, 100 lira ağır para cezasına mahkum edilmişti. Bu mahkumiyetler Yüce Divan'ın Cumhuriyet döneminde verdiği ilk mahkumiyet kararlarıydı ve 'Yavuz-Havuz Davası', daha sonraki dönemlerde benzerlerine rastlayacağımız 'bakan mahkum ettiren' ilk yolsuzluk olayıydı. ■

'Goeben' nasıl 'Yavuz' oldu?

Birinci Dünya Savaşı'nın başında Osmanlı devletinin Almanya ile ittifak kurma pazarlıklarının yaşandığı günlerdi. Akdeniz'deki İngiliz donanmasından kaçan iki Alman zırhlısı Goeben ve Breslau, Çanakkale Boğazı önlerine geldiler. Ege'de sıkışmışlardı ve tarafsız Osmanlı karasularına sığınmak istiyorlardı. Görüşmelerden sonra Goeben ve Breslau Çanakkale Boğazı'ndan geçerek Marmara'ya girdiler *(altta).* İngilizler bu durumun savaş kurallarına aykırı olduğunu belirterek Osmanlı devletini protesto ettiler. Bu durumda Osmanlı yönetiminin elinde iki seçenek kalıyordu: Alman gemilerini karasularının dışına çıkarmak ya da satın alarak kendi donanmasına katmak. Osmanlı devletinin o günkü politikasına uygun olarak, savaş gemileri satın alındı. Goeben zırhlısına Yavuz, Breslau zırhlısına ise Midilli ismi verildi.

Goeben'in komutanı Amiral Souson da o günlerde Osmanlı donanmasında bu gemilere komuta edecek yedek bir ekip olmadığı için, Osmanlı donanmasında görevlendirildi. Hatta geminin Alman mürettebatı, Türk denizcilerin fesli kıyafetini de giydi *(üstte).* Yavuz ve Midilli bir ay sonra Karadeniz'e açılarak Rus limanları Odessa ve Sivastopol'u bombaladılar. Böylece Osmanlı'nın I. Dünya Savaşı'na girişinde kullanıldılar.

merakediyorum@googlegroups.com

İzmir Suikastı:

Son hesaplaşma

İzmir Suikastı'nın perde arkasında, Mustafa Kemal ile İttihatçı kadro arasındaki son hesaplaşma yatar. Şeyh Sait Ayaklanması ve ardından gelen İzmir Suikastı, birbirlerini izleyen olaylardır. İnkılapların yolu, bu olayların ardından açılmıştır.

ORHAN KOLOĞLU

17 Haziran 1926 günü 'Giritli Motorcu Şevki', İzmir Valisi Kazım (Dirik) Bey'e başvurdu. Anlattıklarına göre, Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'i, İzmir'i ziyareti sırasında öldürmeyi tasarlayan bir grup, olaydan sonra motorla Yunan adalarına kaçırılmaları için kendisiyle temasa geçmişti.

Böyle bir ihbarın valiliği telaşa düşürmesi kaçınılmazdı. Zira Orta ve Güney Anadolu'da geziye çıkıp halkla temaslarda bulunan Gazi, 14 Haziran'da Bursa'dan Balıkesir yoluyla İzmir'e geçmeye hazırlanıyordu. Vilayete bu yönde haber verilmiş ve gerekli hazırlıkların yapılması is-

tenmıştı.

İhbar üzerine Vali Kazım Bey, derhal Balıkesir'de bulunan Cumhurbaşkanı'na, "Şahsı devletlerine karşı tertip edildiği anlaşılan mel'unane bir suikast teşebbüsü ortaya çıkarılmış olduğundan lütfen hareketlerinin tehiri" ricasında bulunan bir mesaj yolladı.

Bu isteğe uyarak Gazi programını değiştirdi. Bu arada hükümet olaydan haberdar edildi. Doğal olarak, olay ilk anda tamamen gizli tutuldu.

GAZİ İZMİR'DE

İki günlük ertelemeden sonra 16 Haziran'da Gazi İzmir'e geldi. Karşılama törenleri coşkulu oldu. Bu arada İstiklal Mahkemesi işi üstlenmişti. Ankara, İstanbul ve İzmir'de toplam 49 kişi tutuklandı. Aralarında milletvekilleri ve paşaların da bulunması nedeniyle, olayın kamuoyundan saklanması artık mümkün değildi. 18 Haziran'da yayımlanan bir resmi tebliğle olay halka şöyle duyuruldu:

"İzmir'de mel'un bir suikast keşfedilerek, bütün tertipçileri suç delilleriyle tutuklanmıştır. Reisicumhur hazretlerinin seyahatleri esnasında İzmir'de tatbik olunmak üzere bir suikast düzenlendiği keşfedilerek, düzenleyenler silahları ve bombaları ve hazırlıklarıyla Cumhurbaşkanı hazretlerinin İzmir'e varışından bir gün evvel gelmişlerdir. Tutuklular suikast girişimlerini itiraf etmişlerdir. Mesele İstiklal Mahkemesi'ne aktarılmış ve mahkeme heyeti davayı yerinde izleyip yargılamak üzere İzmir'e hareket etmiştir."

TUTUKLAMALAR BAŞLIYOR

Giritli Şevki'nin ihbarı üzerine ilk önce eski Lazistan milletvekili Ziya Hurşid, Kemeraltı'ndaki Gaffarzade Oteli'nde gece yarısı baskın yapan polisler tarafından tutuklandı. Diğer bir otelde de suç ortakları Laz İsmail ve Çopur Hilmi ele geçirildi.

Gerçekten de yanlarında, eylemde kullanacakları silah ve bombalar bulundu. Duruşmalar sırasında da böyle bir eyleme hazırlandıklarını açıkça itiraf etmeleri, resmi makamların başlangıçtan itibaren aşırı bir titizlik içinde olmasını haklı çıkartacak bir durumun varlığını kanıtlıyordu.

PERDE ARKASINDA KİMLER VAR?

Sıradan üç kişinin devletin en üst makamındaki bir kişiyi yok etmesinden yarar sağlamaları düşünülemezdi. Üstelik suikastın ardından ülkeden kaç-

Gazi: 'Hedef olmam ihtimali var'

Feridun Kandemir, 'Atatürk'e İzmir Suikastından Ayrı 11 Suikast' isimli kitapçığında, o dönemde Cumhuriyet Halk Fırkası Konya Milletvekili olan Refik Koraltan ile yaptığı bir söyleşiyi aktarır. Bu söyleşiden öğrendiğimize göre, daha Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası açıkken, Atatürk'e bir suikast yapılacağı söylentileri Ankara'da dolaşıyormuş. Hatta Koraltan bunu liderlerine aktarır, o da muhalefetin önde gelen isimlerinden Rauf Orbay'a şu sözlerle konuyu açmış olduğunu anlatır:

"Rauf Bey geçenlerde bana geldi. Görüşürken dedim ki: Seninle şöyle biraz hasbıhal edelim. Havayı beğenmiyorum. Şahsen bir garaz ve kine hedef olmam ihtimali olduğunu görüyorum." Rauf Bey'in "Benden böyle bir şey bekler misiniz?" yanıtını Gazi Mustafa Kemal, "Hayır ama muhitinizde bulunan öyleleri var ki..." sözleriyle karşılar. Koraltan, İzmir suikastı olayından 8-10 ay önce Ziya Hurşit'i Ankara'da gördüğü ve bir melanet yapacağı endişesiyle İçişleri Bakanı gibi, Hurşit'in ağabeyi Ordu Milletvekili Faik Bey'i de uyardığını, bu yüzden suikastçıların, Ankara'dan vazgeçip eylemi İzmir'de kararlaştırdıklarını belirtmiştir.

İzmir Suikastı duruşmaları sırasında çekilmiş bir fotoğraf: Birinci sırada, sağdan ikinci Cavid Bey, üçüncü Sabit Bey; ikinci sırada soldan sağa doğru, Refet (Bele) Paşa, Kazım (Karabekir) ve polisin yanında Ali Fuat (Cebesoy) Paşa.

merakediyorum@googlegroups.com

İttihatçı lider Kara Kemal, 'Kara Çete'nin başı

Kara Kemal *(fotoğrafta),* İttihat ve Terakki'yi tekrar canlandırmanın mimarı olarak İstiklal Mahkemesi'nin odağa yerleştirdiği kişidir. 1868'de doğdu. 1907'de posta memuru olarak görev yaptığı İstanbul'da İttihat ve Terakki'nin şubesini kurdu. 1908'de Cemiyetin İstanbul müfettişliğine getirildi. Genel Merkez yönetiminde görev aldı. Ticaret yaşamını Türkleştirme çabasında bir dizi şirket kurarak rol oynadı. Kimi esnaf örgütlerinin, İtibarı Milli bankasının kurulmasına katkıda bulundu. Birinci Dünya Savaşı'nda İstanbul'un iaşesiyle görevliydi. 1917'de İaşe Nazırı oldu. Örgütçülüğü nedeniyle Mondros Ateşkesi ve İttihat ve Terakki'nin kapatılmasından sonra ilk direniş gruplarından Karakol Cemiyeti'nin kurulmasına öncülük etti. Bu arada mali gücü kontrol ettiği gibi, Enver Paşa ile temasta olarak İttihatçılığı tekrar ön plana çıkartmanın çabasına girişti. Hatta Ankara'daki Milli Mücadele'nin kendi denetiminde olduğu izlenimini yaratmaya çalıştı. Bu yüzden Mustafa Kemal tarafından dışlandığı gibi, İngilizler tarafından da Malta'ya sürüldü. Ocak 1923'te Mustafa Kemal ile görüşmesinde, onun İttihatçılığı, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti içinde eritme öneresine yanaşmadı. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın programını hazırladı; İttihatçıların bu partiye girmesinde rol oynadı ve partiye birçok muhalif paşanın da katılmasını sağlayarak devrimleri frenleyecek bir örgütlenmeye yöneldi. Bu amaçla, kontrol ettiği mali gücü de kullanıyordu. İzmir suikastı girişimi nedeniyle gıyaben idama mahkum edildi. 27 Temmuz 1926'da İstanbul'da saklandığı evin etrafı sarılınca intihar etti.

mayı planlıyorlardı. **Dolayısıyla** bundan yararlanacak olan, işi düzenlettirmiş ülke içindeki bir grubun araştırılması, mantığın gereğiydi.

Bu noktada, ülkede Kemalist devrimlerin en yoğun aşamasında bulunulduğu ve yenilerinin planlandığı bir dönemden geçildiği unutulmamalıydı.

Dolayısıyla 'yakın bir geçmişin hesaplaşması' düşüncesinin belirmesinden daha doğal bir şey olamazdı. Yine bu çerçevede, çok özel yetkilere sahip olduğu bilinen İstiklal Mahkemesi'nin olayı ele almasını da yadırgamamak gerekir.

Anımsamak gerekir ki İstiklal Mahkemeleri, olağanüstü yetkilere sahip, doğrudan doğruya Büyük Millet Meclisi adına çalıştığı için hükümetin de üzerinde güç kullanabilen yargı organlarıydı.

Bu olanağı kullanarak mahkeme, anayasaya göre dokunulmazlıkları bulunan Meclis'teki muhalefet milletvekillerini de tutuklatmaktan çekinmedi.

KAZIM KARABEKİR OLAYI

49 tutuklu arasında, başta Kazım Karabekir Paşa olmak üzere, 15 milletvekilinin bulunması, mahkemenin nasıl bir anlayış içinde bulunduğunu kanıtlar. Hatta Kazım Karabekir'i serbest bıraktırmaya kalkıştığı için, dönemin başbakanı İsmet Paşa (İnönü) hakkında bile tutuklama kararı çıkartılmış, Cumhurbaşkanı'nın müdahalesiyle iş bastırılmış ve Karabekir tekrar tutuklanmıştı.

Reisliğini Ali (Çetinkaya) Bey'in -sevmeyenlerinin verdiği lakapla Kel Ali'nin- yaptığı mahkemede, sanıklar dört gruba ayrılmıştı:

- Suikastin asıl düzenleyicileri
- Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası üyeleri
- Eski ittihatçılar
- Üçüncü derecede şüpheliler.

İDAMLAR VE 'KARA ÇETE'

İzmir'deki mahkemenin sonucunda, ilk gruba dahil olan 13 kişi, 13 Temmuz geceyarısı idam edildiler. Yakalanmamış olan eski vali Abdülkadir ile Kara Kemal'in gıyaplarında idamlarına karar verildi. Aralarında Adnan

İstiklal Mahkemesi üyeleri: Soldan sağa doğru, Ali Çetinkaya, Kılıç Ali ve Reşit Galip (solda). Mahkemenin karşısına çıkan kimi sanıklar ise sol sayfada altta: Soldan sağa doğru, Ziya Hurşit, Hüseyin Cahit Yalçın ve Cavid Bey. En sağda, Maarif Nazırı Şükrü Bey mahkemeye götürülürken. Altta, suikastı haber veren Giritli Motorcu Şevki'nin itirafnamesi.

(Adıvar), Rauf (Orbay), eski Maliye Nazırı Cavid Bey, eski milletvekillerinden Kara Vasıf, Hüseyin Avni gibi kişilerin bulunduğu 10 sanık Ankara'da yapılacak 'Kara Çete' davasında yargılanmak üzere Ankara'ya sevk edildiler.

Terakkiperver Fırka'dan milletvekillerinin de yer aldığı büyük bir grup ise olayla ilgileri bulunmadığı için beraat ettirildi.

Davanın İzmir İstiklal Mahkemesi'nden Ankara İstiklal Mahkemesi'ne sevk edilmesinin kökeninde, savcının, suikast çetesinin dışında, hükümeti devirmeye yönelik bir 'Kara Çete'nin varlığını iddia etmesi yatar.

İzmir'deki duruşmalarda sürekli olarak, İttihatçıların eski Maliye Nazırı Cavid Bey'in evinde toplantılar yaptıkları, suikast konusunun orada gündeme geldiği ve buna Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası liderlerinin de katılmasına çalışıldığı iddiaları üzerinde durulmuştu.

Kara Kemal, Kara Vasıf, İsmail Canbulat gibi, önde gelen İttihatçıların yönlendirdiği toplantılar, iktidarı, suikast olayından çok daha fazla düşündürüyordu.

SAVAŞIN FATURASI İTTİHATÇILARA

'İttihatçılarla Hesaplaşma' denebilecek bu oluşumu değerlendirebilmek için, İttihat ve Terakki'nin iktidara geldiği 1908 yılına kadar uzanmak gerekiyor. İzmir'deki duruşma sırasında, Kazım Karabekir'in söylediği sözler olayın gerçek yüzünü yansıtır:

"Her inkılapta olduğu gibi, ilk zamanda birlikte çalışanlar, maksat hasıl olduktan sonra ortaya çıkan parazitler yüzünden bu birliği kaybederler."

Aslında bu sözlerin altında, farklı bir deyişle, şu gerçek yatar: 'Devrimler kendi çocuklarını da yerler'. Her kapsamlı sosyal hareket zaman içinde çatışan fikirler üretir. Bunların savunucuları temelde birlik olsalar da ayrıntılarda çatışmaya girerler ve devirdikleri güçler oranında kendi aralarında da çatışma çıkar.

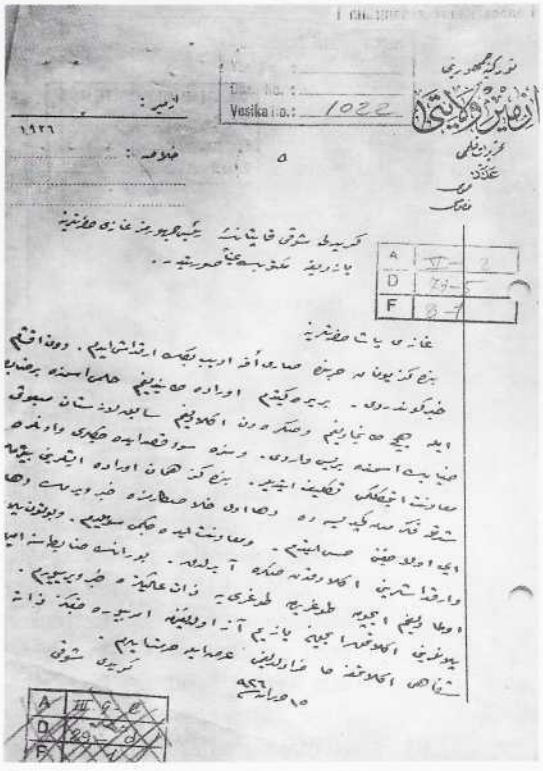
Bu gerçek, İttihat ve Terakki için de geçerliydi. 1908'de ikinci Meşrutiyet'i gerçekleştiren Jön Türk kadroları sıra sıra bölünmüş ve 'düşman' gruplara ayrılmışlardı. Nitekim Mustafa Kemal de üyesi olduğu İttihat ve Terakki'den daha 1910'larda uzaklaşmıştı. Gerçi iktidarda kalanlara karşı eylemci girişimlerde bulunmadı; ama karşıtlığını da saklamadı.

Birinci Dünya Savaşı yenilgisinin İttihat ve Terakki'ye yüklenmesi doğaldı. Türk toplumuna çok büyük bir dinamizm kazandırmış olan bu parti, bütün düşünürleri yanma çekmeyi başarmıştı. Ancak kitlelerin haklı tepkisi karşısında, Kurtuluş Savaşı başlarken, onları anmak bile, halkta tepkiler doğuruyordu.

Kurtuluş Savaşı'nı gerçekleştiren kadroların neredeyse tamamı İttihatçı kökenli ya da sempatizanı olduğu halde, Sivas Kongresi başlarken delegelere, 'fırkacılık ve İttihatçılık yapmama' yemini ettirilmesi gerekmişti.

ENVER PAŞA'NIN POZİSYONU

Buna rağmen, Talat ve Cemal paşaların aksine, Enver Paşa Türkiye'deki bağlantıları sayesinde, özellikle Kara Kemal'in aracılığıyla, iç politikada rol oynamaya çalıştı. Hatta Sakarya

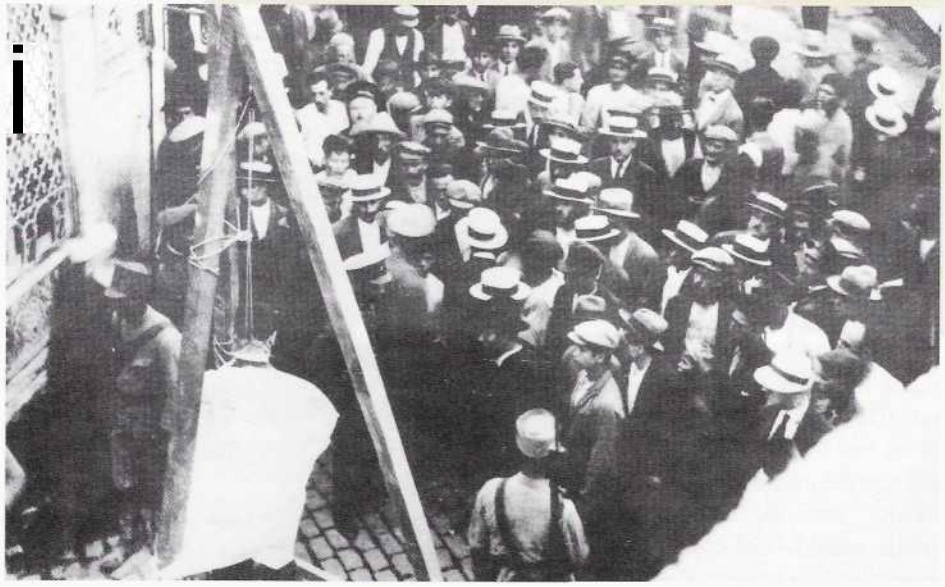

merakediyorum@googlegroups.com

Terakkiperver Fırka, neyin devamı?

Daha Kurtuluş Savaşı sırasında Meclis'te ortaya çıkan fikir ayrılıkları, Mustafa Kemal'in liderliğini yaptığı 'Birinci Grup' (Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu) ile 'İkinci Grup' ayrımına yol açmıştı. 'Birinci Grup' Cumhuriyet Halk Fırkası'na dönüştükten sonra 'İkinci Grup' da 17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) adıyla örgütlendi. Bu girişimin başında, Kurtuluş Savaşı'na büyük katkıları bulunan Rauf (Orbay), Adnan (Adıvar), Refet (Bele), Ali Fuat (Cebesoy), İsmail Canbulat, Kazım Karabekir gibi isimler bulunuyordu. Partinin programında, Türkiye devletinin halk egemenliğine dayalı bir cumhuriyet olduğu belirtildikten sonra liberal ve demokratik bir çizgi izleyeceği belirtilmişti. Parti, diktatörlüğe karşı olduğunu, halkın dini duygularına saygılı bulunduğunu da vurguluyordu. Aslında partinin programını hazırlayan, İttihat ve Terakki'yi canlandırmak isteyen ancak bu adı kullanamayacağını bilen Kara Kemal olmuştu. 'Muhalif paşalar'ı da kadroya sokarak gücünü artırmak peşindeydi.

Partinin kurucuları genellikle bazı devrimleri 'aşırı' bulan ya da bunların uzun *süre* içinde ve demokratik bir ortamda yapılmasından yana olan kişilerdi. Bu niteliğiyle, parti örgütünün 'devrimlere toptan karşıt olanları' bir araya getirmesi doğaldı. Ankara'ya karşı tepki gösteren İstanbul basınının da desteğiyle siyasi yaşamın gerginleştiği bir ortamda, Şubat 1925'te Şeyh Sait Ayaklanması başlayınca göreve getirilen İstiklal Mahkemeleri, TCF'nin bazı yerel örgütlerinin buna destek veren tutumları nedeniyle kapatılmalarına karar verdi. Bazı üyelerin de ayaklanmaya katkı suçuyla mahkum edilmesi kesinleşince, Takrir-i Sükun Kanunu uyarınca parti, 3 Haziran 1925'te kapatıldı.

Hüseyin Cahit Yalçın ve Velid Ebuzziya, mahkeme günlerinde (sağ üstte). İzmir Suikastı davası sanıklarından birinin idam kararının infazı (altta).

İ

Savaşı öncesi Enver Paşa, Batum'a kadar gelip, başarısızlık halinde Ankara'da Mustafa Kemal'in yerini almayı tasarlamıştı.

Zaferi kazanmasına, bütün İslam dünyasının Gazi'si sıfatına layık görülmesine rağmen Mustafa Kemal, kendisine karşı etkili bir düşmanlığın ancak İttihatçılardan gelebileceğini asla unutmuyordu.

DAVALARIN SONUÇLARI

Böylece ihtilal kanunları işledi. Anayasayı değiştirme suçlamasıyla eski Maliye Nazırı Cavid, İttihat ve Terakki liderlerinden Doktor Nazım, iki Ardahan milletvekili Hilmi ve Nail Beyler idam edildiler. Kısa bir süre sonra da yurtdışına kaçmaya çalışırken yakalanan eski Ankara valisi Abdülkadir sehpaya gönderildi.

Böylece İzmir ve Ankara davalarının sonucunda, 18 kişi idam edilmiş oldu. Ayrıca Ankara'da 5 kişi, 10'ar yıl kalebentliğe mahkum edilirken, 37 sanık da beraat ettirildi.

Her iki davada verilen kimi mahkumiyetlerin haklılığı ya da haksızlığı, o zamandan beri tartışılanları vardır.

Rauf Orbay suçsuzluğunda hep ısrar etmiş, suikast haberini bildiği halde uyarmadığı iddiasını reddetmiştir. O kadar ki Cumhuriyet'in 10'uncu yılında çıkarılan aftan yararlanmaya bile yanaşmamıştır.

Başta Karabekir olmak üzere, İzmir'de beraat eden paşalar, tekrar orduya dönmediler ve 5 Ocak 1927'de emekliye sevkedildiler. Tabii, siyasete girmelerine de izin verilmedi. Ancak İsmet İnönü cumhurbaşkanı olduğunda ve 1939 seçimlerinde kadrolarını yenilediğinde, Karabekir ve Orbay gibi o dönemin dışlananlarını milletvekili seçtirdi.

Suçsuzluğu üzerinde en çok durulan, Cavid Bey olmuştur. Toplantıların evinde yapılmasından ve suikast konusunun orada gündeme getirilmiş olması iddiasından dolayı suçlu sayılmıştır. Davada beraat eden en yakın arkadaşı Hüseyin Cahit (Yalçın) ise daima onun suçsuzluğunu savunmuştur. ■

'Osmanlı borçları' neden birikti, nasıl ödendi?

popüler
tarih

www.dogusmedia.com Haziran 2001 Sayı 13 2.000.000 TL

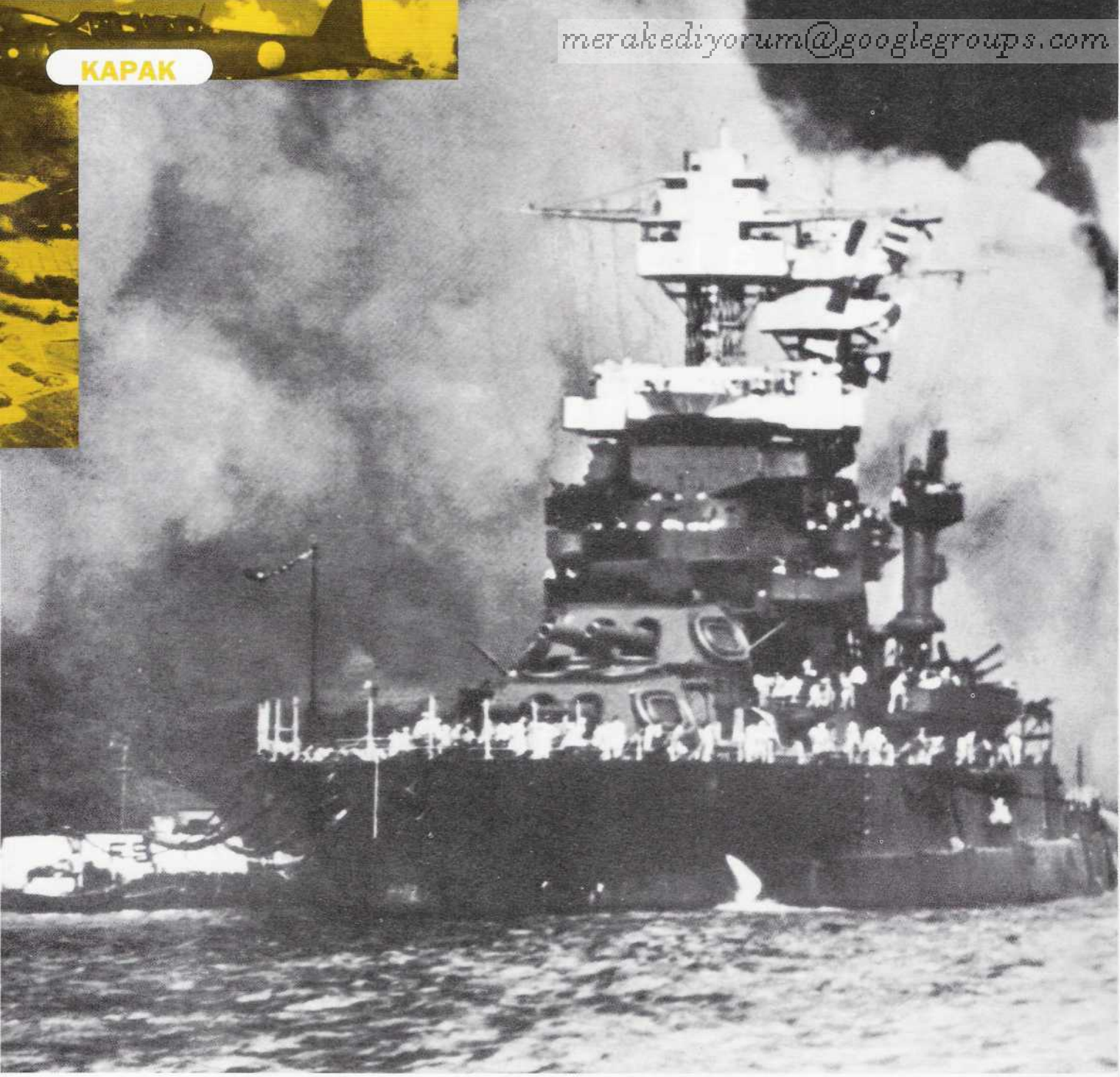
Mustafa Kemal'e İzmir Suikastı

Amerika'yı savaşa sokan baskın
PEARL HARBOR

tarih
Popüler Tarih ◆ HAZİRAN 2001 ◆ SAYI 13
OSMANLI BORÇLARI ◆ İZMİR SUİKASTI ◆ PEARL HARBOR

merakediyorum@googlegroups.com

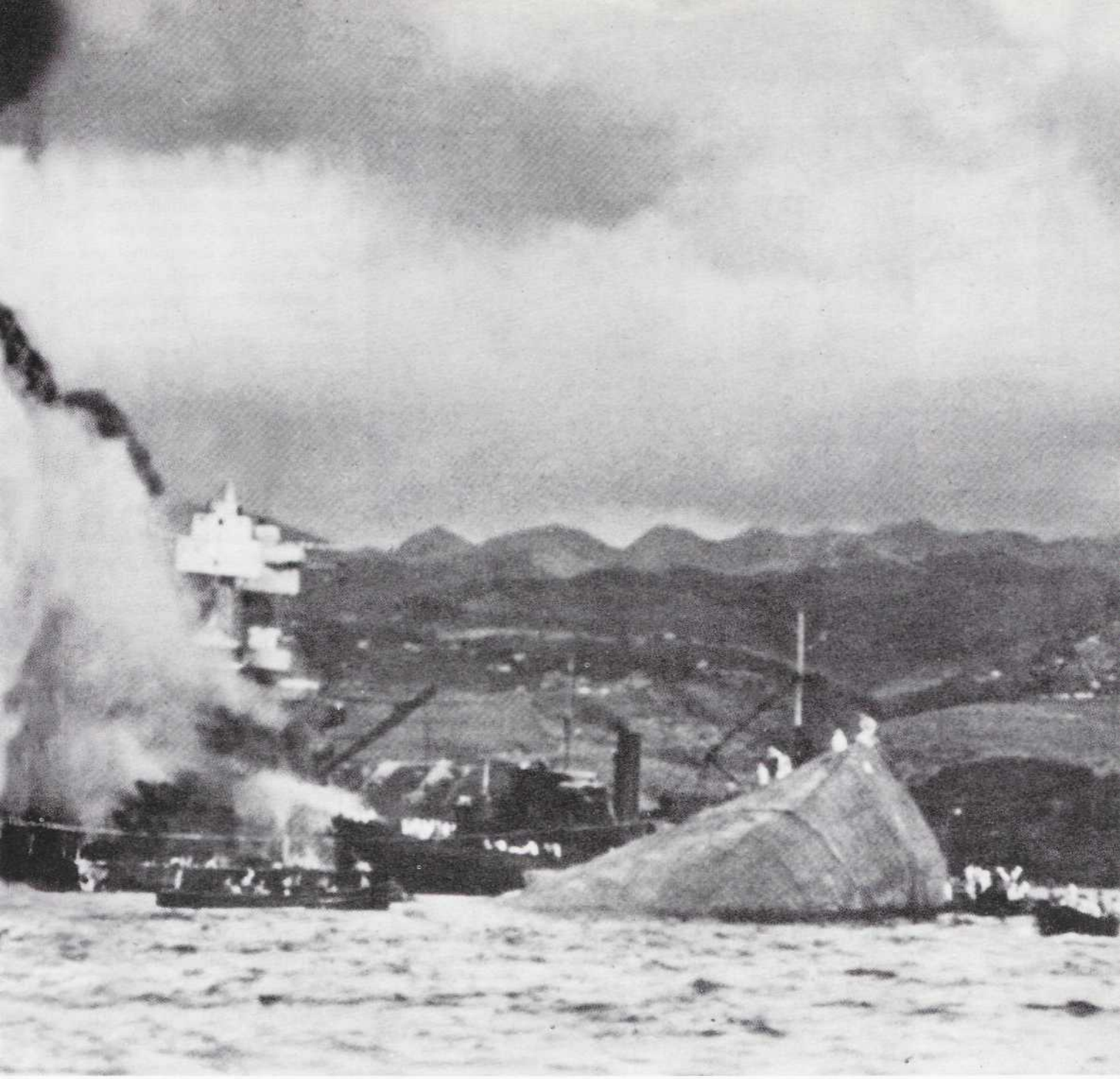

Amerika'yı savaşa sokan baskın

Pearl Harbor

7 Aralık 1941 günü, sabah saat 07.55 ile 08.40 arasında Japonlar, Pasifik Okyanusu'nda hakimiyeti ellerine geçirdiler. Ne var ki Pearl Harbor baskınını planlayan Amiral Yamamoto 'devi uyandırdıklarını' biliyordu.

Japon saldırısından kısa bir süre sonra Pearl Harbor: Sağda, sulara gömülmüş bir şekilde görülen gemi, Oklahoma zırhlısı.

M. TANJU AKAD

Pearl Harbor konusu hiçbir zaman tam olarak açıklığa kavuşmamıştır. Her ne kadar Amerikalılar uğradıkları utanç verici baskınla ilgili, yüzlerce klasör tutan soruşturma yapmışlarsa da bazı sorular yanıtsız kalmıştır.

Uyarılara rağmen gerekli tedbirler niçin alınmamıştı? Hatalar yalnızca o anda sahada bulunan görevlilerin ihmaline ve yetersizliğine bağlanabilir miydi?

Soruları devam ettirmek mümkün: Pearl Harbor baskını aslında Amerika'daki 'savaş partisi'nin ve İngilizlerin zaferi sayılabilir miydi? Amiral Kimmel yeterince bilgilendirilmemiş miydi, yoksa uyarılara kulak asmadı mı?

Biz olaylara bakalım ve kendi sonucumuzu çıkartalım.

JAPONLAR PASİFİK'TE

Japonya 1930'larda hiçbir savaş ahlakına uymadan, kargaşa içindeki Çin'e saldırıyor ve kopardığı her lokma onun iştahını daha da açıyordu. Zaafı hakir gören Samuray zihniyetine göre, düşene tanınacak yegane hak, ölümdü.

Japonlar 1931'de Mançur-

merakediyorum@googlegroups.com

Japonya'nın ABD Büyükelçisi Kichisaburo Namura ve Japonya Özel Temsilcisi Saburo Kurusu, ABD Dışişleri Bakanı Cordell Hull ile Beyaz Saray'a görüşmeye giderlerken, Amiral Nagumo, Pearl Harbor saldırısı için yola çıkmıştı bile (üstte). Japon pilotları Pearl Harbor baskını öncesi son emirleri dinliyorlar (sağda).

ya'yı işgal ettikten bir yıl sonra Manchukuo kukla devletini kurmuşlar ve başına 'Son İmparator' olarak da bilinen Aisin-Gioro Pu-yi'yi koymuşlardı.

1940'da Fransa ve Hollanda, Alman işgaline girdikten sonra Japonlar bu ülkelerin sömürgelerine göz diktiler. 1941 yılında Fransız Hindiçinisi'ne girdiler ve önemli yerlere Japon garnizonları yerleştirdiler. Buradaki Fransızlar, anavatanın düşmesinden ve İngiltere ile aralarındaki düşmanlığın artmasından sonra Japonlardan başka dayanak bulamamışlardı. Bu durum Pasifik'teki Japon yayılmasından rahatsız olan Amerikalıların tepkilerine yol açtı.

İngilizlere gelince, onların buraya güç ayırmaları olanaksızdı ve Japonlara karşı sadece Amerikan donanmasının varlığına güveniyorlardı. Aslında herkes Pasifik'te Japonları önleyebilecek yegane gücün Amerikan filosu olduğunu biliyordu.

ZERO SAVAŞ UÇAKLARI

Japonlar 10 zırhlı, 10 uçak gemisi ve *36* kruvazör etrafında muazzam bir donanma inşa etmişlerdi. Ayrıca havacılık alanında çok ileriydiler. Zero avcı uçakları, Amerikalıların 1943'e kadar savaşa sürdükleri tüm modellerden üstündü; harekat menzili, pike bombardıman, torpil hücumu ve amfibik harekat konusunda da çok öndeydiler.

Ancak bu dev filonun çok büyük zaafları vardı. İlk ve en önemli zaaf, Japonya'nın elinde bu filoyu hareket ettirecek petrol olmamasıydı. Savaşın çıkmasında bunun rolü çok büyüktür.

Amerikan hükümeti, 1940 yılının Aralık ayında Japonya'ya karşı çelik ve savaş malzemesi satışına ambargo getirmişti. 24 Temmuz 1941 tarihinde ise Roosevelt, Japon birliklerinin Hindiçini'den çekilmesini istedi ve bunu zorlamak için, iki gün sonra, bir yandan Amerika'daki Japon varlıklarını dondururken, petrolü de ambargo listesine dahil etti. O gün Japonya'nın elinde, savaş koşullarında sadece altı ay yetecek petrol stoku vardı. Bu bittikten sonra savaşması olanaksızdı. Ya boyun eğip 'imparatorluk' hülyalarına veda edecek ya da giderek yaklaştığı Java ve Sumatra petrollerini ele geçirip planlarına sahip çıkacaktı.

Japonya'nın ikinci yolu seçmesi günün psikolojik koşullarında kaçınılmazdı. Ekim ortalarında Prens Konoye'nin hükümeti düşüp yerine hırslı general

Pearl Harbor'un imlası

Honolulu'daki bu ünlü limanın öyküsü kadar, imlası da ilginçtir. 'Pearl Harbour' mu yoksa 'Pearl Harbor' mu sorusunun yanıtı şöyle: İngilizcede 'liman' kelimesi 'harbour' olarak yazılıyor. Ancak Amerikan İngilizcesinde V harfi atılıyor ve 'harbor' şeklindeki yazılım benimseniyor. Yani sonuçta, İngilizler ve Avustralyalılar bu sözcükleri 'Pearl Harbour' diye kaleme alırlarken Amerikalılar, 'Pearl Harbor' diye yazıyorlar.

Hideki Tojo geçince, tercih belli oldu. O halde yapılacak tek bir şey kalıyordu: Hakimiyetin önündeki tek engel olan Amerikan Pasifik Filosu'nun imhası.

BASKIN PLANI

Pearl Harbor planı tam bir yıl önce Japonya'nın en büyük stratejisti (ve Harvard mezunu) İsoroku Yamamoto'nun kafasında oluşmaya başlamıştı. İngiliz torpil-bombardıman uçaklarının 1940 Kasım'ında çok iyi korunan Taranto limanındaki üç İtalyan zırhlısını batırması da bu fikrin gelişmesinde etkili olmuştu.

Amiral Yamamoto, ABD ile savaşa karşı olmasına rağmen İmparatorluk Birleşik Filoları Komutanı olarak planını yaptı ve geliştirilmesinde büyük pay sahibi olduğu uçak gemilerinden altısını bu işe tahsis etti. Bunları Amiral Nagumo'nun komutasındaki 1. filoda toplayarak Kasım ortalarında çok büyük bir gizlilik içinde Kuril Takımadaları'ndaki Tankan Körfezi'nden yola çıkardı.

Nagumo telsiz yasağına uyarak Amerikalıların beklemeyecekleri bir yönden Hawai'ye yaklaşırken 2 Aralık günü son ve kesin talimatı aldı: "Niikita dağına tırmanın".

ŞİFRE ÇÖZÜLÜYOR

Japonlar Honolulu'daki casusları aracılığıyla gemilerin hareketlerini izliyor, Amiral Kimmel'in pazar günleri gemilerini limanda tuttuğunu biliyorlardı. Ayrıca Aralık ayında havalar, Malezya ve Filipinler'e yapacakları eşzamanlı çıkarmalar için uygun olacak, keza ayışığının olmaması donanmanın karanlıkta Hawaii'ye yaklaşmasını kolaylaştıracaktı.

Amerikalılar, Japonların donanma şifresini çözmüşler ve bir görev gücünün denize açıldığını öğrenmişlerdi. 27 Kasım günü Pasifik'teki dört askeri komutanlığa açık bir savaş uyarısı yapıldı ve birkaç gün içinde Japon saldırısı beklemeleri söylendi.

Bu durum, ABD'yi savaşa sokmak isteyen Roosevelt'in işine geliyordu. İlginçtir ki saldırıya uğramayan Panama ve San Fransisco komutanlıkları derhal tedbir alırken, topun ağzındaki Honolulu ve Filipinler gereken ciddiyeti göstermediler.

ROOSEVELT'İN POLİTİKASI

6 Aralık günü özel danışmanı Harry Hopkins, Roosevelt'e, Japonlara istedikleri yere saldır-

Japonya'nın 100 zafer günü

Büyük bir moral kazanan ve iyi hazırlanmış olan Japonlar üç ay içinde Hong-Kong, Filipinler, Malezya, Singapur, Endonezya ve Burma'yı ele geçirdiler. Bir yandan Hindistan diğer yandan da Yeni Gine ve Avustralya'nın kapılarına dayandılar. Onları durdurabilecek hiçbir güç yok gibiydi. Pearl Harbor'dan iki gün sonra İngilizlerin Singapur'u desteklemek için gönderdiği iki zırhlı, Prince of Wales ve Rapulse, Japon uçakları tarafından batırılınca ve "Doğu'nun kalesi' olarak savaşa hazırlanmış Singapur birkaç günde düşünce, Japonlar müttefikleri iyice küçümsemeye başladılar. McArthur bir süre direndikten sonra hücumbotla Avustralya'ya kaçtı. Alelacele oluşturulan bir Amerikan-İngiliz-Hollanda filosu da Java Denizi muharebesinde topyekün imha edildi. Ama tüm bunlara karşın Japonya'nın zafer günleri çok kısa sürecekti.

Japonların Pearl Harbor baskınında kullandıkları 'Zero' uçakları, askeri özellikleri bakımından, tüm Müttefik uçaklarından üstündüler (üstte).

merakediyorum@googlegroups.com

Pearl Harbor baskını sırasında Japon uçaklarından çekilmiş bu hava fotoğrafı, limandaki Amerikan gemilerinin durumunu gösteriyor.

ma serbestisi vermek yerine kendilerinin ilk darbeyi indirerek sürprizi önlemedikleri için üzgün olduğunu söyledi.

"Hayır" diye yanıtladı Başkan, "Bunu yapamayız. Biz demokratik ve barışçı bir halkız..."

Roosevelt rahattı çünkü birkaç haftadır telsiz yasağı ile savaş durumuna geçmiş olan Japon filolarının Güneydoğu Asya'ya saldıracakları değerlendirmesini yapmışlar ve komutanlıklarına 'harbe hazır olun' emrini vermişlerdi. Şaşırdıkları tek şey hedefti.

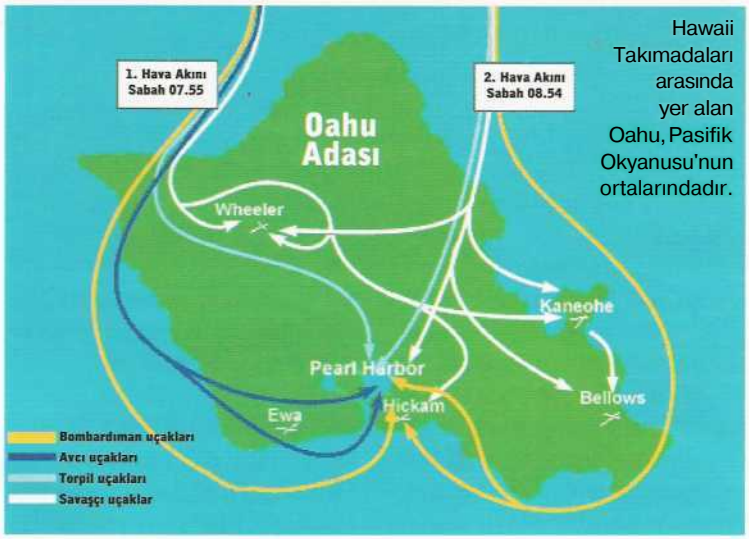
7 Aralık Pazar günü Roosevelt ve Hopkins sakin bir öğle yemeğinden yeni kalkmışlardı ki bir telefon geldi. Arayan Donanma Bakam Knox idi:

- Merhaba Frank.

- Sayın Başkan, öyle anlaşılıyor ki Japonlar Pearl Harbor'a saldırdılar.

- Olamaz.

Roosevelt eksiksiz bir savaş bahanesi beklerken mükemmel bir baskınla karşılaşmıştı. (Saat farkından dolayı Washington'da vakit öğleyi geçmişti.) Ama gerçekten böyle miydi?

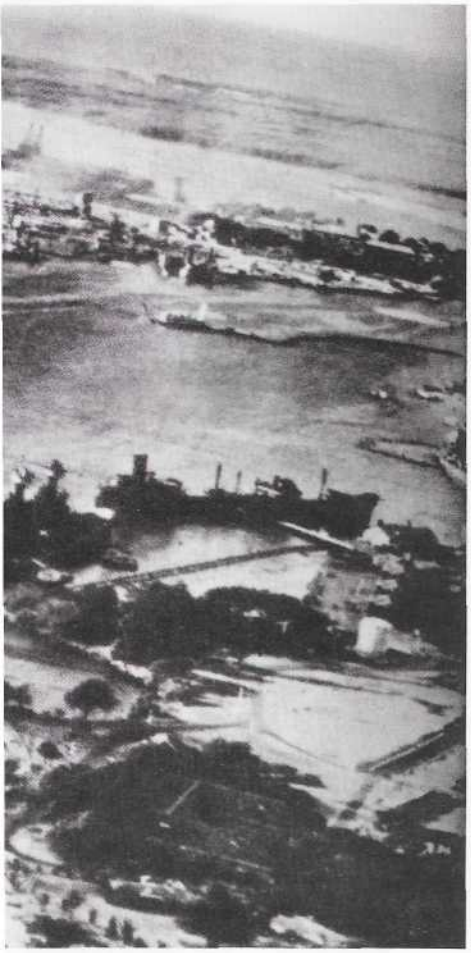

Hawaii Takımadaları arasında yer alan Oahu, Pasifik Okyanusu'nun ortalarındadır.

SAATİ SAATİNE BASKIN

6 Aralık gecesi Kimmel erkenden yatmış, karargahta birkaç nöbetçiden başkası kalmamıştı. Honolulu sokakları izinli askerlerle doluydu. 7 Aralık Pazar gününün ilk saatlerinde şehir yavaş yavaş sessizliğe teslim oldu.

Saat 03.42: Condor mayın gemisinin nöbetçi subayı Teğ-

men McCloy denizde bir periskop görür ve derhal bildirir. Devriyedeki Ward destroyeri alarma geçer ama bir şey bulamaz.

Saat 04.50'de yeni bir denizaltı görülür ve bildirilir ama karargah yine önem vermez.

Saat 06.30: Ortalık aydınlanırken yeni bir denizaltı görülür ve Ward tarafından batırılır. Bu, Japonların büyük gemilerle taşıyıp Honolulu açıklarında bıraktıkları 5 mini denizaltıdan birisidir ve bunların hepsi batırılacaktır. Bu andan itibaren karargahın tutumu en azından inanılmaz bir aymazlık olarak nitelenebilir.

Saat 07.02: Oahu adasının ucundaki radar istasyonu kapatmak üzeredir. Birden ekranda çok sayıda nokta belirir.

Saat 07.20'de karargaha, "132 milde birçok uçak" ihbarı verilmiştir.

Japonların askeri hataları

Amerikalıların ekonomik ve teknolojik gücünün yarattığı kaçınılmaz durumu bir kenara bırakırsak, Japonların askeri alanda bir dizi büyük hata yaptıklarını görmekteyiz.

1. Stratejisizlik: Japonlar ilk darbeden sonra ne yapacaklarına karar verememişler, daha da ötesi, savaşı nasıl sonlandırabileceklerini hesaplamamışlardı. 1942 başlarında Midway veya Avustralya'yı işgal edebilecek veya Hindistan'da ilerleyebilecek durumdayken, güçlerini dağıtıp bunların hiçbirini yapamadılar.

2. Eski zihniyet: ABD Genelkurmay Başkanı Marshall, 1945 yılında yaptığı değerlendirmede, Japonya'nın en önemli hatasının, Pearl Harbor'un hemen ertesinde Oahu Adası'nı almamak olduğunu söylemiştir. Eski zihniyette bir zırhlı amirali olan Nagumo, komşunun camını kıran çocuk misali, iki hücum dalgası yaptıktan sonra kaçmış, uçak gemilerinin potansiyelini kullanamamıştır. En azından birkaç darbe daha vurup yarım bıraktığı işi tamamlamalıydı.

3. Dengesizlik: Japon gücü dengesizdi. Bir Japon kendilerini, dişleri aşırı büyüdüğü için başını kaldıramayan bir mamuta benzetmişti. En büyük zırhlılar onlarındı; ama eskort destroyeri yapmadıkları için, yük gemilerini gönderemiyorlardı. Kara kuvvetlerinin de üçte ikisi teslim anına kadar, Çin'de idi. Keza lojistiğe önem vermemeleri nedeniyle güçleri zayıf kalıyordu.

4. Uzaktan kumanda: Japon filoları çok uzaktan yönetiliyor, komutanların insiyatifi kısıtlanıyordu.

5. Radar sorunu: Japonlar radar konusunda çok geriydiler.

6. ABD istihbaratının gücünü görememek: Müttefikler Japon şifresini çözmüşlerdi ve hareketlerini izliyorlardı. Japonların Midway felaketinde bunun rolü büyüktü. Keza, Müttefikler 1943 yılında Pearl Harbor saldırısını planlayan Japonya İmparatorluk Birleşik Filoları Komutanı Amiral İsoroku Yamamoto'nun *(fotoğrafta)* Solomon Adaları'nı teftiş edeceğini öğrendiler ve uçağını düşürüp öldürdüler.

7. İşbirliği eksikliği: Müttefikleriyle işbirliği son derece zayıftı. Bu tüm mihver güçleri için geçerliydi ve böyle bir işbirliğinin sağlayacağı tüm avantajlardan yoksun kaldılar.

8. Eleştirel bakış eksikliği: Geleneksel olarak kapalı bir toplum olmaları zaaflarını incelemelerini ve hatalarından ders almalarını engelliyordu. Örneğin Pearl Harbor'daki baskını yapan subay heyeti büyük törenlerle karşılandı ve hataları görmezden gelindi. Aynı Nagumo altı ay sonra Midway'de büyük felakete uğradı.

9. ***Üstünlük kompleksi:*** Zafer sarhoşluğu ve kendilerini üstün görmeleri nedeniyle işgal ettikleri her yerde halkların düşmanlığını çektiler. Asya'da 'beyaz adam'a karşı sağlayabilecekleri desteği zalim tutumlarıyla adeta geri teptiler.

merakediyorum@googlegroups.com

Beyazperdede Pearl Harbor baskını

Amerika Birleşik Devletleri'nin II. Dünya Savaşı'na girişine neden olan Pearl Harbor baskını, sinemadan da büyük ilgi gördü ve bu sıradışı gün, görkemli sahnelerle birkaç kez beyazperdeye taşındı.

Özellikle Amerikan ve Japon sinemasının sıkça konu edindiği bir olay; Pearl Harbor baskını. Sinema tarihinde önemli bir yer tutan 1953 yapımı İnsanlar Yaşadıkça' (From Here to Eternity) ve 1970 Amerikan-Japon ortak yapımı Tora Tora Tora' filmleri, şimdiye kadar Pearl Harbor baskınını konu edinen en tanınmış yapımlardı. Burt Lancaster ve Montgomery Clifft'in başrolleri paylaştıkları İnsanlar Yaşadıkça' filminde ana tema Japonların baskını değildi; ama Honolulu'daki Amerikan üssünde baskına kadar yaşananlar ve saldırı günü, çok etkili bir biçimde anlatılmıştı. Tora Tora Tora' ise Pearl Harbor baskınına Japon donanması tarafından yaklaşan ve hem oyuncu kadrosu hem de aksiyon öğeleri çok güçlü bir film oldu. İki ayrı rejisör, Richard Fleischer ve Kinji Fukasaku tarafından yönetilen filmde, özellikle kamikazelerin saldırı sahneleri seyirciye büyük heyecan yaşatıyordu. Bu filmlerin dışında, 1942 ABD yapımı 'Remember Pearl Harbor (Pearl Harbor'ı Hatırla) ve 1962 Japon yapımı, başrolünü 'Yedi Samurai' ve 'Shogun'dan tanıdığımız Toshiro Mifune'nin oynadığı Taiheiyo No Arashi' (Pearl Harbor'ı Ben Bombaladım) adlı filmler de sinema meraklılarının anımsayabilecekleri örneklerden. Bu ay ülkemizde de vizyona giren 'Pearl Harbor' filmi ise Hollywood endüstrisinin en yüksek bütçeli yapımlarından biri. Bu görkemli filme tam 145 milyon dolarlık bir bütçeyle başlanmış. Touchstone Pictures ve UIP Filmcilik imzasını taşıyan filmin yapımcısı, Jerry Bruckheimer. Yönetmeniyse Michael Bay. 'Pearl Harbor' filminin oyuncuları da Ben Affleck, Cuba Gooding Jr, Alec Baldwin, Kate Beckinsale ve Jon Voight gibi son yolların tanınmış aktör ve aktrisleri. Ayrıca filmin senaristi de 'Braveheart' (Cesuryürek) filminin de senaryosunu yazan Randall Wallace.

Filmin öyküsü, İkinci Dünya Savaşı sırasında Amerikan Hava Kuvvetleri'nde görev yapan iki pilotun arkadaşlığı çerçevesinde gelişiyor. Filmde Ben Affleck'in oynadığı 'Rafe' karakterinin Amerikan donanmasındaki bir hemşireyle yaşadığı aşk hikayesi, Japonların baskınıyla yeni bir safhaya giriyor.

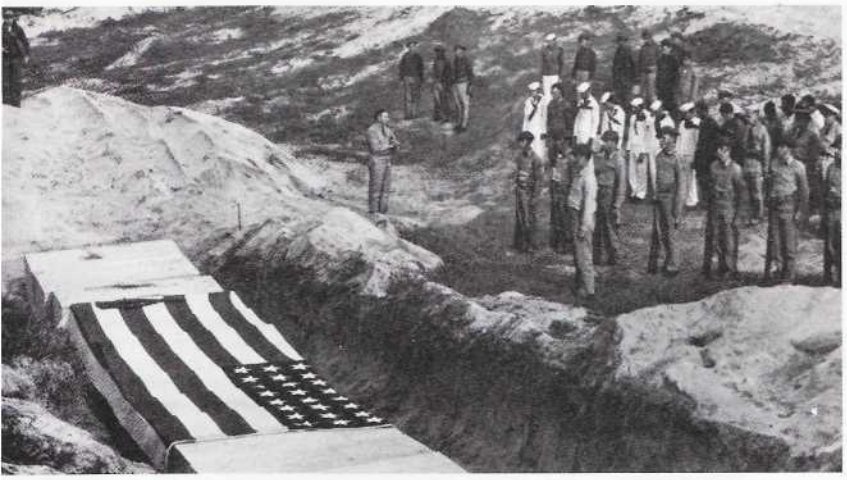
Bu filmde önemli yeri olan rollerden biri, askeri hemşirelerle ilgili. Japon saldırısının gerçekleştiği gün yani 7 Aralık 1941'de, 119. Ordu ve donanmanın hemşireleri göreve yeni başlamışlardı. O dönemde askeri hizmet için yetiştirilmiş hemşireler subay statüsünde görev yapıyor ve diğer subayların aldığı ücreti alıyorlardı.

Filmin, çekimlerinin bir kısmı Pearl Harbor'da yapılmış. Ancak İngiltere, Hawaii veTeksas'ta da bazı sahneler çekilmiş. Ayrıca yapımcılar, daha önce Titanic' filminin çekimlerinin de yapıldığı Meksika'da kurulu Fox stüdyolarını da bu yapım için kullanmışlar. Filmde hayati önem taşıyan Oklahoma gemisinin batış sahnelerinin çekimi Rosarito plajında gerçekleştirilmiş ve bu sahneler için James Cameron'un Titanic' filminden bu yana kullanılan en büyük film setleri inşa edilmiş.

7 Aralık 1941 günü, Japonların İki saatten daha az bir süre İçinde gerçekleştirdikleri Pearl Harbor baskınında 2 bin 403 Amerikalı öldü. Bunların bir kısmı Oahu Adası'na gömüldü (sağ sayfada, üstte). 1942 Haziran'ında yapılan Midway Savaşı sırasında ise Japon donanmasına saldıran Amerikan uçakları, Pearl Harbor'un rövanşını aldılar (sağ sayfada, altta).

Yanıt çarpıcıdır: "Boşverin" Nöbetçi teğmen Tyler bunu California'dan beklenen B-17 filosu sanmıştır. Halbuki bunlar Nagumo'nun saat 06.00'da havalanan 183 uçaklık ilk saldırı grubuydu. 50 bombardıman, 51 avcı ve 40 torpil uçağından oluşuyordu. İlk bombaların düşmesine daha 35 dakika vardı ve o andan itibaren bile bazı tedbirler alınabilirdi.

DEĞERLENDİRİLMEYEN İSTİHBARAT

Görüldüğü gibi, Kimmel'in karargahı hem istihbarat tarafından ikaz edilmiş hem de son saatlerde, kendi tedbirlerindeki tüm eksikliklere rağmen, yaklaşan düşman tesbit edilmişti.

Ancak değerlendirilmeyen istihbarat neye yarar! Amerikalılar Pasifik'in tam ortasında, en yakın kıyıdan binlerce mil uzakta gaflet uykusuna yatmışlardı. Ve dahası vardı. Gemiler uyarıldıkları halde, hava hücümunu hiçe sayacak şekilde yan yana sıralanmıştı. Havaalanlarında ise bir sabotaj ihtimaline karşı tüm uçaklar alanın ortasında bir araya toplanmış, tam bir hedef haline getirilmişlerdi.

Saat 07.55'de ilk bombalar düşmeye başladı. 127 parçalık Pasifik Filosu'nun 97 gemisi limandaydı. Pilotlar Ford adasının etrafına demirlemiş 8 zırhlı üzerinde yoğunlaştılar. Bunların dördü, Arizona, Oklohama, West Virginia ve California battı. Maryland, Tennessee, Nevada ve Pennsylvania ise yaralandılar ama kısa sürede onarıldılar. California da daha sonra yüzdürüldü. Ayrıca üç destroyer ve dört küçük gemi battı, üç kruvazör ve başka bazı gemiler de yara aldı.

Saat 07.15'de kalkan 170 uçaklık ikinci Japon dalgası, ağırlıkla tesislere ve havaalanlarına yöneldi. 349 Amerikan uçağı yerde imha edildi. Amerikalılar sadece birkaç uçak havalandırabildiler.

Saat 08.55'de tüm saldırı bitmişti.

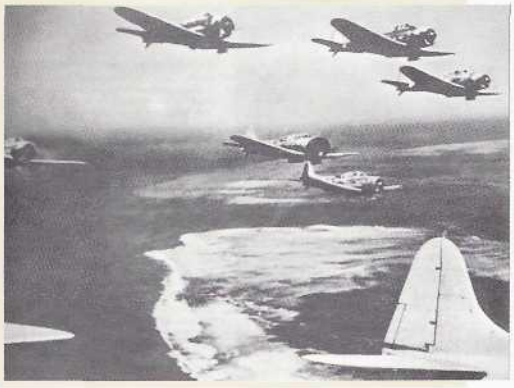
GEÇİCİ SONUÇ

Mini denizaltıları saymazsak, Japonya 29 uçak ve 55 havacı yitirmek pahasına Pasifik'in hakimi olmuştu. Ama çok kısa bir süre için! Çünkü esas hedef olan dört Amerikan uçak gemisinden hiçbirisi o gün Pearl Harborda değildi ve bunlar kısa süre içerisinde baskının intikamını alacaklardı...

Bütün bunlar olurken, Washington'daki Japon elçilik katipleri savaş ilanının şifresini çözmek için saatler harcıyorlar, büyükelçileri bunu baskın saatinde ABD Dışişleri'ne veremiyordu. Saldırının savaş ilan edilmeden yapılması Amerikalıları çok kızdıracak ve Hiroşima'daki bombanın nedenlerinden birisi olacaktı.

Pearl Harbor'un rövanşı

Baskın sırasında Pearl Harbor'da bulunmayan Amerikan uçak gemileri Lexington ve Yorktown, 6-8 Mayıs 1942 günlerinde yapılan Mercan Denizi muharebesinde iki Japon uçak gemisini saf dışı edip, bir hafif uçak gemisini hatırdılar. Bu olay, gemilerin birbirini hiç görmeden sadece uçaklarla yapılan ilk muharebe olarak tarihe geçti. Lexington battı; ama tüm askerleri Kuzey Afrika'da savaşan Avustralya üzerindeki Japon tehdidi de böylece sona erdi. Yorktown ise Pearl Harbor'a döndü ve 4 Haziran'da yapılacak olan büyük Midway Savaşı'nda Hornet ve Enterprise'a katılmak üzere inanılmaz bir hızla tamir edildi. Stratejik Midvray Adası'nı almak ve Amerikan uçak gemilerini yok etmek üzere toplanan 200 parçalık Japon filosunda 8 uçak gemisi ve 11 zırhlı bulunuyordu. Buna karşılık Amerikalılar 3 uçak gemisi etrafında 76 parçalık bir filo hazırlayabilmişlerdi. Ne var ki Japonlar güçlerini dağıttılar. İki uçak gemisini, Amerikalıları kuzeye çekmek için Aleutian Adaları'na doğru göndermişler, iki uçak gemisini de esas filonun çok gerisindeki çıkarma filosuna tahsis etmişlerdi. Japon şifresini çözen Amerikalılar, birçok bocalama geçirmelerine ve Yorktown'ın bu sefer batmasına rağmen, Japon İmparatorluk Filosu'nun belkemiği olan en önemli dört Japon uçak gemisini batırdılar. Böylece intikamlarını aldılar ve Pearl Harbor'da yitirmiş oldukları moral üstünlüğünü yeniden kazandılar. Bundan sonrası Japonya için sadece uzun bir yenilgiler serisi olacaktı. Midway'den sonra Amerikalıların elinde sadece iki uçak gemisi kalmıştı. ABD iki yıl içinde filo tipinde 40, eskort tipinde 60 uçak gemisi yapacak ve hizmete sokacaktı.

merakediyorum@googlegroups.com

Nazi Almanya'sındaki tıbbi deneyler

'Ölüm melekleri' iş başında

Eylül 1939'dan Nisan 1945'e kadar Naziler, 70 tıbbi araştırma projesinde binlerce insanın ölümüne yol açtılar. Hiçbir bilimsel dayanağı olmayan bu tıbbi deneyler, Nazi soykırımının az bilinen yüzlerinden biridir.

Dr. Sigmund Rascher tarafından yapılan dondurma ve yeniden canlandırma deneylerinde, 300'e yakın insandan 90'ı öldü (sol sayfada).

OKCAN BASAT

Dünya tarihinin ve 20. yüzyılın başlıca kilometre taşlarından biri olan II. Dünya Savaşı'nın üzerinden tam 56 yıl geçmiş olmasına rağmen bu savaş, başlangıcı, gelişimi, sonuçları ve insanlığa etkileri açısından, günümüzde de önemini hiç yitirmeyen bir konu başlığıdır.

Kesin sayının halen tartışma konusu olmasıyla birlikte, yaklaşık 40 milyon asker ve **sivilin** yaşamını yitirdiği göz önüne alındığında, bu savaşı 'insanlık tarihinin en büyük felaketi' olarak değerlendirmemek doğrusu mümkün değildir.

Elbette ki bu savaşı büyük bir felaket haline getiren ve önemini korumasını sağlayan unsur, sadece ölen insan sayısı değildir. Nazı ideolojisi ve III. Reich'ın politikası sonucu, insanlık tarihinin en sistemli soykırımının yaşanmış olduğu gerçeği, günümüzde ve gelecekte, bu savaşın hep hatırlanmasının gerekliliğini ortaya koyuyor.

AZ BİLİNEN GERÇEKLER

Kesin olmamakla birlikte, Dünya Yahudi Kongresi'nin rakamlarına göre, 5 milyon 700 bin kişinin yok edildiği soykırım, hep toplama ve imha kamplarındaki vahşet görüntüleri, büyük gaz odaları ve insan yakılan fırınlarla gözümüzde canlandı. Ancak bu soykırımın çok fazla açığa çıkmamış bir yüzü de Nazi döneminde uygulanan tıbbi deneyler ve bu deneyler altında can veren insanların dramıydı. Bu vahşeti uygulayan doktorların çoğunun hiçbir cezaya çarptırılamamış olması da soykırımın bu yüzünün en acı veren gerçeğidir.'

Bugün elimizde varolan kayıtlara göre, en az 70 tıbbi araştırma projesinin Eylül 1939 ve Nisan 1945 tarihleri arasında Naziler tarafından uygulandığı biliniyor. Bunların yanı sıra kayıtlara geçmemiş deneylerin de varolduğu sanılıyor.

200 **BİN** KISIRLAŞTIRMA

Nazilerin Almanya ve işgal ettikleri ülkelerde uyguladıkları tıbbi deneylerin tamamı III. Reich'ın ideolojik politikasına uygun amaçlar içermekteydi. Nazi

En ünlü 'ölüm meleği': Mengele

Nazi doktorların en ünlüsü olarak kabul edilen Josef Mengele, 16 Mart 1911'de Günzburg'da doğdu. 1 Ocak 1937'de Frankfurt Üniversitesi'ne bağlı Kalıtım, Genetik ve Irksal Saflık Enstitüsü'nde araştırma görevlisi olarak çalışmalarına başladı. 1940'ta SS'e katılan Mengele, 1942'de Auschwitz'de göreve başladı. Buradaki esir insanlar üzerinde tıp deneyleri yaptı.

Dr. Mengele'nin yaşamının belki de en ilginç dönemi, savaş sonrası yıllardı *(alttaki fotoğraf).* Auschwitz'den Ocak 1945'te ayrılan Mengele, Gross-Rosen ve Matthausen toplama kamplarında görüldükten kısa bir süre sonra savaş esiri olarak Müttefikler tarafından ele geçirildi. Savaş esiri olarak Münih'te tutulurken başka bir doktorun kimliğine bürünerek kaçmayı başardı. Hayatı boyunca Fritz Ulmann, Helmut Gregor, Jose Mengele, Ludwig Gregor ve Wolfgang Gerhard gibi takma isimler altında yaşamını sürdüren Mengele, 1949'da Arjantin'e kaçtı. 7 Haziran 1959'da Batı Almanya, tutuklanması için emir çıkarttı. Aynı yıl Paraguay'a geçerek izini kaybettiren Mengele'nin 7 Şubat 1979'da Brezilya'da yüzerken geçirdiği bir felç sonucu öldüğü iddia edildi. Yad Vashem'de Şubat 1985'te görülen bir davada, Wolfgang Gerhard adına yapılmış bir mezar açıldığında bulunan cesedin Dr.Mengele'ye ait olduğu anlaşıldı.

merakediyorum@googlegroups.com

70 proje, binlerce kurban

Nazi döneminde resmi olarak kayıtlara geçen yaklaşık 70 deney programının uygulandığı bilinmekte. Himmler'in gözetiminde yürütülen bu deneyleri birkaç ana sınıf altında toplamak mümkün...

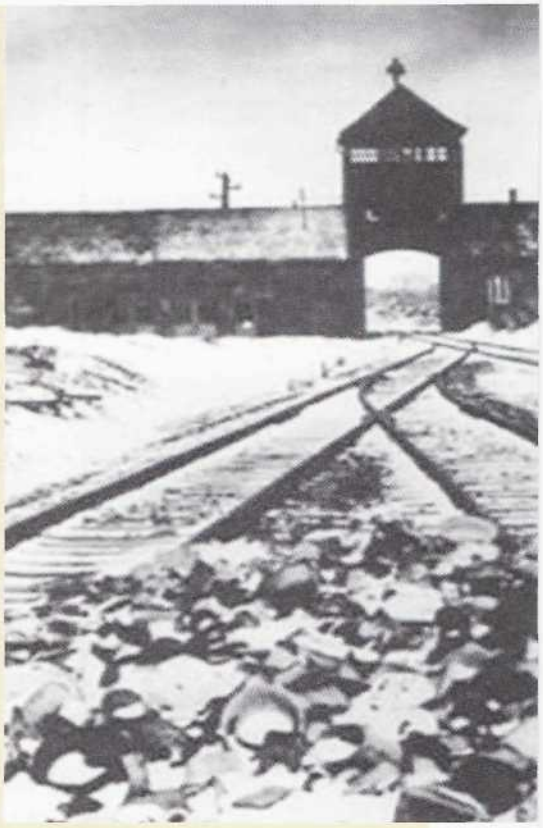
IRKSAL DENEYLER: Dr. Mengele'nin genetik araştırmalarının haricinde, bu konuda bir başka söz sahibi isim de Prof. August Hirt idi. Strasbourg Üniversitesi'nde yaptığı çalışmalarda çeşitli ırkların iskelet örneklerini inceleyen Prof. Hirt, elindeki Yahudi ırkına ait iskelet koleksiyonunun yeterli olmadığından Himmler'e yakınmıştı. Bilim adamlarının araştırmaları için 'elinden gelen yardımı esirgemeyen' Himmler'in emriyle Prof. Hirt, 115 mahkum üzerinde çalışmalar yaptı. Koleksiyonu daha sonra ele geçirilen Hirt, kaçmayı başardı.
Bir başka grup doktor da ırklar arasındaki serolojik (hormonal) farkları araştırıyordu. Prof. Werner Fischer ve Dr. Karl Horneck çalışmalarını Sachsenhausen Kampı'nda, Çingeneler üzerinde tamamladılar.

DONMA VE YENİDEN CANLANDIRMA: Bu konudaki deneyler Nazi Yüksek Komutanlığı ve Himmler'in isteği doğrultusunda, Dr. Sigmund Rascher tarafından Birkenau, Auschwitz ve Dachau'da yapıldı. Doğu Cephesi'nde savaşan Alman askerleri sık sık donma tehditiyle karşı karşıya idiler; Alman Hava Kuvvetleri pilotları da paraşütle Kuzey Denizi'nin soğuk sularına inmek zorunda kalıyorlardı. Bu duruma çözüm bulmak için yapılan deneyler iki bölüme ayrılmıştı: Ne kadar zamanda vücut sıcaklığı insanı öldürecek düzeye indirilebilirdi ve donmuş olan kurban nasıl canlandırılabilirdi?
Kurbanı dondurmak için yöntemler basitti, kurban ya soğuk su dolu küvete konuyor ve donana kadar bekleniyor ya da bir sedyeye bağlanarak soğuk kış gecesinde donana kadar dışarıda tutuluyordu. Deneylerden anlaşıldığına göre, vücut ısısı 25 dereceye indiğinde, kurbanların çoğu bilincini yitiriyor ve ölüyordu. Çalışmaların sonuçlarını 12 Şubat 1942 tarihli raporuyla Himmler'e bildiren Rascher'in deneylerinde kullandığı 300'e yakın insandan yaklaşık 90 tanesi hayatını kaybetti.

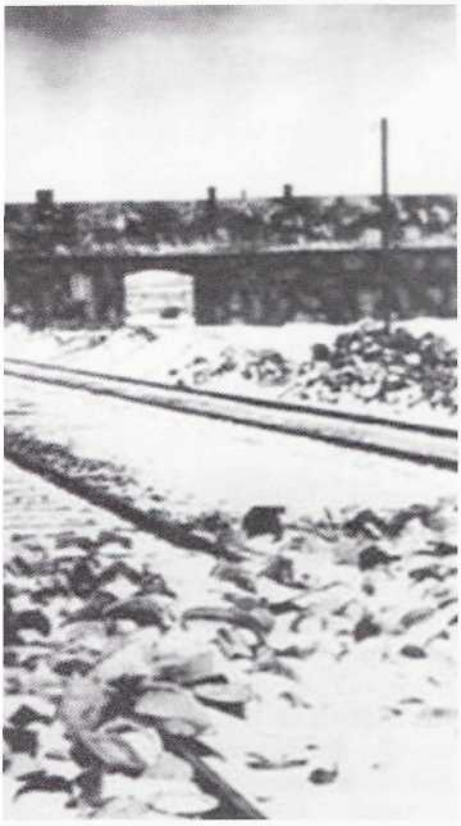
YÜKSEK İRTİFA: Dr. Rascher'in aklına takılan 'parlak' bir fikir de yüksek irtifanın pilotlar üzerindeki etkilerine ilişkin deneylere yol açtı. Düşüncelerini 15 Mayıs 1941 tarihli mektubunda Himmler'e açan Rascher, denek olarak kullanılabilecek mahkumlar istedi. Himmler'in de memnuniyetle onay vermesinden sonra Dr. Rascher işe başladı. Amacı uçakları zarar gören pilotların kurtulabilecekleri maksimum irtifayı bulabilmekti. Bunun için Hava Kuvvetleri'nin elindeki basınç odasını Dachau'daki kampa getirtti ve deneyler başladı. 1942 yılında tamamlanan bu çalışmada kullanılan 200 denekten 80'i yaşamını yitirdi (solda).

KISIRLAŞTIRMA: 1942 yılında başlayan kısırlaştırma çalışmalarının amaçlarından biri, ari ırkı ileride dünyanın efendisi yapmak, diğeri Nazi ırk teorisine göre yaşamasına izin verilmeyecek olan Yahudiler ve diğer alt sınıf insanların çabuk bir şekilde imha edilmesini sağlamaktı. Dr. Horst Schumann'ın Auschwitz'de binlerce erkek, kadın ve çocuğun genital organlarına röntgen ışınları uygulayarak yaptığı çalışma, çoğu mahkumun radyasyon yanıklarına maruz kalmasıyla sonuçlandı.

SAVAŞ YARALARI: Bu konunun meraklısı olan Dr. Karl Gebhardt'ın çalışmalarında, 'tavşanlar' denilen 75 Polonyalı kadının bacaklarında çeşitli yaralar açılıyor ve burada oluşan enfeksiyonlarda sulfonamid tedavisinin etkisi araştırılıyordu.

ENFEKSİYONLAR: Bir başka deney alanı da sarılık, sıtma ve tifüs hastalıklarının tedavisiydi. Bu amaçla binden fazla mahkum kullanıldı; bunların yaklaşık üçte biri deneyler sırasında öldü.

döneminde tıp deneyleri başlıca 3 birim tarafından yürütülmekteydi. Bunlar, devlete bağlı hastane ve enstitüler, ordu sıhhiye bölümü ve SS içindeki tıp bölümüydü.

Her ne kadar yürütülen deneylerin en ürkütücü olanları II. Dünya Savaşı sırasında yapıldıysa da vahşetin tohumları III. Reich'ın başlangıcında atılmıştı.

Savaşın başlangıcına kadar geçen süre içinde yürütülen iki büyük çalışma vardı.

Bunların ilki 1933-1937 yılları arasında yürütülen sterilizasyon (kısırlaştırma) çalışmasıydı. Bu çalışmanın yapıldığı 4 yıllık süre boyunca, genetik hastalıkları bulunduğu tespit edilen yaklaşık 200 bin erkek ve kadın hasta kısırlaştırılarak 'ari ırka yakışmayan' hastalıklı çocukların doğumu engellendi.

90 BİNDEN FAZLA KURBAN

Yapılan ikinci büyük çalışmanın resmi adı ise 'ötenazi programı'ydı. Sözüm ona 'ötenazi' diye adlandırılan bu program uyarınca, zihinsel veya kronik hastalığı olan 90 binden fazla insan öldürüldü.

Bir devlet politikası çerçevesinde yürütülen bu çalışmalar büyük bir gizlilik içinde sürdürülmekteydi ve Nürnberg Mahkemeleri başlayana kadar, kamuoyunun bu deneylerden haberi olmamıştı.

30 Ocak 1933 yılında Adolf Hitler ve Nazi partisinin iktidara gelmesiyle 'ari ırk' söylemi Alman toplumunda geçerlilik kazanmaya başlamış ve ari ırka mensup olmayanlara karşı taciz ve şiddet hareketleri başlamıştı.

İKİNCİ SINIF VATANDAŞLAR

Bütün bunların sonucunda, 15 Eylül 1935'te Alman parlamentosu Reichstag'da 'İmparatorluk Vatandaşlığı Yasası' kabul edildi. Buna göre, Yahudiler ve diğer azınlıklar, 'ikinci sınıf vatandaş' oldular.

Nazi döneminin ayrılmaz bir parçası olan toplama kampları önceleri, sadece siyasi tutuklular **için** kullanılırken bir süre sonra Yahudilerin, komünistlerin ve diğer tüm 'aşağı ırkların' katledildikleri birer ölüm kampına dönüştürülmeye başlandı.

1941 yılında Yahudi sorununa 'kesin çözüm' kararı vermiş olan Hitler'in emriyle, Yahudilerin kitle halinde öldürülmeleri büyük bir süratle gerçekleştirilmeye başlandı. Tabii Alman doktorların ellerindeki 'denekler'in sayısı çoğalmaya başlayınca araştırmalar ve tıp deneyleri 'kesin çözüm' kavramının bir parçası olarak gündeme geldi.

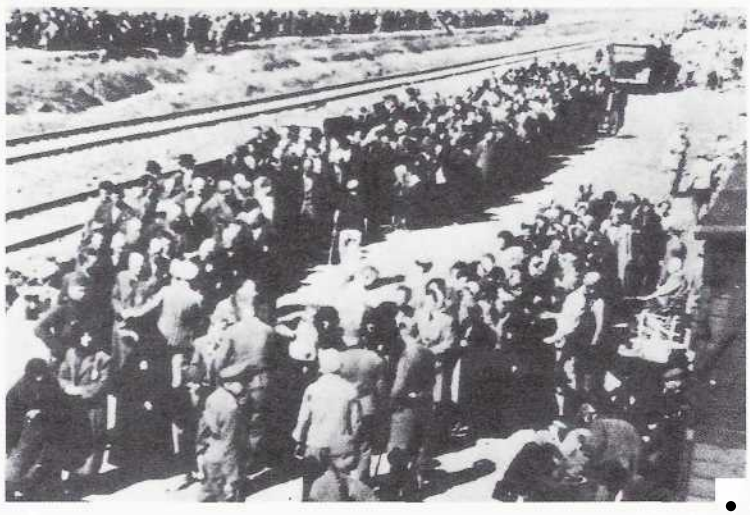
200 BEYAZ GÖMLEKLİ

1942-1945 yılları arasında toplama ve imha kamplarında ölümü bekleyen insan sayısı arttıkça tıp deneyleri de büyük bir ivme kazandı. O güne kadar belli başlı birkaç akademi ve hastanede 'ağır tempoda' sürdürülen tıbbi deneylerin çoğu artık toplama kamplarında uygulanmaya başlandı.

Toplama kamplarında görev yapan yaklaşık 200 doktorun gözetiminde yapılan deneylerin hepsi 'aşağı ırklar' üzerinde uygulandı. Deneylerin gerisindeki isim ise konuya 'kişisel merak' duyan SS lideri Heinrich Himmler'di. Yapılacak tüm deneylerin Himmler'in onayından geçmesi en temel kuraldı.

NÜRNBERG'DEKİ DOKTORLAR DAVASI

25 Ekim 1946 tarihinde Nürnberg Mahkemeleri'nin bir parçası olarak Doktorlar Davası'nın duruşmalarına başlandı. Yargılanan 23 sanığın arasında 20 doktor bulunuyordu ve bunların 19 tanesi orduda görev yapan yüksek rütbeli doktorlardı. Müttefik Kontrol Konseyi Ka-

İnsanlar üzerinde yapılan deneylerin en yoğun olarak yaşandığı Auschwitz toplama kampı (solda). Auschwitz'de tıp deneylerinde kullanılacak olan kurbanlar kampa giriş sırasında Nazi doktorlar tarafından seçiliyor (altta).

merakediyorum@googlegroups.com

Dr. Mengele'nin genetik deneyleri

Genetik alanındaki deneyler daha çok iki amaca hizmet ediyordu. İlk olarak Nazilerin iddia ettikleri ari ırkı saflaştırmak, ikinci olarak da bozuklukların nedenini araştırmak. Genetik alanındaki çalışmaların en ünlü ismi Dr. Josef Mengele *(altta)* idi. Bugün adı en çok bilinen ve 'Yahudi doktoru', 'ölüm meleği' gibi isimlerle tanınan Mengele, özellikle tek yumurta ikizlerine *(sağda)* karşı tutkusuyla biliniyordu. Mengele araştırmalarını Auschwitz'de sürdürdü. Auschwitz'e gelen her treni karşılayan Mengele, içlerinden tek yumurta ikizlerini seçiyor ve bunlar yıkandıktan sonra Mengele'nin karşısına getiriliyordu. Yardımcılarıyla birlikte ikizlerin vücutlarını günlerce karşılaştırmalı olarak inceleyen ve tüm ölçülerini çıkaran Mengele, ikizlerin röntgenlerini çekiyor, saç ve kıl büyümelerini karşılaştırıyor, birçok pozisyonda fotoğraflarını çekiyor, hatta burunlarından akciğerlerine hortum sokarak akciğerlerinden balgam örnekleri alıp inceliyordu. Daha sonra ikizler sıcak su dolu küvete konuyor, neredeyse ölmek üzereyken küvetten çıkarılıp kıl köklerinin korunması amacıyla hemen kılları sökülüyor, daha sonra kalan kılları tıraş edilip kılsız bedenlerin fotoğrafları çekiliyordu. Kurbanlara dayanılmaz acılar veren bağırsakların ve böbreklerin günlerce süren inceleme ve biopsi seansından sonra ikizler aynı anda iğne ile öldürülüyor, dikkatle otopsi yapılıp organları Berlin'deki Irk ve Evrim Araştırma Merkezi'ne gönderiliyordu.

Mengele'nin yaptığı deneylerin amacı, ikiz doğumun genetik nedenini keşfederek ari ırkın doğum hızını ikiye katlayacak bir program geliştirmekti.

Yaklaşık 180 kişiyi deneylerinde kullanan Dr. Mengele, ayrıca cüceler konusundaki deneyleriyle de adından söz ettirmişti.

Nürnberg Mahkemeleri'ndeki Doktorlar Davası sırasında Amerikalı uzman Leo Alexander, Ravensbrueck kampındaki tıp deneylerinde kullanılan bir kadın kurbanın bacağındaki yaraları gösteriyor.

nunları'nın 10 maddesine göre, savaş suçları ve insanlığa karşı suç işlemekten, 16 sanık hüküm giydi.

Nürnberg'deki mahkemeye göre, bu tıp deneyleri Nazi rejiminin ideolojik amaçlarına hizmet amacıyla sürdürülmüş ve bilimsel açıdan hiçbir önemi ve değeri olmayan deneylerdi.

İnsanlar üzerinde şiddet ve işkence içeren deneyler planlamak ve uygulamaktan, bazı kurbanları kasıtlı olarak öldürmekten suçlu bulunan sanıkların yedisi ölüm cezasına çarptırıldı ve hepsi 2 Haziran 1948'de Bavyera'da Landsberg hapishanesinde asıldılar. 9 sanık çeşitli sürelerle hapis cezasına çarptırıldı. 7 sanık ise suçsuz bulundu.

Tıp deneylerinde önemli rol oynayan 5 kişi ise Nürnberg'de yargılanmaktan kurtuldu. Ernst Grawitz 1945'te intihar etti, Carl Clauberg Rusya'da yargılandı ve 25 yıl hapse mahkum edildi, Horst Schumann kayıplara karıştı ve takip edilmedi, Sigmund Rascher, Şubat 1945'te Himmler'in emriyle idam edildi ve Josef Mengele Güney Amerika'ya kaçtı.

Bu büyük davadan sonra birkaç küçük çaplı davada da doktorlar yargılandı ve cezalandırıldı. Bunlar arasında, ünlü Harvard Tıp Fakültesi'nde savaş öncesinde hocalık yapmış olan Edwin Katzellenbogen gibi önemli isimler de vardı. ■

tarih

'Osmanlı borçları' neden birikti, nasıl ödendi?

popüler

tarih

www.dogusmedia.com Haziran 2001 Sayı 13 2.000.000 TL

Mustafa Kemal'e İzmir Suikastı

Amerika'yı savaşa sokan baskın

PEARL HARBOR

Popüler Tarih ◆ HAZİRAN 2001 ◆ SAYI 13

OSMANLI BORÇLARI ◆ İZMİR SUİKASTI ◆ PEARL HARBOR

merakediyorum@googlegroups.com

1800'lerden 1900'lere uzanan belgeler ışığında

Boğaziçi kıyıları nasıl korundu?

Eski İstanbulluların Boğaziçi'nin 'güzelliğini ve temiz havasını koruma' çabalarının kayıtlara geçmiş ilk örneği 1851 tarihlidir. Bu belgeyi diğerleri takip eder.

VAHDETTIN ENGIN

Eski İstanbullular Boğaziçi'ni, 'dünyanın kıskandığı yer' anlamına, 'mahsud-ı cihan' diye adlandırırlardı. Boğaziçi'ni böyle nitelemekle kalmayıp, bu derece kıskanılan bir yere sahip olmanın keyfini de çıkararak, bu yörelerde gezip eğlenirler ama aynı zamanda büyük bir duyarlılıkla burayı korumayı da görev bilirlerdi.

1880'li yıllardan itibaren, özellikle Avrupa'yla demiryolu bağlantısı kurulduktan sonra, İstanbul'u gezmek için gelen yabancıların sayısı bir hayli artmıştı. Gelen bu turistlere Boğaziçi mutlaka gezdirilir ve yörenin güzelliklerini görmeleri de teşvik edilirdi. Yabancı turistlere yönelik bu tavrın, Boğaziçi'ni koruma çabalarını daha da bilinçli kıldığı düşünülebilir.

Yabancı dillerde Boğaziçi

'Bosphorus' ya da 'Bosphore' sözcüğü Batı dillerine, Latince 'Bosporos' ya da 'Bosphoros' sözcüğünden geçmiştir: Bir ineğin sırtında geçiş anlamındadır. Mitolojiye göre bu inek, bir kadın olan İo'dur.

KORUMA ÇABALARI

Eski İstanbulluların, Boğaziçi'nin korunması konusunda hassas olduklarını, farklı dönemlere ait değişik belgelerde görmek mümkündür.

Şimdi sizlere örneklerini vereceğimiz arşiv belgelerinde görüleceği üzere, Boğaziçi'ni koruma yönündeki hassasiyet tek taraflı değildir: Halkın hassasiyeti, dönemin devlet görevlilerinin titizliğiyle at başı gitmektedir.

Öncelikle Boğaziçi sakinleri kendi çevrelerine sahip çıkmakta, olumsuz gelişmelerden yetkilileri hemen haberdar etmekte, yetkililer de işi savsaklamayıp meselelerin üzerine gidebilmektedirler.

1900'lü yılların başında Rumelihisarı tepelerinden çekilen bu panoromik fotoğrafta, Boğaz'ın Anadolu yakası kıyılarındaki yapılanma da izlenebiliyor (üstte). Topçu Ali Sami Bey'in (1866-1936) 'sahilde akşamiistü'nü görüntüleyen 1910 tarihli bir fotoğrafı (altta).

BİR NEVİ 'İMAR PLANI'

Birinci belge, 28 Ekim 1851 tarihlidir (BOA, İ. DH,14734). Bu belgeye göre, söz konusu yıllarda Boğaziçi'nde ve İstanbul'un diğer bazı yörelerinde bulunan mesire yerleri etrafında, bir takım insanlar arsa satın almaya ve hatta bunların üzerine bina yapmaya başlarlar.

Belgede aktarıldığına göre, bu durumun devam etmesi, 'bütün buraların zapt edilmesine' yol açabilecektir. Oysa 'halka mahsus bu bölgelerin başkalarının eline geçmemesi' düşünülmektedir. İşte bu amaçla, bölgelerin hududunu belirleyecek ve haritalarını yapacak mühendisler görevlendirilir.

Böylece bir nevi 'imar planı' yapılmış ve imara açılmayacak yerler belirlenmiştir.

Bu tür önlemlerle, daha 1850'li yıllarda Boğaziçi'nin 'koruma' altına alınmak istendiği açıkça ortaya çıkmaktadır.

BUHARLI MAKİNE YASAĞI

İkinci belge 18 Ağustos 1868 tarihlidir (BOA, ŞD Defteri, 1092/89). Bu belgeye göre, Panayotçe Papakiryako adlı bir hanım, Göksu deresinde bulunan un değirmenine 'buharlı bir makine' takabilmek için izin talep etmiştir.

Bu talep Osmanlı devletinin en yüksek organlarından Şurayı Devlet'te görüşülmüştür.

Şurayı Devlet'e göre, aslında buharlı makinelere dair kurallara uymak ve özellikle filtre kullanmak suretiyle bu tür makinelerin fabrikalarda kullanılmalarına rahatlıkla izin verilmektedir. Fakat Papakiryako, Göksu'da buharlı makine kullanmak istemektedir. Burada ise hem köşkler ve yalılar hem de halkın kullanımına mahsus mesireler bulunmaktadır. Her ne kadar, filtre kullanılacak olsa da, bu durum Boğaziçi'ndeki havanın temizlik ve güzelliğinin bozul-

Boğaziçi insanının özellikleri

Boğaziçi'nin ne demek olduğunu, onun 'gizli musikisini' en güzel anlatan Abdülhak Şinasi Hisar'dan öğrenebiliriz. Abdülhak Şinasi, bu 'cennetin' tarifini verir bize: "Boğaziçi, bütün tabiat güzelliklerinin sulara aksettikleri, suların yardımıyla daha güzelleştikleri ve mübalağalara eriştikleri, ancak mütehassısların seçebilecekleri ve tiryakilerin zevk alacakları yeni inceliklere vardıkları bir manzara ve su beldesidir." Aynı yazıda Abdülhak Şinasi, Boğaziçi insanının ruh halini, o beldelerde yaşayanların özelliklerini de çizer: "Bütün bu güzelliklerin gözlerle gönülleri doyuran ve dolduran bir iklim gibi ruhlara nasıl nüfuz ettiğini anlamak için ihtimal kî asıl burada doğmuş yahut senelerce yaşamış olmak lazım gelir. 0 zaman Boğaziçi size o kadar işler ki, ruhunuz onun tabiatının, sularının ve rutubetinin beslediği çiçeklerden biri gibi açılır. Senelerce aynı manzaraların birbirlerine kalboluşlarının lezzetli teselsülü içinde geçen hayat, ruhta öyle bir iz bırakır ki, halis Boğaziçililer için hayatın manası ve tatlı bir hadise olduğu kanaati tabiatın kudsi güzellikleriyle, Boğaziçi'nin artık birbirinden ayrılmaz mefhumları olur."

merakediyorum@googlegroups.com

1900 yılında Boğaziçi'nin en sakin yerlerinden biri olan Anadolu yakasındaki Beykoz kıyıları (sağda). Boğaziçi'nde 'temiz havanın korunması için' fabrika yapımını yasaklayan 20 Ağustos 1921 tarihli belge (altta sağda).

Boğaziçi nasıl Boğaziçi oldu?

Boğaziçi köylerinin kent dokusuna katılması, 17. yüzyıl başlarına rastlar. Ancak 17. yüzyıl sonuna dek sayıları giderek artan yerleşimlere rağmen Boğaziçi kırsal niteliğini korurken, İstanbul'dan bağımsız kalmaya da devam etmişti. Boğaziçi'nin her iki sahilinde, 15-18. yüzyıllar arasında, kendi kendilerine yeterli olan balıkçı köyleri, bahçecilik ve balıkçılıkla, başkentin "tarihi yarımada'sını da (sur içi bölge) beslerlerdi. Tıpkı Bizans döneminde olduğu gibi... Bu köyler, genellikle birbirinden ayrı tutulmuş Türk, Ermeni, Rum ve Yahudi mahallelerinden oluşurken, her iki kıyı şeridinde yani hem Anadolu hem de Rumeli yakasında, bu ayırımın üstüne, zaman içinde bir başka sosyal hiyerarşi de yerleşti: Yamaçlarda Boğaziçi köylerinin yerli halkı yaşamını sürdürürken sahil, devlet ricalinin yalılarına ve hasbahçelere ayrıldı. Örneğin Topkapı Sarayı'na en yakın yerleşim merkezleri olan Tophane ve Beşiktaş arasındaki sahil, böyle oluştu. Beşiktaş Hasbahçesi'nde, 17. yüzyılda inşa edilen bir köşk ile gelişmeye başlayan sultanın yazlık sahilsarayından sonra Ortaköy ve Kuruçeşme arasındaki sahilde de özellikle 18. yüzyıl sonrasında, hanedanın kadın üyelerinin ve eşlerinin, yani sadrazam, kaptan-ı derya ve eyalet valilerinin sahilsarayları geliyordu.

Rumeli yakasında, başka kimlerin oturduğuna gelince... Arnavutköy'de Bizans asilzadelerinin soyundan gelen Fenerli beyler, voyvodalar, imparatorluğun parasal dayanağı olan Ermeni sarraflarla hekimlerden oluşan bir yüksek gelir grubu yer alırdı. Arnavutköy'den Bebek'e uzanan sahilde, Osmanlı'nın köklü ailelerinin yalıları sıralanırdı. Rumelihisarı'nda yüksek devlet görevlilerinin, Yeniköy'de ticaret zenginlerinin, Tarabya ve Büyükdere'de ise yabancıların yalıları yer alırdı. Anadolu yakasında ise emekliler, görevden azledilmiş kadılar, şeyhülislamlar, hekimbaşıları ve diğer varlıklı İstanbul ailelerinin yalıları, çok seyrek bir düzen içinde, geniş bahçeler ortasında sıralanırlardı.

(Kaynak: Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi)

masına engel olmayacaktır...

Zaten Kandilli ve Anadolu-hisarı halkı da dilekçe ile başvurarak Göksu'da buhar makinesinin kullanılmasının engellenmesini talep etmişlerdir.

Bütün bunları göz önünde bulunduran Şurayı Devlet, söz konusu buharlı makinenin Göksu deresindeki değirmene takılmasına izin vermemiştir. Ayrıca ek bir karar alarak, bundan sonra bu tür özelliği olan yerler için gelecek buharlı makine kullanma taleplerinin dikkate dahi

alınmayacağını da belirtmeyi gerekli görmüştür.

VAPUR BACALARINA FİLTRE

Aynı yıllarda Boğaziçi'nde Şirket-i Hayriye vapurları işlemeye başlamıştır. Bu vapurlar buharlı makinelerle çalışmakta ve çıkardıkları duman, çevre sakinlerinin tepkisine yol açmaktadır. Buna çözüm bulmak amacıyla da, o yıllarda Avrupa'da dahi henüz yeni kullanılmaya başlanmış olan filtre uygulamasına geçilmiştir. 'Vapur bacalarına filtre takma mecburiyeti' getirilmiş ve bu suretle Boğaziçi, buharlı makinelerin zararlı dumanlarından korunmuştur.

JORJARALLİ'NİN SABUN FABRİKASI

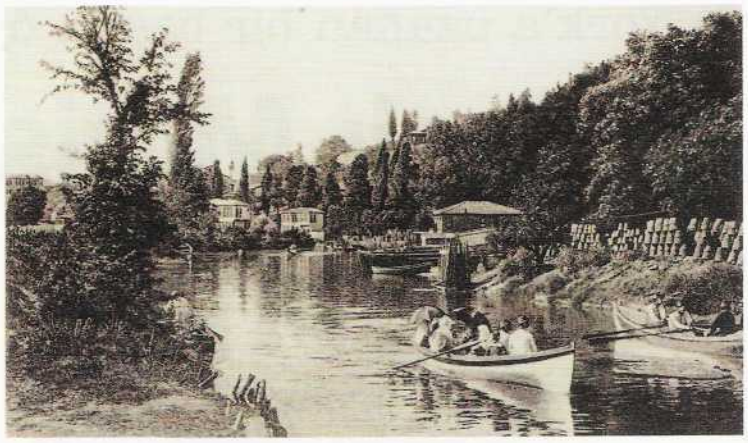
Üçüncü belgenin tarihi, 20 Ağustos 1921'dir (BOA, MV, 221/254). Belge, 'Boğaziçi'nde temiz ve güzel havayı muhafaza etmek amacıyla' çıkarılmıştır ve Şurayı Devlet'in yöredeki 'fabrika yasağına' rağmen 'Mösyö Jorjaralli adlı bir ecnebinin' Baltalimanı'nda sabun fabrikası kurma girişiminden söz etmektedir.

Jorjaralli'nin girişimi üzerine çevre halkı derhal harekete geçerek, sabun fabrikası projesinin uygulanmamasını talep eden bir dilekçe vermişlerdir.

Yapılan incelemede, eskiden beri mevcut olan ve Boğaziçi'nde her türlü fabrika yapımını yasaklayan kanunun bir süre önce kaldırıldığı belirlenmiştir.

İşte Mösyö Jorjaralli bu kanuni boşluğu değerlendirmek amacıyla fabrika inşaatına girişmiştir.

1900 yılından kalma bir kartpostalda, Anadolu yakasındaki Göksu Deresi (solda). Kandilli İskelesi'nin 1905 yılına ait bir kartpostaldaki görüntüsü (sol altta). 1890'ların sonunda Beylerbeyi önlerinde iki yelkenli (en altta).

Konuyu ele alan hükümet, bu duruma göz yumulduğu takdirde, Boğaziçi'nin havasının bozulmasına yol açacak fabrika yapımlarının önünün alınamayacağını hesap ederek, eski yasağı tekrar yürürlüğe koymuş ve bu bölgede yapılacak hiçbir fabrikaya izin verilmemesi kararını almıştır...

Son yüzyılda giderek artan tahribata, yağma ve talana rağmen emsalsiz güzellikleriyle, Boğaziçi hâlâ dünyanın en çekici yörelerinden biri. Boğaziçi'nin tahribi yolunda, günümüz İstanbullularının acımasızlığı ne kadar yoğunsa, eski İstanbulluların Boğaziçi'ni koruma yolundaki hassasiyetleri de o kadar yoğun olmuştur. Zaten böyle olduğu içindir ki, bütün tahribata rağmen hâlâ güzelliğini koruyan bir Boğaziçi'ne sahibiz! •

Rakamlarla Boğaziçi

Uzunluğu 27 kilometre olan Boğaziçi'nin en dar yeri de Rumeli ve Anadolu hisarları arasındaki 550 metrelik mesafedir. Bu nokta dışındaki diğer koylarda mesafeler çok daha fazladır. Örneğin, Beykoz ve Büyükdere koylarında Boğaz'ın genişliği, 2 bin 500 ila 3 bin 200 metreye ulaşır. Boğaz'ın derinliği de 40-50 kulaç arasında değişir.

merakediyorum@googlegroups.com

New York'a uzanan bir başarı öyküsü

Manisalı Moris Şinasi

Amerika dendiğinde ilk akla gelen, bu ülkenin bir 'fırsatlar ülkesi' olmasıdır. Kısa zamanda zengin olmuş göçmenlerin öyküleri, Amerikan kültürünün ayrılmaz bir parçasıdır. Moris Şinasi de bu göçmenlerden biriydi.

RıFAT N. BALI

1855 yılında Manisa'da doğan Musa Eskenazi, ailenin dördüncü çocuğuydu. Salamon ve Jak adında iki erkek kardeşi ve Sultana adında da bir kızkardeşi vardı. Küçük Musa, Manisa'da tütün işçisi olarak çalışmaya başladı; 14 yaşındayken ağır bir hastalık geçirdi, hastaneye kaldırıldı ve tedavi edildi.

Bu olay Musa'nın zihninde yer edecek, yıllar sonra doğup büyüdüğü Manisa'ya adını taşıyacak olan bir hastanenin kurulması için önemli bir bağışta bulunmasına neden olacaktı.

CEBİNDE İKİ MECİDİYE

Musa, 1870 yılında kardeşi Salamon'la birlikte kısmetini başka ülkelerde aramaya karar verdi. Yalın ayak ve cebinde sadece 'iki mecidiye' ile sığır taşıyan bir gemiye binip İskenderiye'ye gitti.

İskenderiye limanında, yük aktarma ve boşaltma işlerinde çalışmaya başladı. Daha sonra Garafolo adında bir Yunan tütün tüccarı ve sigara imalatçısının yanında iş buldu.

Oğlu ölmüş olan Garafolo, Musa'yı kendi oğlu gibi sevdi ve onu yetiştirmeyi üstlendi. Musa onun yanında tütün ticaretinin ve sigara imalatının inceliklerini öğrendi.

Musa 30 yaşına geldiğinde Garafolo ona, Amerika'ya göç etmesini tavsiye etti ve bir iş kurmasını kolaylaştırmak için de kendisine 25 bin dolar borç verdi.

MANİSA'DAN 200 YAHUDİ

Musa Eskenazi bu tavsiyeye uyup Amerika'ya göç ettikten sonra ilk işi, adını Moris Şinasi olarak değiştirmek oldu. Moris, 1893 yılında patentini almış olduğu otomatik sigara sarma makinesi ve makinede sarılmış bir paket sigarayla Uluslararası Chicago Fuarı'na katıldı ve teşhir ettiği makineyle büyük ilgi gördü.

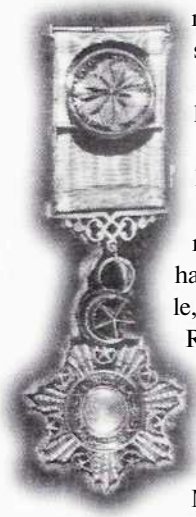
Moris, İskenderiye'de kalmış olan kardeşi Salamon'u da yanına getirtti ve onunla birlikte New York, Broadway'de Schinasi Brothers (Şinasi Biraderler) adını taşıyan küçük bir sigara imalathanesi kurdu.

Şinasi Biraderler işçilerini Manisa'dan seçmeyi tercih ettiler ve 200 kadar Manisalı Yahudi'yi Amerika'ya getirttiler. İmal edilen sigara 'Egyptian Prettiest' (En Güzel Mısırlı) markasıyla piyasaya sürüldü.

O dönemde herkes sigarasını kendi sarmakta olduğundan sarılmış ve paket halinde satılan sigaralar önemli bir yenilikti ve doğal olarak büyük bir ilgiyle karşılandı.

ABDÜLHAMİT'TEN NİŞAN

Şinasi Biraderler sigara imalatında kullandıkları tütünü Osmanlı devletinden, sigara kağıdını da Mısır'dan ithal ettiler.

Sultan II. Abdülhamid, Şinasi Biraderler'in tütünü Osmanlı devletinden ithal etmeleri nedeniyle, 'Hicri 1324 yılının Rebi-ül-evvel ayında' (yani Miladi takvimle, 1906 yılının Nisan ayı sonu-Mayıs ayı başı) Moris Şinasi'yi dördüncü dereceden Mecidiye nişanıyla taltif etti.

Abdülhamid bir başka tarihte de Washington'daki Türk Sefiri vasıtasıyla, Salamon Şina-

Bir kitap: Musa'nın Evlatları Cumhuriyet'in Yurttaşları

Manisalı Moris Şinasi'nin öyküsü, şu sıralar İletişim Yayınları arasında yayımlanan 'Musa'nın Evlatları Cumhuriyet'in Yurttaşları' adlı kitapta yer alıyor. 'Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)' adlı ilk kitabıyla (İletişim Yayınları, 1999) tanınan Rıfat N. Bali bu ikinci kitabında, Türkiye Yahudilerini konu edinen değişik araştırmalarını bir araya getiriyor. Bu makalelerin önemli bir kısmı, bugüne kadar hiçbir yerde yayımlanmamış araştırmalar. Tarihe '31 Mart Vakası' olarak geçen ayaklanmada isyanı bastırmak için Selanik'ten hareket edip İstanbul'a gelen Hareket Ordusu'ndaki Yahudi Taburu'nun öyküsü; 1942 yılında Rumen Yahudi mültecilerle Köstence'den yola çıkan ancak yolcuları Filistin'e giriş iznine sahip olmadığı için, önce Sarayburnu açıklarında karantinaya alınan daha sonra çıkarıldığı Karadeniz'de taşıdığı Yahudi mültecilerle birlikte bir Rus denizaltısının torpidosuyla batan Struma gemisi faciasıyla ilgili yeni bilgiler bu araştırmalardan birkaçını oluşturuyor. Kitabın son bölümünde yer alan 7 makale ise Türkiye'deki antisemitizmin (Yahudi düşmanlığı) incelenmesine ayrılmış bulunuyor.

Laurette Şinasi Selanik'te gelinlik kıyafetiyle (The Road I Have Travelled kitabından; solda). Laurette ve Moris Şinasi New York'ta (Şalom gazetesi, 20 Ocak 1988; sol sayfada). Moris Şinasi'ye II. Abdülhamid tarafından verilen 'dördüncü dereceden Mecidiye nişanı' (en solda).

merakediyorum@googlegroups.com

Moris Şinasi'nin New York'un Riverside semtinde yaptırttığı malikânesi (sağda).

Manisa Moris Şinasi Hastanesi

Moris Şinasi'nin eşi Laurette, kocasının 'Manisa'da bir hastane yaptırılması' yolundaki vasiyetini yerine getirmek üzere gerekli incelemelerde bulunmak için, 1930 yılında Türkiye'ye geldi. İstanbul, Ankara ve Manisa'yı ziyaret etti. Sağlık Bakanlığı'nın hastanenin inşası için 28 dönümlük bir hazine arazisini bağışlamasından, gerekli hastane donanımının gümrüksüz ithal edilebilmesi için ilgili kanunun TBMM tarafından kabul edilmesinden sonra inşaata başlandı.

Hastane 15 Ağustos 1933'te hizmete açıldı. Açılış töreni sırasında, Moris Şinasi'nin Amerika'da yakılmış olan cenazesinin külleri, hastanenin duvarındaki, 'Moris Şinasi'nin doğduğu şehre hediyesidir' ibaresini taşıyan anı plakasının ardına gömüldü.

Elli yataklık bir kapasiteye sahip olan 'Manisa Moris Şinasi Hastanesi' *(altta)* günümüzde de hizmetini sürdürmektedir. Hastanenin inşası ve tefrişi için yapılmış olan harcamalardan sonra, Moris Şinasi'nin vakfetmiş olduğu bir milyon dolardan geriye kalan para, vakıf senedi gereğince bağışın emanetçisi Amerikan bankası tarafında yönetilmekte ve geliri her yıl Manisa Moris Şinasi Hastanesi'ne bağış olarak gönderilmektedir.

si'nin oğlu Leon'a safkan bir damızlık Arap atı hediye etti.

İmal ettikleri sigara Amerikan piyasasında büyük bir rağbet görünce, iki kardeş, beş-altı yıl içinde başarıya ulaşıp Amerikalı milyonerler arasında yerlerini aldılar.

Ancak Moris için bu durum, hiç de şaşırtıcı değildi. Ona göre akıllı ve çok çalışkan olduktan sonra Amerika'da zengin olmamak için, hiçbir neden yoktu.

MORİS SELANİK'TEN EVLENİYOR

Epey çapkın olan Moris Şinasi, 50 yaşma vardığında çapkınlık yıllarını noktalayıp evlenmeye karar verdi. Moris, doğup büyüdüğü Osmanlı topraklarındaki geleneklerine sadık kaldığından, müstakbel eşini de Amerika yerine Osmanlı topraklarında aramayı uygun buldu.

Tütün satın almak için gittiği Selanik'te, kendisine bir eş bulması için, arkadaşı Jozef Ben Rubi'nin yardımını istedi.

Bu arada Moris Şinasi, Ben Rubi'nin torunu Laurette'in fotoğrafını gördü ve ilk bakışta ona âşık oldu. Laurette henüz *16* yaşındaydı ve okula gidiyordu. Okul dönüşünde yakışıklı ve zengin Moris Şinasi'yle tanıştırıldığında, o da ilk bakışta bu adama vuruldu ve Şinasi'nin evlenme teklifini hemen kabul etti.

RIVERSIDE'DAKİ MALİKANE

Laurette ve Moris, Selanik'te evlendikten sonra Amerika'ya döndüler. Şinasi çiftinin Altina, Victoria ve Juliette adında üç kızları oldu. Moris, New York'ta Riverside 351'de büyük bir mermer malikâne inşa etti; banyoyu da Türk hamamı biçimi, 'kurnalı' yaptırttı.

Mermer malikânede birçok hizmetkâr vardı. Bunlardan biri, Anadolu'dan göç etmiş olan beyaz saçlı, dişsiz, Cako adında yaşlı bir Yahudiydi. Cako köpeğiyle birlikte malikânenin ve

bahçenin etrafında dolaşır ve nöbet tutardı. Moris'in kardeşi Salamon'un malikânesi de Moris'in evine yakındı.

NEW YORK'DA BİR DOĞULU

Moris Şinasi Amerika'da yaşamasına rağmen Doğu geleneklerini terk etmemişti. Evlenmiş olmasına rağmen çapkınlık yapmaya devam eden Moris, karısının tek başına evden dışarı çıkmasına izin vermezdi. Kendisi evde olmadığı zamanlarda, evin perdelerini çeker ve Laurette'in pencereden dışarıyı seyretmesini bile engellerdi.

Laurette ve Moris'in ayrı özel arabaları ve şoförleri vardı. Şoförü Laurette'i alışverişe götürdükten sonra Moris onu yanma çağırır, uzun uzun sorguya çeker ve nerelere gittiğini sorardı. Evliliklerinin ilk yıllarında Moris eşine hiç cep harçlığı vermezdi, ancak Laurette New York'ta istediği mağazaya gidip alışveriş yapar ve faturaları ödemesi için Moris'e yollardı.

Moris eşinin kılık kıyafetine de karışan otoriter bir kocaydı. Bir akşam operaya gitmek için hazırlanan Laurette'e son anda müdahale etti. Sorun, önü yırtmaçlı gece kıyafetiydi. Moris'in, böyle bir kıyafet giydiği takdirde operaya gitmeyeceklerini eşine söylemesi üzerine, Laurette alelacele terzisini çağırıp yırtmaca bir parça diktirtti.

DOĞU'NUN BATIL İNANÇLARI

Moris Amerikanlaşamamış ve Doğu'nun bütün alışkanlıklarını muhafaza etmişti. Batıl inançları vardı. Rahibeler, siyah kediler, cenazeler, yatağın üzerinde bulunan şapkalar, cuma günü, ayın 13'ü, bütün bunlar Moris için uğursuzluk işaretleriydi. Salı günü de iyi bir gün değildi ama cuma günü kadar uğursuz değildi. Evin içinde hiçbir zaman şemsiye açılmamalıydı. Yataktan kalkarken önce sağ ayakla kalkılmalıydı. Duvarda asılı bir fotoğraf yere düşerse, 'ölüm yakında' demekti. Benzi soluk olanlar, Moris için 'veremli kişiler' demekti, hastalıklarını etraflarına bulaştırmamaları için evden uzakta tutulmaları gerekirdi. Moris evinde piyano olmasına rağmen gramofonda Türk müziğine ait taşplakları dinlemekten zevk alırdı.

MORİS'İN VASİYETİ

1916 yılında Şinasi Biraderler şirketlerini, Tobacco Products Company'ye üç buçuk milyon dolar karşılığında sattılar. Fabrika satıldığında yıllık kapasitesi 250 milyon sigaraydı.

Moris Şinasi, 1929 yılının Eylül ayında vefat etti. Öldüğünde servetinin 10 milyon doların üstünde olduğu tahmin ediliyordu.

Vasiyetnamesi okunduğunda Moris'in 14 yaşında küçük bir çocukken tedavi gördüğü ve hayatının kurtarıldığı Manisa'yı unutmadığı görüldü. Moris servetinin bir milyon dolarlık kısmını Manisa'da kendi adını taşıyacak bir hastanenin kurulması için bağışlamıştı. ■

Moris Şinasi'nin Manisa'daki hastanede bulunan bir fotoğrafı (solda).

Meraklısına kaynakça:

• Rıfat N. Bali, Musa'nın Evlatları Cumhuriyet'in Yurttaşları, İletişim Yayınları, İstanbul 2001

• Altina Schinasi Miranda, The Road I Have Travelled, Apodaca Hill Press, New Mexico 1995

• Naim Güleryüz, "Moris Şinasi Çocuk Hastahanesi", Şalom, 20 Ocak 1988.

Peyami Safa'nın kaleminden

Moris Şinasi'nin başarı öyküsü, Türkiye'nin toplumsal hafızasında da yer etmişti. Zaman içinde birçok gazeteci Şinasi'nin hayat hikayesini ve hayırseverliğini minnetle andı. Bu gazeteci ve yazarlardan Peyami Safa *(fotoğrafta),* 26 Nisan 1933 tarihli Cumhuriyet gazetesindeki yazısında Moris'in öyküsünü şöyle anlatmaktaydı:

"Manisa'da bir hastane yapılması için dört yüz bin lira vakfederek ölen Moiz Eskenazi, gençliğinde meteliksiz bir adammış. İzmir ve Manisa hahamhanelerinde iş aramış, fakat okuması yazması olmadığı için bulamamış. Sonra İzmir'den Mısır'a gider, pek nafile bir sermaye ile ufak bir tütüncü dükkânı açar, Mısır'dan da Amerika'ya geçer ve nihayet... milyoner olur. Fakat Amerika'daki zengin dostları, niçin mektuplarıyla telgraflarını daima katiplerine okuttuğunu ona sorarlar. 0 da 'Pek öyle okumam yazmam yoktur' cevabını verir ve hayatını anlatır. 'Garip şey' derler; 'Okuma yazma bilmediğiniz halde milyoner oldunuz, ya bilseydiniz ne olacaktınız?' O ise 'Ne mi olacaktım? Gayet basit: Hahamhanede katip' diye cevap verir."

merakediyorum@googlegroups.com

Fenerbahçe-Galatasaray arasında

Kürekte ezeli rekabet

Türkiye'de kürek sporunun tarihi, özellikle son elli yıldır, Fenerbahçe ile Galatasaray arasında yaşanan 'ezeli' rekabet çerçevesinde biçimlenmiştir.

VÂLÂ SOMALI

Kürek sporunun gündem oluşturacağı yeni bir mevsime girmek üzereyiz. Başta Galatasaray ve Fenerbahçe olmak üzere, bu sporla ilgili tüm kulüplerimiz, yoğun bir hazırlık içindeler.

Sporun birçok dalında olduğu gibi, 'kürek' branşı da çok uzun yıllardan beri, Fenerbahçe-Galatasaray rekabetiyle ayakta kalabilmektedir.

Elverişli tesislere sahip olabilmenin yanı sıra, çağa uygun teknelerin temini ve bakımı hususundaki zorluklar nedeniyle de adı 'pahalı, lüks spor'a çıkan kürek branşı, 90'lı yıllardan beri iyi niyetle bu sporu bünyesinde yaşatmaya çalışan Beşiktaş gibi büyük bir kulübü bile pes ettirmiştir. Ekonomik kriz nedeniyle Pendik tesisini ayakta tutamayan, mevcut kürekçi kadrosunu güçlendirmek bir yana, elindeki en değerli 'milli' kürekçi Murat Türker'i bile Galatasaray'a kaptıran siyah-beyazlı kulüp, sonuçta kolay yolu seçmiş, yarıştan çekilmiştir.

Konuya bu açıdan da bakıldığı zaman, asırlık diğer iki büyük kulübümüz olan Galatasaray ile Fenerbahçe'nin, en az üç çeyrek asırdan beri kürek şubelerine devamlılık kazandırmalarını taktirle karşılamamak nankörlük olur. Bu iki büyük armadaya kurulduğu ilk yıldan itibaren mütevazı bütçesine rağmen eşlik eden tek kulüp ise Anadoluhisarı'dır.

YURTDIŞINDAKİ İLK YARIŞMA

1899 yılında, Japon İmparatoru Meiji'nin amcasının İstanbul'a ziyaretini iade etmek ve iki ülke arasında filizlenen sıcak İş-

kileri daha da kuvvetlendirmek amacıyla, II. Abdülhamid'in emri doğrultusunda, Osmanlı donanmasına mensup 'Ertuğrul' firkateyni Japonya'ya gönderilmişti. Padişah'ın özel temsilcisi sıfatıyla, donanmanın önde gelen kumandanlarından Amiral Osman Paşa da gemideydi.

Yolculuk sırasında Ertuğrul firkateyni Singapur'a geldiğinde, şereflerine düzenlenen şenliklerde, Türk denizcileri bir sürprizle karşılaştılar: Kürek yarışmalarına katılmaları için davetiye almışlardı.

Singapur'u yöneten İngiliz valisinin arzusu doğrultusunda yarışmalara katılan Ertuğrul firkateyni kürekçileri, mükemmel bir yarış çıkarmışlar ve Singapur yarışlarını birinci sırada tamamlayarak, Türk kürekçiliğinin uluslararası alandaki ilk zaferini gerçekleştirmişlerdi. Ertuğrul firkateyni, Japonya dönüşü sırasında maalesef büyük bir fırtınaya yakalanmış ve Osima adası yakınlarındaki kayalıklara çarparak parçalanıp batmıştı. 540 subay ve er, o dağ gibi azgın dalgaların arasında kaybolup giderlerken, Türk kürek sporuna yurtdışında ilk galibiyetleri kazandıranlar da bu şehitler arasında yer aldılar.

NİHAYET İLK KIPIRTILAR

Donanma-ı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti'nin 7 Eylül 1913 Pazar günü, Sultan Reşad himayesinde Moda'da düzenlediği yarış, kürek sporuna ilişkin, 20. yüzyıldaki ilk önemli girişimdir.

Bununla beraber, 23 yarıştan oluşan bu organizasyon, sportif olmaktan çok, siyasidir: Şiddetle sürüp giden Balkan Savaşı nedeniyle, başkent halkının sarsılan güveni tazelenmek istenir.

Sultan Reşad'ın yarışın organizatörü Donanma Cemiyeti'ne o gün 300 Reşad Altını bağışta bulunması, akıllarda kalan bir diğer ilginç olay olarak kayda değer.

Büyükada Yat Kulübü'nün 1898 yılında düzenlediği kürek yarışları (üstte). Berggren'in 1880 tarihli bir fotoğrafı: Yine Büyükada önlerinde, kürek yarışı (solda). Yıl 1950: Fenerbahçe'nin üst üste şampiyonluklar kazanan bindirme '8 tek'li kadrosu (sol sayfada, üstte). İlk şampiyon kürekçilerden Galatasaraylı Nevin Hassan (sol sayfada, altta).

GALATASARAY'IN İLK KUPASI

Galatasaray Kulübü ilk kürek yarışını, şubesinin kurulmasından önce kazandı. Yukarıda sözünü ettiğimiz Donanma Cemiyeti tarafından, 25 Ağustos 1913 Pazar günü yine Moda Koyu'nda yapılan 'deniz yarışları' programı için şöyle bir açıklama yapıldı:

"Galatasaray Mekteb-i Sultanisi ile İstanbul Mekteb-i Sultanisi beyninde dört kürekli kulüp kikleriyle kürek müsabakası: İşbu yarışta birinci gelen mektebe, Veliahtı Saltanatı Seniye Yusuf İzzettin Efendi Hazretleri tarafından gayet kıymetli bir kupa hediye edilecektir."

O gün Moda Rowing Kulüp teknesiyle yarışa giren Serdümen Selim Halil, Mahir Safi, 'Otomobil Arif, Akif ve '33 İbrahim'den oluşan Galatasaray Kürek Ekibi, yarışı birincilikle tamamlayarak som gümüşten yapılmış kupayı kazandı.

Yıllardır Galatasaray Müzesi'nde muhafaza edilen bu nadide ödül, sarı-kırmızılı denizcilerin su sporlarında elde ettikleri ilk kupa olarak apayrı bir değer taşımaktadır.

Bu tarihten sonra, kulüp daha iyi organize olacak ve şubenin gerçek kimliğini kazandığı 1923 yılına gelinecektir.

Kürekte ilk yurtdışı galibiyet, Japonya'ya giden Ertuğrul'un gemicilerine aittir.

Sarı-kırmızılı Denizcilik Şubesi'nin Kamil Ethem tarafından yeniden yapılanmasını takip eden günlerde, hemen hemen tüm branşlarda olduğu gibi, kürek sporunda da dozajı hayli yüksek bir 'Galatasaray-Fenerbahçe rekabeti' yaşanmaya başlandı.

Sularımızdaki bu yeni çekiş-

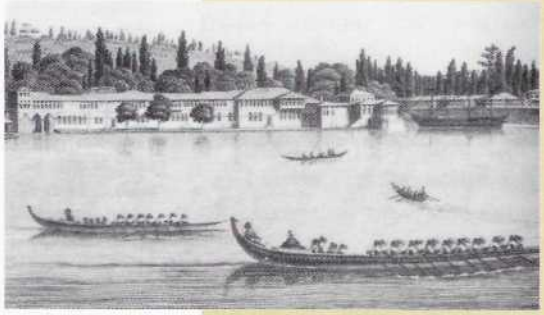
merakediyorum@googlegroups.com

Sağda, 1948 yılında 'tek çifte' birincisi Galatasaraylı Petro Şenol (Rüçhan Arıkan Arşivi). 1940'lı yıllarda Galatasaray'ın 'iki tek dümencili' bayan ekibi, bir yarış sonrasında Yavuz zırhlısının önünde (sağ altta).

1579'daki bir yarışma

Kürek sporu yurdumuzda İstanbul'un fethiyle başlamış ve 16. yüzyıldan itibaren önemli gelişmeler kaydetmiştir. Bu dönemlerde padişah ve saray ileri gelenleri, yarışları İncili Köşk'ten seyrederlerdi. Bunlardan özellikle 1579'daki bir yarışma, tarihe geçmiştir. Saltanat kayıkları arasında yapılan iddialı kürek yarışları İstanbul'da büyük ilgi uyandırırken, devrin padişahı III. Murat da pek methini işittiği bu yarışları yakından görmeyi arzulamıştı. Bu yarışa başta sadrazam olmak üzere, tüm devlet ricali ve Padişah'ın yakınlarının 25 görkemli kayığı da katılmıştı.

Bu görkemli filonun büyük heyecan yaratan yarışını, deniz ve karadan on binlerce İstanbullu merakla izlemiş, baştan sona büyük çekişme içinde geçen yarışta birinciliği Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa'nın kayığı kazanırken, Şark Orduları Serdarı Ferhat Paşa'nın teknesi de az bir farkla ikinci olmuştu. Yarıştan memnun kalan Padişah, ilk iki sırayı elde eden kayıkların kürekçi ve dümencilerine ihsanlarda bulunmuş, onlara kese kese altın dağıtmıştı. Haliç'te tersane önünden başlayıp Sarayburnu açıklarında sona eren bu yarışmayı, III. Murat da, Sarayburnu Kasrı'ndan izlemişti.

meye o yıllarda gerçek bir spor kulübü hüviyeti taşıyan Altınordu ile Haliç de iştirak edince, bu dörtlü çekişme, Türk kürekçiliğine hamle yapma imkanı verdi.

KALAMIŞ'TAKİ YARIŞLAR

Fenerbahçe 20 Mart 1914'te Altıyolağzı'ndan Kuşdili'ndeki binaya geçince, Yönetim Kurulu Başkanı Dr. Hamit Hüsnü (Kayacan) Bey'in girişimiyle Kurbağalıdere kenarında 14 x 18 metre büyüklükte kayıkhane yapılması ve bu arada İstanbul Milletvekili Salah Cimcoz ile Prens Muhsin Yeğen beylerin hediye ettikleri futalar, sarı-lacivertli sporcuların kürek sporuna başlamalarına olanak sağladı.

Birinci Dünya Savaşı başlarında, İngiliz Yacht Kulüpleri'ne ait teknelere el konulması ve 1915'te bunların spor kulüplerine dağıtılması, Fenerbahçe ile Galatasaray'a yeni rakipler çıkmasına, daha da önemlisi bu kulüpler arasında yarışmalar yapılmasına olanak sağladı.

Sarı-lacivertli kürekçilerin yarıştıkları ilk rakip kulüp, Anadolu'dur. 13 Temmuz 1917 günü, 2 ve 3 çiftelerde Fenerbahçe ile Anadolu arasında Kalamış'taki İdman Bayramı'nda yapılan yarışmaları, sarı-lacivertli kürekçiler kazandı.

Başarıya imzalarını koyan sporcular arasında, Kemal Niyazi (Seyhun), Münir Nurettin (Selçuk), Galip (Kulaksızoğlu), Sait Selahattın (Cihanoğlu) ve Hulki (Kultuk) gibi çok ünlü isimler vardı.

Kürek sporunun pahalı bir branş olması, ayrıca tesis yetersizliğinin yanı sıra, futaların ve araç gereçlerin temininde yaşanan zorluklar, Altınordu, Haliç, Anadolu gibi kulüplerin zamanla bu spordan kopmalarına yol açtı.

Galatasaray ile Fenerbahçe armadaları ise tam üç çeyrek asırdan bu yana, sürdürdükleri tatlı rekabetle kürek sporumuzun ayakta kalmasına olanak sağladılar.

Özellikle son elli yılda iki kulüp arasında yaşanan 'ezeli rekabet' sonucu, kürek sporundaki lig ve kupalarda Fenerbahçe'nin kazandığı toplam şampiyonluk sayısı 95, Galatasaray'ın kazandığı toplam şampiyonluk sayısıysa 69'dur. ■

tarih

'Osmanlı borçları' neden birikti, nasıl ödendi?

popüler

tarih

www.dogusmedia.com Haziran 2001 Sayı 13 2.000.000 TL

Mustafa Kemal'e İzmir Suikastı

Amerika'yı savaşa sokan baskın

PEARL HARBOR

Popüler Tarih ◆ HAZİRAN 2001 ◆ SAYI 13

OSMANLI BORÇLARI ◆ İZMİR SUİKASTI ◆ PEARL HARBOR

merakediyorum@googlegroups.com

Halit Şengöz küçük yaşta tezgah başındaydı

Son Eyüp oyuncakçısı

Bugün 68 yaşında olan Halit Şengöz çok küçük yaşlardayken tezgah başına geçmiş. Yıllarca tahta oyuncak yapan Halit Usta, dükkanı babasından 1955 yılında devralmış. Babası da 1924 yılında açtığı dükkanda 31 yıl çalışmış.

İSKENDER_ÖZ_SOY__

Cahit Sıtkı Tarancı, 'Çocukluk' adlı şiirinde, şöyle seslenir: "Affan Dede'ye para saydım / Sam bana çocukluğumu / Artık ne yaşım var, ne adım / Bilmiyorum kim olduğumu / Hiçbir şey sorulmasın benden / Haberim yok olan bitenden / Bu bahar havası, bu bahçe / Havuzda su şırıl şırıldır / Uçurtmam bulutlardan yüce / Zıpzıplarım pırıl pırıldır / Ne güzel dönüyor çemberim / Hiç bitmese horoz şekerim."

Bir özlemdir dile getirdiği Tarancı'nın.

Keşke bizlerin de bir 'Affan Dede'si olsa ve ona para sayıp alabilsek çocukluğumuzun oyuncaklarını; uçurtmaları, çemberleri, zıpzıpları, ördek arabalarını, trampetleri ve kamyonları.

Çocuk ve oyuncak: Biri diğerinin tamamlayıcısı. Çocuk oyuncaksız büyümüyor, oyuncak çocuk olmadan olmuyor.

Şimdi bilgisayar çağının oyuncaklarını bir kenara bırakalım ve 1950'li yıllara, hatta biraz daha eskilere gidelim.

Mekân, İstanbul'un Eyüp semti, çocukların oyuncak cenneti.

OYUNCAKÇILAR ÇARŞISI

Eyüp'te 'Oyuncakçılar Çarşısı'na girildiğinde, yok yoktu. O günün koşullarına göre her çocuğa uygun bir oyuncak satılıyordu dükkanlarda. Bugünün orta yaş kuşağı İstanbulluların özlemle andığı yıllardır o yıllar.

Ama o güzel günler fazla sürmüyor, 1960'lara gelindiğinde, Eyüp oyuncakları plastiğe yeniliyor ve tarihe karışıyor.

BÜYÜK USTA: KADRİ ŞENGÖZ

Bu yazı, son Eyüp oyuncakçısı Halit Şengöz'le babası Kadri Şengöz'ün öyküsü aslında...

Eyüp oyuncakçılığının büyük ustası Kadri Şengöz, 1939'da teneke oyuncaklar piyasaya girmeye başladı-

Eyüp oyuncakçılığının büyük ismi Kadri Şengöz (siyah-beyaz fotoğraf), 1924 yılında açtığı dükkanda mesleğe başlamış ve daha sonra işi oğlu Halit Şengöz'e (altta) devretmiştir.

ğında, "Eyüp oyuncakçılığı öldü artık" diye isyan etmişti.

Kadri Usta'nın oğlu son Eyüp oyuncakçısı Halit Şengöz'ün isyanı da plastik oyuncaklara oldu. Plastik oyuncaklar, Eyüp'ün tahta oyuncaklarını, testilerini, teflerini, kamyonlarını, kaynana zırıltılarını kazıdı çocukların belleklerinden.

PLASTİĞE TESLİMİYET

Bugün 68 yaşında olan Halit Şengöz çok küçük yaşlardayken tezgah başına geçmiş. Yıllarca tahta oyuncak yapan Halit Usta, dükkanı babasından 1955 yılında devralmış. Babası 1924 yılında açtığı dükkanda 31 yıl çalışmış.

Halit .Şengöz, kendi işinin başına geçtikten sonra, Eyüp oyuncağı yapmayı pek sürdürememiş. Plastik oyuncaklar karşısmda, onun da gücü kırılmış

Oyuncağın anavatanı Almanya

"Oyuncaklı Dünya' kitabının yazarı Prof. Dr. Bekir Onur'a göre, oyuncağın anavatanı, Almanya. Oyuncak tarihiyle ilgili bütün kaynaklarda, Alman oyuncakçılığı en önemli yeri tutuyor.

Prof. Onur, bu olguyu kitabında şöyle özetliyor: "Batı dünyasında oyuncağı düzenli sanayi türüne dönüştüren ilk ülkenin Almanya olduğu bilinmektedir. Avrupa'da ilk büyük oyuncak yapımcıları, Kuzey Almanya'da ortaya çıkmıştır ve büyük ölçüde Bavyera'nın saat yapımcıları bölgesi çevresinde toplanmışlardır. 19. yüzyılın ilk yarısında, Alman oyuncak sanayiinin merkezi Nüremberg'di. Almanya'yı oyuncak sanayiinin öncüsü yapan nedenlerin başında, Kuzey Almanya'daki sık ormanların varlığı ve yörenin uzun bir dinsel figür yapma geleneğine sahip olması gelmektedir."

merakediyorum@googlegroups.com

Üstte, Münif Fehim'in bir illüstrasyonu: Külhanbey kılıklı bir seyyar satıcı, sırtında oyuncakları, kursak düdüğünü öttürerek mahallenin çocuklarını çevresine topluyor. Sağ üstte ve alt sırada, Şehir Müzesi koleksiyonunda yer alan son örnekler.

Şehir Müzesinde korunuyorlar

Eyüp'te oyuncakçılığın ne zaman başladığı kesin olarak bilinmiyor. Evliya Çelebi 'Seyehatname'de Eyüp oyuncakçılarının 100 dükkanda 105 nefer olarak çalıştıklarını yazıyor. Eyüp oyuncakçılığının yakın zaman tanıklarından biri de İstanbul'u gelecek kuşaklara aktarabilmek uğruna bir ömür veren Reşad Ekrem Koçu'dur.

Koçu, İstanbul Ansiklopedisi'nin 10'uncu cildinde Eyüp oyuncaklarıyla ilgili olarak şunları yazmış:

"Geçen asır sonlarında Avrupa'nın fabrika yapısı pek çekici ve çeşitli oyuncakları gelinceye kadar yüz yıllar boyunca İstanbul'da çocuk oyuncakları, el ile işleyen sanatkarlar tarafından adeta bir iş ocağı halinde Eyüp'te yapılmıştır ve Türkiye'nin her tarafına Eyüp oyuncağı adı ile yayılmıştır. Eyüp oyuncakları yüzyıllar boyunca Eyüp'te oyuncakçı dükkanlarında İstanbul'un her semtinde attar dükkanlarında ve büyük şehri sokak sokak dolaşan ayak satıcısı oyuncakçılar tarafından satılmıştır."

Malzeme olarak deri, tahta, toprak ve teneke kullanılarak sadece el emeğine dayalı Eyüp oyuncaklarından 20 örnek, bugün İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Müzesi'nde özenle korunuyor.

Müzedeki oyuncakların dökümü şöyle: Dört araba, iki beşik, üç tef, bir dönme dolap, iki topaç, bir şeytan minaresi, bir cambaz, bir el arabası, bir trampet, bir davul, bir kaynana zırıltısı, bir sandalye ve bir tel dolap.

ve oyuncak yapmayı bırakmış. Ancak elindeki stoklarla uzun süre idare eden Halit Usta sonunda plastiğe teslim olmuş ve 1982 yılına dek, plastik oyuncak satmış. Halit Şengöz o tarihten sonra meslek değiştirerek dinsel yayınlar ve kaset satmaya başlamış.

YEDİGÜN'DEKİ RÖPORTAJ

Tarihin tanıklığına dönelim ve Kadri Şengöz'ün, 1939 yılında Yedigün dergisinde kendisiyle yapılan röportajda söylediklerine kulak verelim:

"Eyüp oyuncakçılığı öldü artık. Bugün burada bir ben bir de iki dükkan aşağıda diğer bir oyuncakçı kaldı. Elimde kalan son tahtadan bir iki deve daha yaptıktan sonra tezgahı söküp çıkaracağım..."

Şimdi de oğul Halit Şengöz'ü dinleyelim:

"Babam o yıllardaki isyanına rağmen, mesleğini 16 yıl daha sürdürdü. Ben 77 yıldır çalıştırdığımız bu dükkanı, babamdan 1955 yılında devraldım. Çok iyi hatırlıyorum, dükkana ilk adımımı attığımda, üç yaşındaydım. Ben altı yaşımdayken, babam dükkanı bana emanet

eder, malzeme almaya giderdi. Biz burada sadece deve değil, tahtadan çift beygirli at arabaları, ördek arabaları, aynalı beşik, palyaço, Karagöz-Hacivat, trampet, davul, def, kamyon, kaynana zırıltısı, beşik yapar ve satardık..."

MALZEME: TAHTA VE **TOPRAK**

Şimdi tekrar 1939'da Yedigün dergisinin sayfalarına dönüyoruz. Söz yine baba Kadri Şengöz'de:

"Zevkler çok değişti. Vaktiyle bizim 'kaynana zırıltısı' dediğimiz bir oyuncağımız vardı. Ötmeye başladı mı, durmak bilmezdi. Yeni damatlar, yeni gelinler kaynanalarına nispet olsun diye mi bilmem, kucak kucak alırlardı. Ancak gün geldi, Avrupa'nın oyuncak fabrikaları ve teneke oyuncakları ile rekabet edemez olduk..."

Evet; 1939'da Yedigün dergisi muhabirine bunları anlatan Kadri Şengöz'ün oğlu Halit Şengöz ise bize bugün 'kendi zamanını' şöyle aktarıyor:

"Plastiğe teslim oluyordum yavaş yavaş. Rahmetli babam, teneke oyuncaklara isyan etmişti. Ama yine de 16 yıl dayandı. Ben plastiğe daha çabuk teslim oldum. Bugün tezgah başına geçsem, oyuncak yaparım. Hem baba mesleğini sürdüremediğim hem de İstanbul'a has bir güzelliğin yok oluşunu gördüğüm için çok üzgünüm. Biz sadece tahta oyuncak yapmazdık. Topraktan düdüklü testi, aynalı testi ve darbuka da yapardık. Bunları kendi çömlekhanemizde yapardık..."

Son Eyüp oyuncakçısı Halit Şengöz'ün bir başka üzüntüsü de, yaptığı oyuncaklardan bir tekinin bile elinde bulunmaması ve yıllarca kullandıkları araç gerecin, hele hele, elle çevrilen şerit testerenin hurdacıya satılmış olması...

İstanbul'da bir zamanlar Eyüp oyuncakları satılırdı.

Her güzel şey gibi, o oyuncaklar da yok oldu.

Eyüp oyuncakları artık müzelerde, oyuncak koleksiyonculârının korumaları altında geleceğe saklanıyor. ■

Sami Güner'in objektifinden, Eyüp oyuncakçılar çarşısının son yılları (solda). Yıl 1939; Kadri Şengöz tezgah başında. Karşısında, kendisiyle röportaj yapan Yedigün dergisi muhabiri. Tezgahın üstüne, o dönemin çocuklarını imrendirecek 'çift beygirli at arabası' (altta).

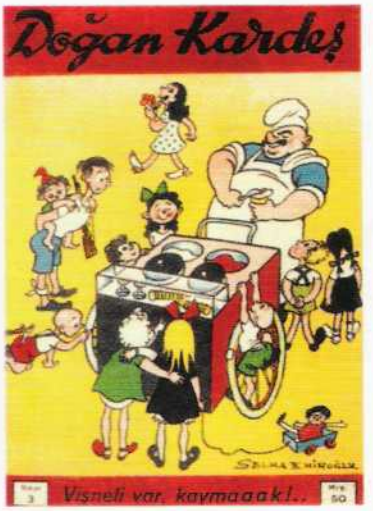

merakediyorum@googlegroups.com

Ellili yıllardan bir dergi öyküsü

Doğan Kardeş: Hepimizin çocukluğu

50'lerden 70'li yılların sonlarına kadar Doğan Kardeş, pedagojik değer ve kaygıları sürekli göz önünde bulunduran yetkin bir çocuk dergisi niteliğini korudu.

ZÜHTÜ BAYAR

Ellili yılların ilk yarıları... Ailemizin, derin bir ekonomik sıkıntıya düştüğü, Dumlupınar Denizaltısı'nın Çanakkale Boğazı'nda batarak, seksen bir denizcisiyle birlikte sonsuz zaman yolculuğuna çıktığı, Çırpıcı çayırına bir F-84 jet uçağının düşüp, pilotun paraşütünün açılmaması sonucu yere çakılıp, kafasının koptuğu, İstanbul'u bir atomik bombanın tecavüzüne uğramış Hiroşima kentine çeviren 6-7 Eylül kasırgası gibi felaketler dizisi arasında; o zamanlar bir gecekondu semti olan Zeytinburnu'ndaki iki odalı kulübemizde, yakıtı ancak karneyle ve binbir güçlükle satın alınabilen gaz lambasının sarı aydınlığına sığınır ve bütün felaketler dizisinin kararttığı çocuk dünyamı, renkli düşlere dönüştüren büyülü bir derginin şiir ve resimlerle dolu sayfalarında düşsel yolculuklara çıkardım.

VARLIK DERGİSİ ÇEVRESİ

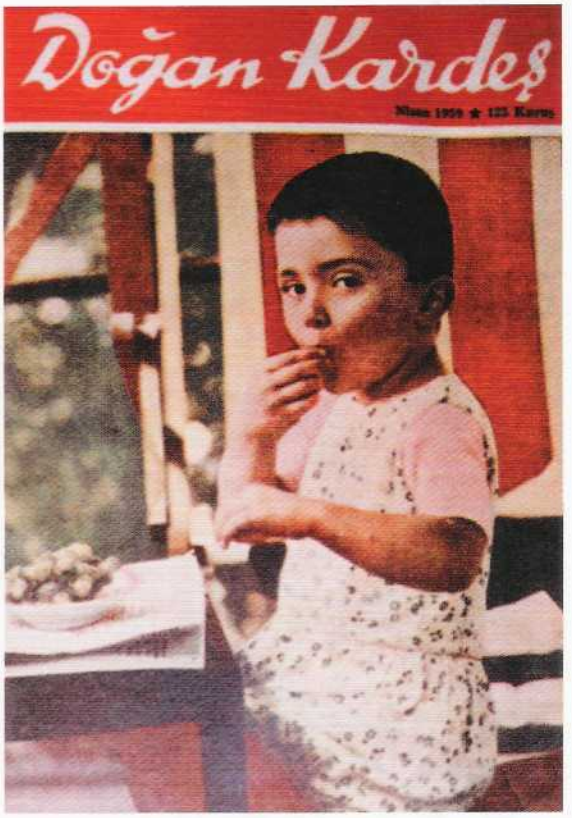
Adı, 'Doğan Kardeşti'ti, bu büyülü derginin. Sonradan birçoğu yakın ya da uzak dostlarım olacak Ferruh Doğan, Enver Naci Gökşen, Tahir Kutsi Makal, Mustafa Şerif Onaran, Arif Hikmet Par, Celal Ertugay, Sabih Şendil, İbrahim Zeki Burdurlu ve daha birçok değerli sanat erbabıyla, henüz çocuk yaşlarımdayken bu derginin sayfalarında karşılaştım.

50'li yıllardan kimi Doğan Kardeş kapakları ve üstte, Nisan 1959 kapağında, dergiye ismini veren Doğan Taşkent'in bir fotoğrafı.

Daha çok 'Varlık' dergisi çevresinde kümelenmiş bulunan bu şair ve yazarlar, 'Doğan Kardeş'te de minikler için yazıp çiziyorlardı.

'Doğan Kardeş'in adının konulması, çok ilginç ve azıcık da dramatik bir öyküye dayanır.

Yapı ve Kredi Bankası'nın kurucusu Kazım Taşkent, dokuz yaşındaki oğlu Doğan'ı, 'okuyan, eleştiren, araştıran, bilimsel düşünen, laik, yurtsever, herhangi bir hobi sahibi, sağlıklı, sportmen, kibar, kararlı, biraz sert tabiatlı, ne istediğini bilen Avrupai bir çocuk olarak' yetiştirilmesi için Avrupa'ya öğrenime gönderir.

DRAMATİK BİR BAŞLANGIÇ

Doğan bir gün öğretmenlerinin de gözetimi altında Alp Dağları'ndaki bir kır gezisi sırasında, bir toprak kayması sonucu, yirmi arkadaşıyla birlikte kayaların altında kalarak yaşamını yitirir.

Bu olayın acısını bir türlü üstlerinden atamayan Taşkent'ler, sonunda küçük Doğan için düşündükleri 'Avrupai bir çocuk' idealini bütün Türkiyeli çocuklara şamil tutmak isterler ve küçük Doğan'ın anısını yaşatmak üzere ilk sayısı 23 Nisan 1945'te yayımlanan 'Doğan Kardeş' dergisini kurarlar.

'Doğan Kardeş'in editörü başlangıçta (ve de uzun yıllar elbette), 'Kadro'cu arkadaşları: Şevket Süreyya Aydemir, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Burhan Belge, İsmail Hüsrev Tökin ve Şevki Yazman gibi 'kemalist' ülkünün gelişip serpilmesine katkıda bulunan Vedat Nedim Tör olmuştur.

Doğan Kardeş türünde bir dergiyle amaçlanan, zamanın vurdulu kırdık, kovboy-kızılderili dalaşmaları ve banka soygunlarıyla körpe zihinleri bulandınlan küçüklere, olumlu bir alternatif sunmak; onlara henüz teşrif ettikleri dünyanın zorluklarının yanı sıra, güzelliklerinin de bulunduğunu anımsatmak ve Gandi, Dr. Livingston, Edison gibi kişiliklerin, beli çifte tabancalı sığır çobanlarından daha önemli olduklarını anlatabilmekti.

Doğan Kardeş, sonradan ün kazanacak birçok sanatçı çocuğa sayfalarını açık tuttu.

DOĞAN KARDEŞ YAYINLARI

Derginin paralelinde, 'Doğan Kardeş Yayınları' adı altında yapılan kitap yayınlarında da dergi yayınında gözetilen pedagojik ilkeler gözetilmiş; seçilen yapıtların düşündürücü, duygulandırıcı, eğitici ve öğretici olmalarına dikkat edilmiştir.

Doğan Kardeş Yayınları üç tür kitap yayımlıyordu. Birinci tür, batılıların 'hard cover' dedikleri, ciltli ve resimli kitaplardı ki, bu dizide, ansiklopediler, bilgi kitapları ve masallar yer alıyordu. Azıcık pahalı kitaplardı bunlar ve yoksul öğrencilerin satın almalarına olanak yoktu. İkinci tür kitaplar; 'Bilgi Kitapları' adı altında sunuluyor ve 'Eşyanın Hikayesi', 'Işığın Hikayesi' vb. başlıklar taşıyordu.

İkinci tür kitapların fiyatı, her kesimin satın alabileceği bir uygunluktaydı. Üçüncü tür kitaplar ise, 'Çocuk Romanları' adı altında toplanmıştı. Bu dizide 'Yeşil Mühürlü Mektup' ve 'Jennifer Teyzenin Anahtarları' gibi romanlar bulunuyordu.

'Çocuk Romanları' dizisi de ucuz kitaplardan oluşuyor ve öğrenci harçlığıyla satın alınma-

merakediyorum@googlegroups.com

Doğan Taşkent'in bir fotoğrafı (sağda) ve Doğan Kardeş Yayınları arasında yer alan Atlantis kitabının kapağı (sağ altta).

Ne demişlerdi?

Döneminin açık ve aydınlık düşünceli Milli Eğitim Bakanı Halis Kurtça'nın Doğan Kardeş hakkındaki kanısı şöyledir: "Çocuk yapısına uygun bir dergi..." Akbaba mizah dergisinin sahip ve kurucusu Yusuf Ziya Ortaç'ın *(fotorafta),* Doğan Kardeş'in ilk sayısı için yazdıkları ise dikkat çekicidir: "Elimde, küçük, sevimli, insana yalnız okumak değil, öpmek, okşamak arzusu veren bir dergi var: Doğan Kardeş. Temeli 23 Nisan'da atılmış. Doğan Kardeş, maskeli, tabancalı haydut romanlarıyla körpe beyinleri avlama peşinde koşmayan, sahici bir çocuk dergisi. Doğan Kardeş yalnız bir derginin adı da değildir. O bir yayınevinin adıdır: Kitaba, kitap haysiyetini içi ve dışıyla o verdi."

sına olanak tanıyordu. Bu dizideki yapıtlarda, dergide olduğu gibi 6 ila 12; (bazen de 15) yaş grubu hedeflenmişti.

UNUTULMAZ ROMANLAR

Doğan Kardeş Yayınları arasında çıkan kitaplardan özellikle Hans Dominik'in 'Atlantis'i, Pearl S. Buck'ın 'Kumlar Çiçeği', Norveçli Kaşif Thor Heyerdahl'in 'Kont Tiki'si ve bir Alman yazarının Türkiyeli bir kız çocuğunu anlattığı 'Halime'si, duygu yükü yoğunluğu, bilim ile serüveni birleştirmesi ve egzotik yapılarıyla, küçük okurlar üstünde etkili ve unutulmaz olmuşlardır.

FEN VE TABİAT ANSİKLOPEDİSİ

Ellili yılların başlarında ilk ve ortaokul öğrencilerine hitap edebilen, yalın bir dille yazılmış, bol resim ve krokili ansiklopediler Türkiye'de pek bol değildi. Bu dönemde Doğan Kardeş Yayınları arasından çıkan tek ciltlik 'Fen ve Tabiat Ansiklopedisi' ilk ve ortaokullu küçükler tarafından çok sevilmiştir.

ÜSTÜN YETENEKLİ ÇOCUKLAR YASASI

'Doğan Kardeş', yayın yaşamını sürdürdüğü 1945 ila 1978 yılları arasında, sonradan ün kazanacak birçok yetenekli çocuğa sayfalarını açık tuttu. Bunların arasında Talat Sait Halman, Müjdat Gezen ve Buket Uzuner de bulunuyordu.

Cemal Nadir'in öğrencisi, Flasn Gordon'ın çizeri Dan Bary gibi ince, uzun ve zarif figürler çizen Selma Emiroğlu, Yalçın Emiroğlu, Altan Erbulak, Güngör Kabakçı, Mistik ve Ferruh Doğan gibi çizgi ustaları ise, ilk çalışmalarını 'Doğan Kardeş'te yayımladılar.

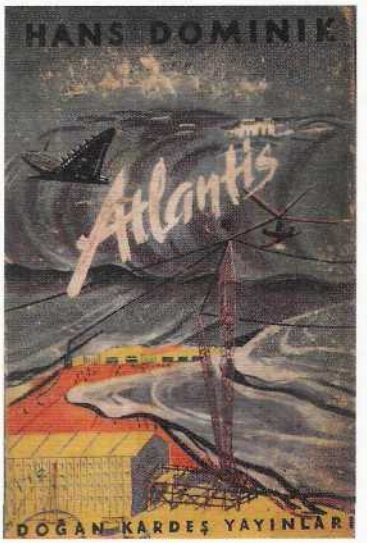
Doğan Kardeş, yalnız çizgi ve şiir alanında değil, müzik alanında da yetenekli çocukların tanıtılmasında etkili oldu. Dergi ilk yirmi yıllık yayın hayatında İdil Biret, Ayşegül Sarıca, Verda Erman, Nevbahar ve Neveser Aksoy gibi dahi çocukları ortaya çıkarmıştır. V. N. Tör'ün kişisel çabasıyla da üstün yetenekli çocuklar yasasının çıkmasına öncü olunmuştur.

ALTMIŞLI YILLAR

Altmışlı yılların ilk yarısında Babıali'de çocuk edebiyatına ilgi duyan Enver Naci Gökşen ve Sabih Şendil gibi yazarlar Doğan Kardeş'e derin ilgi göstermişler, yazı ve şiirleriyle sık sık dergide görünmüşlerdir. Bu dönemde dergide, batı kaynaklı bazı yazı ve adaptasyonlarda imza görünmez. Bu tür yazılar büyük bir olasılıkla Vedat Nedim Tör tarafından hazırlanmaktaydı.

Yine bu dönemde Alfred Nobel, Georges Washington, Mahatma Gandi gibi tarihsel karakterlerle konularını işleyen siyah-beyaz çizgi romanlara, Mıstık'ın her sayı arka kapakta yer alan renkli 'Alev ile Ateş' adlı çizgi öyküsüne rastlarız. Arka iç kapakta siyah-beyaz çizgilerle her sayı ayrı bir konuyu işleyen desen çalışmaları yer alır. Doğan Kardeş bu dönemde dört renkli bir kapak içinde ve kapak da dahil olmak üzere, 54 sayfalık bir dergidir.

Renkli ön kapak, genelde sevimli bir hayvanla, yaramaz ama zeki bir çocuk kompozisyonunun oluşturduğu, her zaman canlı ve cazip bir konuya ayrılmıştır. ■

Türk Tarih Kurumu'nun sayfası

4 Haziran 1930'da 16 kişiden oluşan Türk Tarih Tetkik Heyeti Ankara'da ilk toplantısını yaptı. Heyet başkanlığına Tevfik Bey (Bıyıklıoğlu) seçildi. Bu heyetin çalışmaları bir yıl sonra (12 Nisan 1931) Mustafa Kemal'in öncülük ettiği Türk Tarih Tetkik Cemiyeti'nin kurulmasının ilk hazırlıklarını oluşturdu. Cemiyet 2-11 Temmuz 1932'de 'Birinci Türk Tarih Kongresi' toplantısını organize etti. Türk Tarih Tetkik Cemiyeti 1935'te Türk Tarih Kurumu adını aldı. Türklerin ve Türkiye'nin tarihine ilişkin çok sayıda araştırma, inceleme ve monografi yayımladı. Gerçekleştirdiği kazılarla Anadolu tarihinin eski dönemlerine ilişkin yeni bilgilere ulaşılması sağladı. Bu kurumun çalışmaları ile ilgili bilgilere ulaşmak için web adresi ise şöyle:

www.ttk.gov.tr

Amerikan uçakları Türk topraklarında

12 Haziran 1942 sabahı, Almanya'nın Romanya'daki petrol tesislerini bombalamaktan sonra geri dönen 4 Amerikan savaş uçağı, Ankara havaalanına ve Arfiye civarına iniş yaptı. Bir açıklama yapan Alman Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'nin hava koridorunun bozulmasına izin vermekle tarafsızlığını bozduğunu ileri sürdü. Bu olaydan tam bir yıl sonra yine bir yaz günü, aynı tesisleri bombalamaktan dönen Hadley's Harem adlı B-24 'liberator' tipi bir uçak da Antalya'nın Manavgat ilçesi yakınlarında denize düştü ve uçaktan 7 kişi kurtarıldı. Bu uçak 1990'lı yıllarda Antalyalı dalgıç Oğuz Altunseçen tarafından su altından çıkarıldı. Uçak artık İstanbul'da Rahmi Koç Müzesi'nde sergileniyor. Ankara'ya inen bu dört uçak ve Hadley's Harem'in hikayesi için birkaç web sayfasını önerebiliriz.

www. home.att.net/~jbaugher2/b24_37. html
www.poncacitynews.com/NewsArchives/0197Folder/lo011297.html
www. rmk-museum. org. tr

Victor Hugo ve eserleri

Dünyanın en tanınmış edebiyatçılarından Fransız yazar Victor Hugo, 1 Haziran 1885'te öldü. En ünlü romanı 'Sefiller'di ve 100'den fazla ülkede defalarca yayımlandı. Tanrı', 'Ölümcül Yıllar', 'Suçun Hikayesi', '1893' bilinen eserleri arasındadır. İnternette Hugo'nun yaşamı, eserleri, düşünceleri ve projeleriyle ilgili pek çok web sayfası bulunuyor. İşte bunlardan bazıları:

www.geocities.com/Paris/LeftBank/9640/
www.poesie.webnet.fr/auteurs/hugo.html
www.avenuevictorhugobooks.com/

Kleopatra Londra'da

Eski Mısır'ın ünlü kraliçesi Kleopatra'yı betimleyen iki heykel British Museum'da sergilenmeye başlandı. Kleopatra'nın heykellerinin sergilenmesi, başlı başına bir olay. Çünkü Kleopatra'nın günümüze kadar gelebilmiş kesin bir tasvirini bulmak çok zor. Bilindiği gibi, Mısır'ın efsanevi Kraliçesi Kleopatra'nın tüm heykel ve büstleri, kendi vasiyetiyle, ölümünden sonra yok edilmişti.

Londra'daki sergiyi gezenler, Kleopatra'yı betimleyen iki heykeli izlemenin yanı sıra Eski Mısır kraliçesinin cinsel çekiciliği, entelektüel birikimi, ilişkileri ve ölümü hakkında da ayrıntılı bilgiler ediniyorlar. 26 Ağustos tarihine kadar açık kalacak olan sergiyle ilgili bilgi ve fotoğrafları internette şu web adresinde bulabilirsiniz:

www. thebritishmuseum. ac. uk/cleopatra/index.html

merakediyorum@googlegroups.com

İsa'nın havarileri Gül Camii'nde mi?

Bizans kilisesinden bozma Gül Camii hakkındaki en ilginç söylence, mahzeninde Hazret-i İsa'nın havarilerinden ikisinin gömülü olduğu söylencesidir. İstanbul Belediye Kütüphanesi'ndeki İcmal Defteri kayıtları da bu iddiayı doğrulamakta.

HAKAN TIRYAKI

Tam elli üç gün olmuştu. Elli üç gündür varolma savaşı veriyordu Konstantinopolis. Gece gündüz susmak bilmeyen toplar, surların dört bir tarafından kazılan lağımlar, görülmedik savaş kuleleri...

Öte yandan gelmek bilmeyen yardımlar, boşa çıkan umutlar. Ve belki de son umuttu Hagia Theodosia. Ne de olsa bugüne kadar nice insana yardım etmiş, nice hastaların derdine deva bulmuştu. Şüphesiz görmezden gelmeyecekti Bizans'ın çaresizliğini.

Gece başladı hazırlıklar. Tüm kilise köşe bucak temizlendi. Her şey büyük bir itina ile gözden geçirildi. Sabah Hagia Theodosia ile yepyeni bir güne başlayacaktı kent halkı. Bugüne kadar saygıda kusur etmemişlerdi Theodosia'ya ve şimdi ancak o kurtarabilirdi Konstantinopolis'i.

Gece, bir insan selidir akmaya başlamıştı kiliseye. Hatta derler ki İmparator Konstantin dahi gelmiş o akşam, yanında patrik ve senatörlerden oluşan bir heyetle. Her gelen elinde gül demetleri, çelenklerle saygısını, sevgisini sunuyordu Theodosia'ya. Daha sabah olmadan dört bir taraf güllerle, çelenklerle bezenmişti. Tarihin en görkemli 'Theodosia Yortusu' için her şey hazırdı artık.

Herkes bir mucize bekliyordu.

Sabah, birlik olup Theodosia'ya yakaracaklar, bitmek tükenmek bilmeyen bu kuşatmadan kurtulmaları için yardımını dileyeceklerdi. Ne Cenevizliler ne Venedikliler ne de Vatikan'dan gelmeyen yardım, Theodosia'dan gelecekti belki de.

SON THEODOSİA YORTUSU

Yeni günle birlikte baştan aşağı güllerle donanmış kiliseye giren yeniçerileri, umutları tükenmiş bir topluluk karşıladı. Henüz yakaramamışlardı bile Theodosia'ya...

Ve tarih boyunca kuşatılmaya alışmış kent en sonunda, yirmi dokuzuncu kuşatmada, kuşatmanın elli dördüncü gününde, 29 Mayıs sabahı, Hagia Theodosia Yortusu'nda yenik düşmüştü yazgıya.

Son Theodosia Yortusu ile bir dönem noktalanmıştı artık.

Giotto'nun Hz. İsa ve havarilerini temsil eden 'Son Yemek' tablosu (solda). Bizans kilisesinden bozma Gül Camii (sol sayfada) ve caminin içi (altta).

Ancak yaklaşık kırk yıl sonra, yaşlı yapı, kentin yeni sahiplerine hizmet etmek üzere yeniden ayağa kaldırılacak ve belki de fetih sabahının anısına, 'Gül Camii' olacaktı yeni adı.

'Gül Camii' adına ilişkin bir başka söylence de burada 'Gül Baba' adında bir evliyanın gömülü olduğu yolundadır. Ancak caminin çevresinde, bu söylenceyi destekler hiçbir somut iz bulunmamaktadır.

CİBALİ KAPISI CİVARINDA

Cibali kapısından sağa dönerek yüz, yüz elli metre ilerledikten sonra, sol taraftaki Hamam Sokağı'na ve daha sonra da sağdaki Mektep Sokağı'na girerseniz, dört yanı dar sokaklarla çevrili bir adanın ortasında, yüzyıllara meydan okuyan görkemli bir yapı karşılayacaktır sizi; Gül Camii.

İlk bakışta, giriş kapısının hemen karşısındaki şadırvanıyla, şadırvanının dibindeki dev çınarıyla alışılmış bir cami görüntüsü çizmesine karşın aslında eski bir Bizans kilisesi yükselmektedir karşınızda.

Mimari açıdan bakıldığında, tuğla tonozlu ve üzerindeki yapının ölçülerine paralel bir mahzen üzerine inşa edilmiştir Gül Camii. Asıl bina 'kapalı haç planlı'dır.

Dönemin Bizans kiliselerinin kubbelerinin dik ve yüksek yapısına karşın, caminin kubbesi son derece basık, sekizgen kasnaklıdır.

Tüm bunlar, gerek yan cepheleri, gerek taşıyıcı büyük kemerleri itibarîyle, yapının Osmanlı mimarisinin klasik döneminde yenilenmiş olduğunu gösterir. Ayrıca minaresinin barok tarzda inşa edilmiş şerefe çıkması, 1766 depreminden sonra yapılan minarelerle yakın benzerlik içindedir.

MAHZENİN ÖZELLİKLERİ

Gül Camii'nin bir diğer ilgi çekici bölümü ise mahzenidir. Mahzen bir iddiaya göre, Hagia Theodosia ve Bizans imparator hanedanının bazı ileri gelenlerinin mezarları olarak kullanılmıştır. Bir başka iddiaya göre de

Theodosia kimdir?

III. Leon, 726 yılında resim ve heykellere tapılmasını yasakladı; Ayasofya'daki büyük sarayın üstünde bulunan ve Hazret-i İsa'yı temsil eden resmin de kaldırılmasını emretti. Emri yerine getirmeye çalışan askerlere, başlarında Theodosia adında bir kadının bulunduğu bir grup, buna engel olmak istedi ve imparatorun askerlerinin ölümüne neden oldu. Bunun üzerine Theodosia, sürüklenerek Forum Bovis'e (Aksaray Meydanı) götürüldü. Burada boğazına bir koç boynuzu saplanarak öldürüldü... Daha sonraları 842 yılında resim ve heykeller üzerindeki yasak kalkıp ikonoklazma akımı son bulduğunda, bu dönemin gazabına uğramış birçok insan gibi, Theodosia da azizler arasına alındı.

merakediyorum@googlegroups.com

Gül Camii minaresi (üstte), 1766 depreminden sonra yenilenmişti. Caminin kubbesi, diğer Bizans kiliselerinden farklı olarak, son derece basıktır (sağ üstte). Caminin iki yan cephesinde çok sayıda pencere yer alır (altta).

Hazret-i İsa'nın havarilerinden ikisi burada gömülüdür. Mahzenin bir diğer özelliği, şu an kapatılmış olan birkaç dehlizle yakındaki Hagia Nikola Kilisesi ve farklı birkaç noktaya daha yeraltından bağlanmış olmasıdır.

Gelelim Gül Camii'nin başlangıcı bilinmeyen tarihine... Yapının inşa tarihi hakkında çeşitli görüşler söz konusudur. J. Pargoire'nin iddiasına göre, yapı Deksikratus'taki Hagia Theodosia Kilisesi'dir. Yanında bir de kadınlar manastırı bulunan bu yapı, I. Basileos döneminde (867-886) yapılmış ya da eski bir kilisenin yeniden inşasıyla oluşturulmuştu.

ŞİFA SÖYLENTİLERİ

Kilise aslında Hagia Euphemia adına yapılmış. Ancak daha sonra, ikonoklazma akımı sırasında (726-842) öldürülen, akım geride kalınca azize ilan edilen Theodosia'nın kutsal sayılan kalıntıları bu kiliseye taşınmış, 13. yüzyıl sonlarında da Hagia Theodosia'ya dönüştürülmüş. 13. yüzyılın başındaki Latin işgalinde tahrip edilen kilise, aynı yüzyılın sonlarında onarılırken Hagia Euphemia'ya ait herhangi bir kalıntının bulunmaması, Theodosia'yı ön plana çıkarmış.

Hagia Theodosia'nın kutsal kalıntılarının ve bu kutsal mekanın hastalara şifa dağıttığı, dilsizlerin dilini çözdüğü ve hatta bir Bizans imparatorunun çaresiz hastalığına deva olduğu gibi söylentiler, 14. yüzyılın başından itibaren kilisenin ününü sürekli artırmıştır.

TERSANE DEPOSU

1453 yılına gelindiğinde, yeni bir dönem başlamaktadır Hagia Theodosia kilisesi için. Kilise binası, fetihten sonra bir süre tersanenin, alet ve levazım ambarı olarak kullanılmıştır.

Vakıf kayıtlarına göre, 26 Nisan 1499'da 6 yıl sürecek camiye dönüştürme çalışmaları başlatılmıştır. Bu da yapının II. Beyazıt döneminde camiye dönüştürüldüğünü göstermektedir.

Yapının camiye dönüştürüldüğü öne sürülen diğer bir dönem, II. Selim dönemidir. Ancak 1559'da Galata sırtlarından karşı kıyıları resmeden Danimarkalı ressam Melchior Lorichs, Gül Camii'nin bulunması gereken yerde ahşap çatılı ve minareli bir cami çizmiştir. Buradan yola çıkarak 1509'daki deprem felaketinde binanın kubbesinin veya kaidesinin çökmüş olabileceği ve dolayısıyla ileri sürüldüğü gibi, II. Selim döneminde camileştirilmediği ancak önemli ölçüde tekrar inşa edildiği düşünülebilir.

Müller Wiener'e göre IV. Murad zamanında da bir tadilat geçiren yapı, son olarak II. Mahmud döneminde de ciddi bir tamirat görmüş. Bu son tamirat sırasında camiye bir de 'hünkar mahfili' ilave edilmiştir. ■

İcmal Defteri'ndeki kayıtlardan

İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri'nde yapı, Kanuni döneminde mahallesi olan bir cami olarak yer alıyor. Ayrıca İstanbul Belediye Kütüphanesi, M. Cevdet yazmaları No 93'teki 4 yıllık İcmal Defteri'ndeki kayıtlardan, 26 Nisan 1490'da bu eserin cami haline getirilmesine başlandığı ve altı ay sonra bitirildiği anlaşılmaktadır.

Yine aynı kayıtların D nüshasında, metin içinde, ilgi çekici bir bölüm geçmektedir: "Rivayet olunur ki Hazret-i İsa'nın on iki havarisinden beşi, Arabistan mahallinde ve yedisi dahi, ikisi bu caminin mihrap tarafında olan ayaklan derununda, birisi sağ canibinde olan ayakta, beş altı kadime farisi ile ziyaret olunur. Sol canibinde olan Sultan Mahmud Han-ı Adli kapısını bend etdirüp ikisi dahi Mimar Cami kurbünde, Örümcekli Türbe demekle ma'ruf olan mahalde medfunlardır. Ve ikisi dahi Topkapısı harici Davud Paşa Caddesi'nin İlyas Şucauddin canibine giden tarikade bahçeler yolu üzerinde sebil canibinde vaki' mahalde medfunlardır. Ve biri dahi Saray-ı Humayun'da sahanebi Amire derunundadır. Ala rivayetin hala Serasker Kapısı olan mahalde bu zat-ı alilerin ma'bedhaneleri olan mahal var imiş."

'Osmanlı borçları' neden birikti, nasıl ödendi?

popüler
tarih

www.dogusmedia.com Haziran 2001 Sayı 13 2.000.000 TL

Mustafa Kemal'e İzmir Suikastı

Amerika'yı savaşa sokan baskın
PEARL HARBOR

tarih
Popüler Tarih ◆ HAZİRAN 2001 ◆ SAYI 13
OSMANLI BORÇLARI ◆ İZMİR SUİKASTI ◆ PEARL HARBOR

merakediyorum@googlegroups.com

Max Fruchtermann Kartpostalları

Tam '98 yıllık müessese'

Araştırmacı Mert Sandalcı, Osmanlı topraklarındaki ilk kartpostal editörü Max Fruchtermann tarafından basılan 2 bin 500 kartpostalı, Koçbank'ın katkılarıyla, üç ciltlik bir koleksiyon kitabında bir araya getirdi.

DEVRIM ÇAKıR

Max Arthur Christian Fruchtermann, 1867'de gelmişti İstanbul'a. İlk iki yıl çeşitli işlerde çalışmış, 1869'da da Yüksekkaldırım 13 Numara'da ilk çerçeveci dükkanını açmıştı. Fruchtermann, bir süre çerçevecilik mesleğini sürdürmüş, kartpostal editörlüğüne 1895'te başlamıştı. İlk kartpostal serisini Breslau'da matbaacı Emil Pinkau'ya bastırmıştı. Parlak kuşe kağıda basılı bu kartpostalların üzerinde 'İstanbul Yadigarı' tarzında ibareler yer alıyordu.

Fruchtermann kartpostalları; yıllar boyunca Osmanlı'yı, Türkleri ve Anadolu'yu tüm dünyaya tanıtmıştı...

İşte bu kartpostallar, koleksiyoner ve araştırmacı Mert Sandalcı'nın yıllar süren araştırmalarının ardından, bir 'kitap'ta bir araya geldiler. Koçbank'ın desteğiyle kitaplaştırılan "Max Fruchtermann Kartpostalları' projesinde, proje koordinatörlüğünü R. Hikmet Konuralp, proje editörlüğü de M. Sabri Koz ve Emin Nedret İşli üstlenmiş.

Fruchtermann'ın 'İstanbul' konulu tek taşbaskı albümünün kapağında (sağ üstte), 'İstanbul Hatırası' yazıyor. Fruchtermann, zaman zaman 12 kartpostaldan oluşan 'akordeon albümler de bastı (altta).

Mert Sandalcı'yla, Fruchtermann ve kartpostallarının öyküsünü konuştuk...

> *Koleksiyonculuğa nasıl başladığınız? Bu tutkunuz nereden geliyor?*

1988'de mühendislik yaşamımı bitirdim. Çünkü mühendislik ve şantiye yaşamı, özel meraklarımı, uğraşlarımı tatmin etmemi engelliyordu. Bu nedenle mühendisliğe nokta koydum ve o tarihten sonra benim için profesyonel anlamda bir koleksiyonculuk başladı.

Bendeki koleksiyon tutkusu çocukluktan gelen bir şey. Yedi sekiz yaşımdaydım, gezici Migros arabaları vardı o zamanlar. Bu arabalarda satılan malların orijinal fiyat etiketleriyle ilgili bir koleksiyonculuk başlamıştı bizim mahallede. Etiketler çeşitli renklerde olurdu. Bunların içinde bir de 'lacivert' vardı ki, o çok nadir bulunurdu. Ben hep o laciverdi elde etmeye çalışırdım. O etiket neyin üzerindeyse, ne olduğuna bile bakmadan aldırırdım. Bir de peynir etiketleri çıkardı. Onlar ütülenir, sertleştirilirdi. Bu etiket koleksiyonculuğu, arkadaşlarıma benden geçmişti...

1988'de de bu kez ben bir arkadaşımdan etkilenerek kartpostal biriktirmeye başladım. Bu tarihten sonraki koleksiyon çalışmaları, öncekilere göre benim için farklıydı artık. Bu konuya bakış açım değişmişti çünkü.

Klasik koleksiyonculukta, -örneğin pul söz konusu olduğunda- elinizde bir katalog vardır; parayı verip pulları alırsınız, yerlerine koyarsınız. İşiniz bitmiştir. Yani 'paranızı pula çevirmişsinizdir'. Bu tür bir koleksiyonculuk-

tan artı bir değer elde edemezsiniz. Ayrıca keyfi de yoktur. Daha keyifli bir şeyler yapalım diye düşündüm. Ve üzerinde hemen hemen hiç çalışılmamış bir alana; 'eczacılık tarihi' üzerine bir koleksiyona başladım.

Buna, çeşitli eczacılık objeleri, eski reçeteler gibi ürünler dahildi. Bu koleksiyona, Eczacıbaşı Vakfı destek verdi. Her yıl bir cilt olmak üzere basılması kararlaştırıldı. Şu an beşinci cildi hazırlıyoruz. Bunun ardından gelen kartpostal da koleksiyonun tamamiyle bakir olduğu bir alandı. Bu alandaki ilk çalışmayı yapma şansım vardı. Bu nedenle, en büyüğünden ve en zorundan başlamayı seçtim.

1988'de, Osmanlı topraklarındaki ilk kartpostal editörü Max Fruchtermann'ın kartpostallarını belli bir düzen içinde toplamaya başladık. Arkamıza dönüp baktığımızda, yaklaşık 2 bin 500 kartpostallık bir koleksiyonu bir araya getirdiğimizi gördük.

> Max Fruchtermann'ın öyküsünü sizden dinleyebilir miyiz?

Onun hayatıyla ilgili bilgilere, kendi yazışmalarından ve çoğunlukla da konsolosluk belgelerinden yola çıkarak ulaşmaya çalıştık.

Fruchtermann'a bakıldığında, Yüksekkaldırım'da basit bir çerçeveci aslında. Bir süre bu işi yaptıktan sonra, kartpostal basımına karar veriyor. Ve ilk kartpostallarını 1895'te bastırıyor. O tarihlerde yaşamadığımız ve olayları o günün gözüyle göremediğimiz için; Fruchtermann'ın bu kararı neden ve nasıl verdiğini tam olarak bilemiyoruz. Buna rağmen, bu alana girişiyle enteresan bir karar verdiğini sanıyorum.

Yüz yıl öncesinde, hiç el atılmamış bir sektöre girmek zor olsa gerek. Fruchtermann, Osmanlı ülkesindeki ilk kartpostal editörü diyebiliriz. Zamanla, ortaya yeni editörler çıkıyor, ama baskı miktarlarının fazlalığından, kendisinin o dönemde bu işin erbablarından biri olduğunu anlıyoruz. Yine bulduğumuz belgelere göre, Fruchtermann'a yurtdışından kartlar geliyor, yurtiçinden siparişler alıyor. Yani bu işin trafiğini yürütüyor.

İkinci gelininden doğrudan nakledilen bilgilere göre, 1916-17'lerde bütün parasını Avusturya savaş tahvillerine yatırıyor. Savaş sonrası bunların sıfırlanmasıyla bir mali krize giriyor ve bir alkol komasıyla ölüyor. Ölümünün ardından işlerini oğlu Paul Fruchtermann devralıyor. Bu dönemde uzun süre yeni kartpostallar basılmadan mevcut stoklar eritiliyor. Paul'un ölümünden sonra, ikinci karısı Anna, 40-50 bin civarında olduğunu tahmin ettiği kartpostal stoğunu 2 bin 500 lira karşılığında bir eskiciye satıyor. Sonradan bu sayının 600 bin olduğunu fark etse de, iş işten geçiyor. Böylece 98 yıllık Fruchtermann müessesesi sona eriyor.

> Max Fruchtermann'ı bir kartpostal editörü olarak döneminin diğer editörlerinden ayıran neydi sizce?

İstanbul'da, Fruchtermann

Fruchtermann (üstte), ülkedeki değişik etnik grupları da kartpostallarına yansıttı: Soldan sağa; Kürt soylusu ve Yahudi tenekeci. 'Büyükada'yı gösteren aşağıdaki kartpostal ise 1904'te Aden-Hong Kong yoluyla Saygon'a gönderilmişti.

merakediyorum@googlegroups.com

OSMANLI TOPRAKLARINDAKİ KADINLAR
Fruchtermann kartpostallarında 'farklı' kadın yüzlerine de yer verdi: Soldan sağa, Suriyeli kadınlar, ev kıyafetleriyle Türk kadını, Çingene güzeli.

sabilen tek o var. Fruchtermann Osmanlı ülkesindeki etnik gruplara da değinmiş kartpostallarında. Bu durum, Osmanlı toplumsal yapısının bir gereği olarak düşünüldüğünde, kartpostala da bu etnik özelliklerin büyük oranda yansımış olduğunu görürüz...

> *Türkiye'nin toplumsal tarihini daha iyi anlamak açısından, bu tür koleksiyon kitaplarının öneminasılaçıklanabilir?*

Koleksiyonculukta, 'halka' ya da 'meraklısına' ulaşma noktamızın öncelikle 'kitaplaştırma' olması gerektiğini düşünüyorum.

Çünkü elimizdeki koleksiyonu bir kitap haline getirdiğimizde, onu ölümsüzleştirmiş oluyoruz. Hazırladığımız kitap dünyanın her yerine dağıtılmalı. Hatta, mümkünse CD formatında saklanmalı.

Benim gibi 'efemera' koleksiyoncuları bir anlamda 'minimalize' bir tarih ortaya koyarlar. Dev olaylar yorumlanmaz burada. Ama dev olayların kişilerin yaşamındaki etkileri ya da olayın içindeki küçük nüanslar yakalanır. Bu, bulmaca çözmek gibi bir şey aslında.

Bu tür kitaplar, her şeyden önce önemli birer kaynaktırlar. Bu kaynaklarda ortaya konan gerçeklikler -ki bunların en önemlileri fotoğraflardır- daha doğru tarih yazılmasına kaynaklık edeceklerdir. Önemli olan, araştırmalarda bu kitabın ne derece kullanılacağıdır. Burada bizim ortaya koyduğumuz bir hammadde. Bunun ne kadar işleneceğini bize zaman gösterecek.

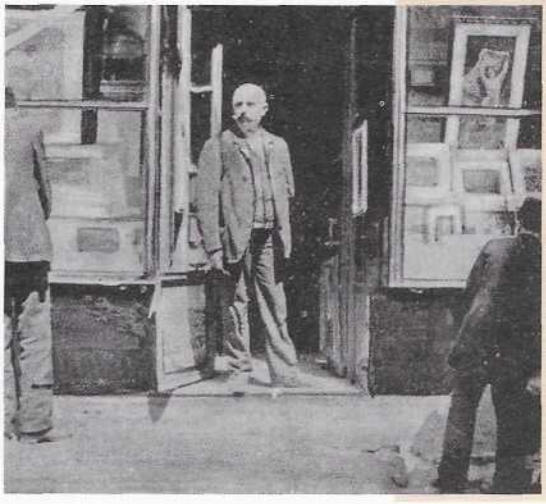
> *Yeni projeleriniz var mı?*

'İstanbul'da Sesler' isimli bir proje var elimizde. İki bine yakın seyyar satıcı kartpostalı biriktirdim. Patlıcan satıcısından bamya satıcısına kadar birçok kartpostal ve fotoğraf... Şu sıralar, bu insanların satış yaparken nasıl seslerini duyurduklarını, onlara özgü şarkıları araştırıyorum.

Ayrıca 'Yalova Dağ Hamamı' ve biranın Osmanlı'ya girişiyle ilgili de bazı çalışmalar yapıyorum. 'Araştırmacı koleksiyoncu' olmak, zamanın bolluğuyla paraleldir. Zaman bol olduğu sürece, yeni yeni projeler hayata geçirebilirsiniz. •

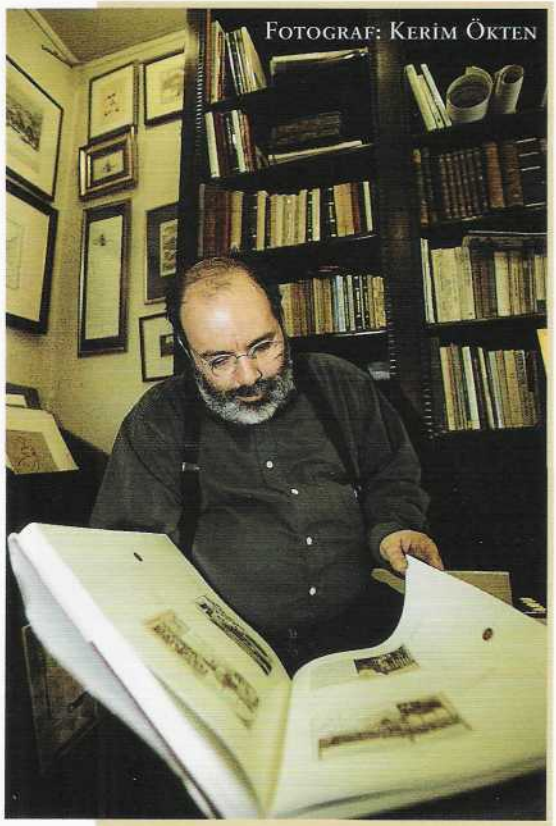

Fruchtermann'ın kartpostallarını yayımladığı yıllarda, 'hamal' ve 'sokak köpekleri' konuları, hemen her seride yer alacak bir popülerliğe sahipti.

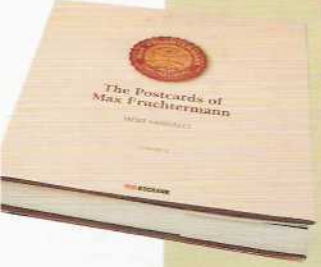
Max Fruchtermann: Cadde-i Kebir 335 numara

Max Arthur Christian Fruchtermann, 20 Ağustos 1852'de, o yıllarda Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun en doğusunda bir sınır kasabası olan Kalucz'da doğmuştur. 1867 yılında İstanbul'a gelen Fruchtermann, 1896 yılında Yüksekkaldırım'da ilk çerçeveci dükkanını açar *(fotoğrafta)*. Kartpostal editörlüğüne 1895 yılında başlayan Fruchtermann, ilk yıllarda bu yeni mesleğinde tek başınadır. 1900 yılında Beyoğlu'nda Cadde-i Kebir 335 numarada ikinci dükkanını açar. Kısa süre içinde yurtiçinde olduğu kadar yurtdışında da tanınmaya başlar. Dünyanın her tarafından meraklılarla yazışır ve koleksiyonculara kartpostallar gönderir. Fruchtermann, uyruğunda olduğu Avusturya-Macaristan İmparatorluğu I. Dünya Savaşı'nda yenilince, tüm maddi varlığını yitirir. 24 Şubat 1918'de, alkol koması sonucu hayatını kaybeder.

Mert Sandalcı kimdir?

1958 yılında İstanbul'da doğan Mert Sandalcı; ilk, orta ve lise tahsilini F.M.V. Işık Lisesi'nde tamamladı. 1974'te İ.D.M.M.A. Galatasaray İnşaat Fakültesi'ne devam eden Mert Sandalcı, 1980'de buradan mezun olduktan sonra, 1989 yılına kadar çeşitli projelerde görev aldı. Saldalcı, bu tarihten sonra yoğun bir koleksiyonculuk faaliyetine başladı. Yazarın 5 bin kadar belge ve döküman toplayarak hazırladığı Eczacılık Tarihi Koleksiyonları ve 2 bin 500 civarında kartpostaldan oluşan Max Fruchtermann Kartpostalları, ilk önemli çalışmaları olarak dikkati çekiyor. Sandalcı, Dr. Ferit Eczacıbaşı Vakfı'nın desteğiyle, eczacılık tarihine yönelik koleksiyonunu 'Belgelerle Türk Eczacılığı' adlı bir dizi kitapta topladı. Prof. Dr. Emre Dölen ile birlikte hazırladığı 'Kağithane-Kemerburgaz-Ağaçlı-Çiftalan Demiryolu' adlı kitabı 1999'da yayımlanan Sandalcı, bir süre Tombak Dergisi Yaziişleri Müdürlüğü görevinde de bulundu.

bu işe başladıktan İki yıl sonra yaklaşık 200 kartpostal editörü ortaya çıkıyor. Bunların büyük bir çoğunluğu, klasik 'turistik kartpostal' çalışmışlar. Örneğin Galata Kulesi, Galata Köprüsü, Topkapı Sarayı, Kağıthane, Göksu vesaireyi kapsayan kırk kartlık bir koleksiyon vardır. Bunlar her seride olagelen ve çok satılan, her gelenin aldığı kartpostallardır.

Bugün için çok ilginç değil belki; ama o yıllarda en önemli kartlardan biri 'sokak köpekleri' ve 'hamallar'mış. Bunlar her serinin içinde, her editör tarafından basılmıştır. Fruchtermann da bunlardan basıyor. Ama bir süre sonra başka konulara ve mekanlara yer vermek istiyor kartpostallarında. Ve 1903 yılında İlk kez Pendik, Kartal, Feriköy'den görünümleri içeren kartpostallar bastırıyor. Buralar o dönemde şehir merkezi olmadıkları gibi, aynı zamanda küçük bir köy görünümündeler. Dolayısıyla Fruchtermann'ın buraların kartlarını bastırması bir cesaret sayılır. Diğer editörler, böyle mahalle aralarına ve özel konulara fazla girmemişler. Fructermann'ın ayrıcalığı burada. O dönemdeki kartpostallarda 'tipler' üzerine kartlar da bulabiliyorsunuz. Diğer editörler bu konuyu bildik iki üç tiple geçiştirirken, Fruchtermann onlarca tip vermiş. Onu diğer editörlerden ayıran en önemli özellik, kimsenin cesaret edemediği görüntüleri ve olayları kullanmasıdır. Örneğin 31 Mart Vakası'nı basmış. Bu da bir cesaret örneği. Çünkü, politik arenanın hızla değiştiği o dönemlerde, 31 Mart'çılar gözden düştüğünde, kendiniz de zarar görebilirsiniz.

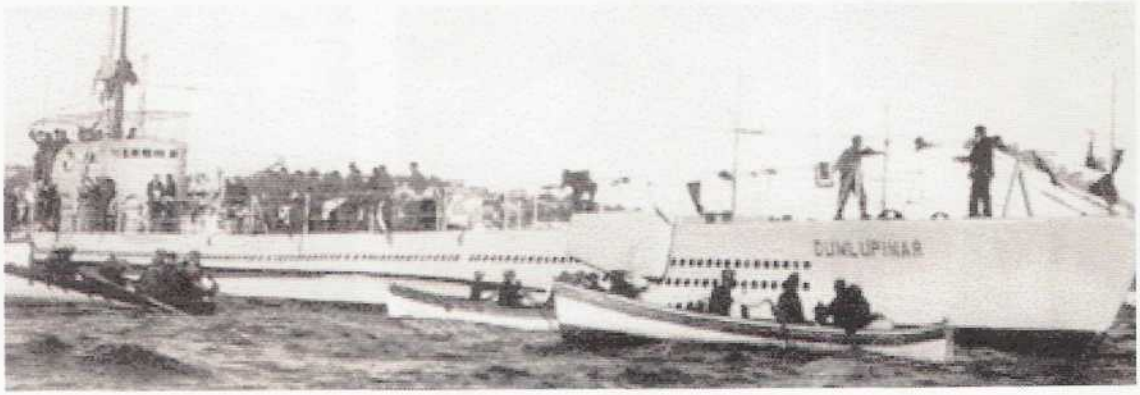

Bütün bunlar bir araya getirildiğinde, Fruchtermann için, 'döneminin toplumsal ve siyasal özelliklerini cesaretle yansıtmıştır' diyebiliriz. Örneğin, Yunan çetecileriyle Türk çetecilerinin, Bulgarlara karşı savaşmasını ba-

TÜRKLER VE YUNAN ÇETECİLER BULGARLARA KARŞI
1908'de piyasaya sürülen seriden... Makedonya'da Bulgarlara karşı savaşan çetebaşlan Yannis ve Skotidas ile Mülazım Şerafettin yan yana...

merakediyorum@googlegroups.com

• HAZıRLAYAN: NAZLI IRMAK
e-mail: pcanaz@hotmail.com

Dumlupınar faciası beyazperdede

'Dumlupınar Çelik Mezar'da, James Bond filmlerinin ünlü aktörü Sean Connery'nin de rol alması söz konusu...

Çanakkale Boğazı'nda 'Nabolant' şilebiyle çarpışarak batan Dumlupınar denizaltısının öyküsü, 'Dumlupınar Çelik Mezar' adıyla beyazperdeye aktarılıyor. Filmin çekimleri, Haziran ayı sonunda başlanıyor.

Türk Deniz Kuvvetleri'ne bağlı Dumlupınar denizaltısı, 4 Nisan 1953 tarihinde, Ege'de düzenlenen NATO tatbikatını başarıyla tamamlayıp Gölcük'teki üssüne dönerken Çanakkale Boğazı'nda Nara Burnu önlerinde, İsveç bandıralı 'Naboland' şilebiyle çarpışması sonucu batmış, kazada 81 denizcimiz şehit olmuştu.

Kunt Film Şirketi'nce çekilecek 'Dumlupınar Çelik Mezar'ın yönetmenliğini üstlenen Erkan Özveren, bu çalışmanın son yıllarda Türkiye'de yapılan en büyük prodüksiyonlardan biri olacağını vurguluyor.

Emel Tulgar tarafından yazılan 585 sayfalık senaryo, Dumlupınar faciasından sağ kurtulanların anlatımları ve Deniz Kuvvetleri Komutanlığı arşivlerinden de yararlanılarak, uluslararası film çekim standartlarında projelendirildi.

Yüzlerce figüranın rol alacağı ve gerçek mekanlarda çekilecek film **için** Deniz Kuvvetleri Komutanlığı da araç gereç desteğinde bulunacak. 'Dumlupınar Çelik Mezar' filmi için, James Bond filmlerinin ünlü aktörü Sean Connery'e *(sağda)* teklifte bulunuldu.

Yönetmen Özveren, Dumlupınar faciasına neden olan 'İsveç bandıralı Naboland şilebinin kaptanı' rolü için Çonnery'e teklif götürdüklerim, bu konudaki görüşmelerin sürdüğünü söyledi. Özveren, "Bu iş için ABD'ye giderek teklifimizi yaptık. Şimdi yeni anlaşmalar için Cannes'a gidiyorum. Ayrıca, filmde Türk sinema ve tiyatrosunun önde gelen oyuncuları rol alacak" dedi.

Eskidji'den ünlü ressamlar müzayedesi

Eskidji Müzayede Evi, 2001 yaz döneminin ilk müzayedesini 3 Haziran Pazar günü Dolapdere'deki salonunda gerçekleştirecek. Ünlü isimlerin meraklılarıyla buluşacağı 'Art ve Resim Müzayedesi'nde yer alan imzalar şöyle: İbrahim Safi, Abidin Dino, Avni Arbaş , Salim Özüdoğru, Şadan Bezeyiş, Ayhan Türker, Naci Kalmukoğlu, Mehmet Özer, Ahmet Fazıl Aksoy, Cevat Karsan, Gül Derman ve Zeki Faik İzer. Müzayedeyle ilgili detaylı bilgi için, 'Eskidji Müzayede Evi, Paşabakkal sokak, 28/34, Dolapdere' adresine başvurabilirsiniz (Tel: 0 212 253 62 05 ve 283 93 60).

Karun Hazinesi'nin 13 parçası

Uşak Müzesi'nde sergilenen ve 'Karun Hazinesi' olarak bilinen Lidya Kralı Krezus'a ait eserlerin eksik kısmını oluşturan 13 parçanın geri alınması için çalışmalar başlatıldı.

İsviçre'deki 13 parça eserin Karun Hazinesi'ne ait olup olmadığı konusunda bilirkişilik yapmak üzere bu ülkeye giden Uşak Müzesi Müdürü Kazım Akbıyıkoğlu, kente dönüşünde şu açıklamayı yaptı:

"İsviçre'deki 13 eseri inceledim. Bunlar, Karun Hazinesi'nin eksik parçalarına çok benziyor. Muhtemelen ABD'ye kaçırılırken hazinenin bir bölümü de Avrupa'daki koleksiyonculara satılmış. Kültür Bakanlığı ve İsviçre yetkililerinin ikili görüşmeleri sonucunda o eserlerin Uşak'a geri verileceğini umuyorum."

Karun Hazinesi'nin 100'ü aşkın parçası, 1967-68 yıllarında Uşak'ın Güre beldesindeki İkiztepe höyüğünden çıkarılarak yurtdışına kaçırılmıştı. New York Metropolitan Müzesi'nde saklanan bu paha biçilmez eserler, birkaç yıl önce Kültür Bakanlığı'nın açtığı dava sonucu Türkiye'ye geri verilmiş, Uşak Müzesi'nde sergilenmeye başlanmıştı.

Kutsal kent çöküyor mu?

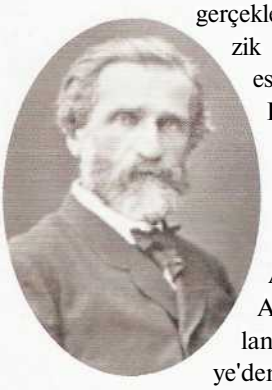
Peru'daki And Dağları'nda yer alan Machu Picchu antik kentinin üzerinde bulunduğu kaya kütlesinin hareketlenmesi arkeologları ve tarihçileri endişelendiriyor.

Japonya'daki Kyoto Üniversitesi'nden Kyoji Sasa, Machu Picchu yerleşmesinin durumunu inceledi ve bölgenin büyük bir heyelan tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu açıkladı. Japon araştırmacının bu senaryosunu yüz metrelik bir toprak kaymasına dayandırması karşısında, diğer uzmanlar da kentin İnkalar tarafından zaten oturmuş heyelan parçaları üzerine kurulduğunu ve yerleşmenin kurulduğundan bu yana sürekli kaydığını söylüyorlar. Ancak her iki açıdan da bakıldığında, bu olağanüstü tarihi kalıntının yok olma tehlikesi, bilimadamları ve tarih meraklılarını korkutuyor.

Verdi, 29. Müzik Festivali'nde

Doğumunun 100. yılı nedeniyle bütün dünyada ve özellikle İtalya'da büyük etkinliklerle anılan Verdi'nin müziği, İstanbul'da da yankılanacak. Bu yıl 29'uncusu gerçekleştirilecek Uluslararası İstanbul Müzik Festivali'nde, programını Verdi'nin eserlerine ayırmış orkestralar arasında, Festival'de iki konser verecek olan Paolo Olmi yönetimindeki Santa Cecilia Ulusal Akademisi Orkestra ve Korosu başta geliyor.

Festivale bu yıl, İtalya, İngiltere, Azerbaycan, ABD, Rusya, Almanya, Avusturya, Litvanya, Danimarka, Finlandiya, İsveç ve Fransa'dan 480; Türkiye'den de 120 olmak üzere, toplam 600 sanatçı katılacak.

'Callas Forever' Romanya'da çekiliyor

İtalyan yönetmen Franco Zafirelli ünlü soprano Callas'ın hayatını beyazperdeye aktarıyor. Zafirelli çekim için Romanya'yı tercih etti. Ünlü yönetmen bu tercihini, Romanya'nın 'coşku ve enerji dolu' olmasıyla açıklıyor.

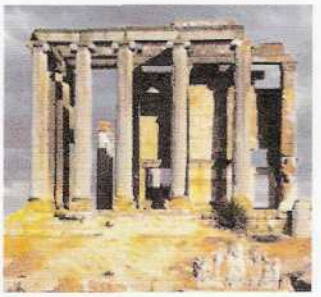

Temmuz ayında başlanacak çekimlerde, 1977'de Paris'te 54 yaşında yaşamını yitiren Callas'ı, Fransız oyuncu Fanny Ardant canlandıracak. 'Callas Forever' adlı filmi Temmuz ayında çekmeyi planlayan Zefirelli, şu sıralar Romanya'da bulunuyor.

Aizanoi antik kenti

Kütahya'nın Çavdarhisar ilçesindeki Aizanoi antik kenti 5 bin yıllık bir geçmişe sahip ve Anadolu'da zarar görmeden ayakta kalmış tek külliye özelliğini taşıyor.

Çavdarhisar Belediye Başkanı İsmail Tanrıverdi, adı Çavdarhisar ile özdeşleşen ve ilçenin kurulu olduğu bölgede, Milat'tan 3 bin yıl öncesine ait eserleri barındıran Aizanoi'nin tanıtımının yeterince yapılamadığından yakındı. İl Kültür Müdürü Sadettin Koşar da antik kentin, Roma dönemine ait en büyük tapınak olan Zeus Tapmağı, agorası, 2 bin kişilik tiyatrosu, 13 bin 500 kişilik stadyumu, hamamları, Roma dönemine ait 5 köprüsü ve bir barajıyla 'bitişik yapı' olarak çok zengin özelliklere sahip olduğunu dile getirdi.

merakediyorum@googlegroups.com

Orta Anadolu halıları sergisi

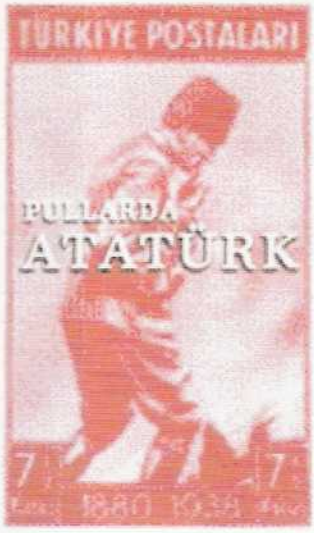
'17-19. Yüzyıl Orta Anadolu Halıları' sergisinde, Prof. Dr. Ayan Gülgönen'in Orta Anadolu'dan toplayarak oluşturduğu ülkemizdeki en önemli halı koleksiyonu tanıtılıyor. Prof. Dr. Ayan Gülgönen'in koleksiyonundan seçilen ve daha önceki sergilerde yer almayan halıların arkaik karekterleri, çok eski bir geleneğin uzantısı oldukları ipucunu veriyor. 22 Mayıs'ta başlayan sergi, 22 Temmuz'a kadar, pazartesileri hariç, her gün 9.30-18.00 arasında ücretsiz olarak Sultanahmet'deki Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nde görülebilir.

Goya'dan hiciv

Ünlü İspanyol sanatçı Francisco de Goya'nın 80 gravüründen oluşan eserleri, Sıraselviler Atölye 111'de sergilenmeye başlandı.

Sanatçının Los Caprichos koleksiyonunda, sınırsız bir fantezi ve hayal gücüyle ürettiği ve toplumun batıl inançlarını alaycı bir şekilde yansıttığı gravürleri yer alıyor. Meraklılarının bildiği gibi, Los Caprichos koleksiyonu Goya'nın kariyerinde ayrıcalıklı bir yere sahiptir. İspanya'nın küçük bir köyünde doğan Francisco de Goya, 18. yüzyılın ortasından 19. yüzyılın ilk çeyreğine kadar süren 60 yıllık sanat hayatında yarattığı eserlerle, modern sanatın babası olarak anılır. Goya'nın eserlerinden, 19. yüzyılda Edouard Manet, 20. yüzyılda Pablo Picasso başta olmak üzere, birçok usta etkilenmiştir. İspanya'nın ilk kraliyet ressamı da olan Goya, 1792'de onu tamamen sağır bırakan ciddi bir hastalığa yakalanmış, sanatında da bir dönüm noktası yaşamış ve Los Caprichos gravürlerini o dönemde yaratmaya başlamıştır. Bilgi Atölye 111'de 8 Haziran'a kadar gezilebilecek bu sergi, İstanbul Bilgi Üniversitesi ve İspanyol Kültür Merkezi Cervantes Enstitüsü ortaklığıyla gerçekleştiriliyor.

Pullardaki Atatürk

Araştırmacı yazar Turgay Tuna'nın, kendi koleksiyonundan hazırladığı 'Pullarda Atatürk Sergisi', Atatürk'ün doğumundan ölümüne, katılmış olduğu savaşlardan devrimlere, yaşamından kesitleri pullarla göz önüne seriyor.

1923 yılında Cumhuriyet'in kurulmasından bu yana, PTT Müdürlüğü'nün tedavüle çıkardığı 2 bin 700'den fazla pulun yaklaşık 500 adedi üzerinde, Atatürk'e ait portre, fotoğraf, resim, heykel gibi kompozisyonlar yer almış, bunun yanı sıra değişik dost ülkelerde de Atatürk'ü konu alan posta pulları çıkartılmıştır.

'Pullarda Atatürk Sergisi'nde 200 civarında Atatürk konulu pul ve flatelik doküman meraklılarının ilgisine sunuluyor. Pullar arasında Arjantin, Pakistan, Mısır posta idarelerinin Atatürk için bastırdıklarına da yer verilmiş.

19 Mayıs'ta açılan sergi, 30 Haziran tarihine kadar Şişli Atatürk Müzesi'nde izlenebilir.

Halikamas maratonu

TÜRSAK Vakfı, Garanti Bankası'nın ana sponsorluğunda ve Kültür Bakanhğı'nın himayelerinde, 5. Uluslararası Çevre Filmleri Festivali'ni 8-15 Haziran 2001 tarihleri arasında İstanbul'da gerçekleştirecek.

Festival çerçevesinde TÜRSAK Vakfı-İstanbul Bilgi Üniversitesi Sinema TV Bölümü ve WWF Türkiye işbirliğiyle 'Halıkarnas Balıkçısı Kısa Film Maratonu' gerçekleştirilecek.

Galatasaray'da Naboratuvar'

Galatasaray Lisesi'nin tarih, coğrafya, sanat tarihi, felsefe, psikoloji, sosyoloji ve edebiyat derslerini, görsel ve işitsel malzemelerle desteklemek amacıyla iki yıl önce kurulan 'Sosyal Bilimler Laboratuvarı' yeni sistemiyle hizmete açıldı. Laboratuvar kapsamında bir de 'Sosyal Bilimler Araştırma Topluluğu' kuruldu. Topluluğa üye 40 öğrenci, Tarih öğretmenleri Suna Arı başkanlığında, Soğuk Savaş'tan, Osmanlı minyatür sanatına, sulak alanların kullanımından, Fransız Devrimi'ne kadar, 30 ayrı proje üzerinde çalışıyor.

Araştırma Topluluğu çalışmalarını, sosyal bilimler konusunda faaliyet gösteren diğer araştırmacılarla da paylaşmak istiyor. İrtibat için, 0 212 249 11 00 (dahili 171).

tarih

'Osmanlı borçları' neden birikti, nasıl ödendi?

popüler

tarih

www.dogusmedia.com Haziran 2001 Sayı 13 2.000.000 TL

Mustafa Kemal'e İzmir Suikastı

Amerika'yı savaşa sokan baskın

PEARL HARBOR

Popüler Tarih ◆ HAZİRAN 2001 ◆ SAYI 13

OSMANLI BORÇLARI ◆ İZMİR SUİKASTI ◆ PEARL HARBOR

merakediyorum@googlegroups.com

Deniz kıyısındaki koleksiyoncu

Önceleri sadece kabukların albenisine kapılırsınız. İkinci adım, olabildiğince bilinçli bir toplama eylemidir. Bu arada kitaplar, dergiler alınıp okunur. Ama her şey gibi, bu koleksiyon da aşksız yaşamaz. Deniz kabukları da özel bir iletişim ister.

FEZA KÜRKÇÜOĞLU

Dünya piyasalarında yer alan koleksiyon kataloglarında, her deniz kabuğunun ebatları tek tek verilir.

Önce gelin, 'Hafta' dergisinin 25 Nisan 1952 tarihli nüshasından 'Koleksiyoncu' başlıklı yazının bir bölümünü okuyalım: "Her koleksiyoncunun merakı ve gururu nâdir bir şeye sahip olabilmektir. Ne ki nâdirse kıymetlidir. Koleksiyon, yalnız kıymetli ve fazla para isteyen şeylerle yapılmaz. (...) İnsan, koleksiyon meraklılarının neleri topladıklarını saymıya kalkışsa, listenin sonunu imkânı yok getiremez: Altın para, kurşundan oyuncak asker, meşhur kitapların ilk baskıları, boş likör şişeleri, sanat eserleri ve ilâç kutuları, kıymetli taşlar ve tramvay biletleri, pipolar, yelpazeler, böcekler, kelebekler, taş parçaları, deniz hayvanı kabuklan, meşhurların imzaları, at nalları ve kartvizit gibi daha sürülerle akla gelen ve gelmiyen şey, yakasını koleksiyoncuların ellerinden kurtaramamıştır."

Koleksiyon ve koleksiyoncu üzerine yazılmış bu 'doğru' satırları okuduktan sonra gelin, yazın gelmesini de fırsat bilerek deniz kabukları üzerine biraz sohbet edelim.

Deniz kabukları, aslında gündelik hayatın içinde yabancısı olmadığımız nesneler: Mücevherler, biblolar... Ancak burada söz konusu olan 'sade deniz kabukları'.

Bu merakım, Arkın Kitabevi'nin Temel Bilimler Serisi'nden 1967'de yayımlanan 'Kıyılar ve Kıyılarda Hayat' isimli kitapla başladı. Ben ilkokula giderken babamın aldığı bu kitabı okuduktan sonra plajda yüzmenin dışında, vaktimi kabuk toplamakla geçirmeye başlamıştım. Ama sonuçta deniz kabuklarıyla ilgim kitaplarla, pullarla olduğu kadar sıkı fıkı olmamıştı...

Yıllar sonra 1991'de Beyoğlu'nda, Atlas Pasajı'nda yeni açılan 'Deniz Kızı' isimli bir dükkandan içeri girdiğimde, eski arkadaşlarımı görmüş kadar sevinmiştim. Kendisi de bir 'koleksiyoncu' olan Oğuz Oral'la tanıştım. (Bu nitelik günümüzde çok önemli çünkü artık herkes sadece satıcı...) Ve deniz kabuğu toplama merakım birdenbire yeniden depreşiverdi.

Bir, iki derken, evdeki koleksiyon hatırı sayılır bir sayıya ulaştı. Önceleri sadece kabukların albenisine kendimi kaptırarak yaptığım toplama edimi yerini giderek, olabildiğince bilinçli bir toplama eylemine bıraktı.

Bu arada elbette, kitaplar, dergiler alındı, okundu. Merakım, yine pupa yelken denizle-

re açılmıştı.

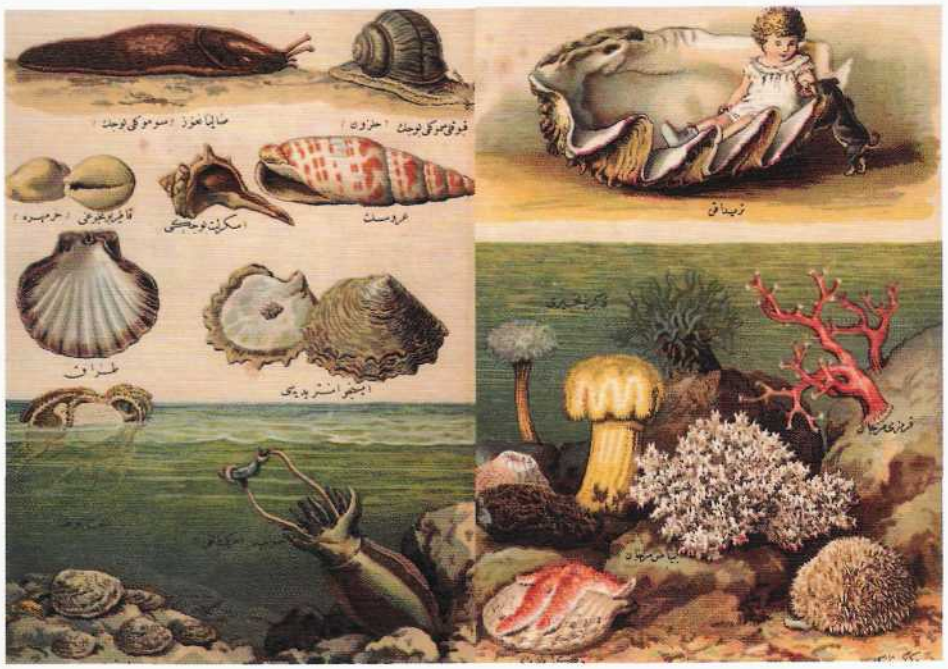
Örneğin, deniz kıyısında dolaşırken toplanan kabukların neden bu kadar renksiz ve soluk olduğunu öğrendim. Bu kabuklar, benim canlı renklerine ve biçimlerine hayran kalıp paramın yettiği -bazen yetmediği ve borçlandığım- kadarıyla aldıklarım gibi değildiler. Çünkü onlar, içindeki canlıları ölmüş ve kıyıya vurmuş olanlardı. Güneş ve dalgaların sürtünmesi onları silik, soluk birer kabuk haline getirmişti.

Oysa benim Deniz Kızı'ndan aldıklarım canlı iken denizden toplanmış, çok büyük bir bölümü ise onlarca metre derinlere dalınarak çıkarılan kabuklardan oluşuyordu.

Yine ilk öğrendiğim, bu kabukların ederini belirleyen şeyin, kabukların renk ve biçimleri olmadığı, denizden çıkarılış oranına ve bu kabukların kondisyonuna göre değer kazandığıydı. (Bazıları bir yumurta kabuğundan daha hassaslar.)

Kabukları aldıkça isimlerini öğrenmeye çalıştım. Çalıştım demekteyim çünkü bunların isimleri Latince...

Deniz kabuklarım çoğaldı: Midyeler, taraklar, istiridyeler, deniz çakıları, deniz yıldızları ve deniz kestaneleri ise yine en bildiğimiz deniz canlıları. Ve de mercanlar... Ama sadece bizim bildiklerimiz beyaz mercanlar değil, siyah mercanlar, kırmızı mercanlar ve mavi mercanlar evin dört bir yanına dağıldılar.

Eski yazı bir kitaptan iki renkli sayfada, deniz kabukluları ve sualtı görüntüleri.

Ve de boy boy deniz yıldızları ve kestaneleri...

Boy boy dedim de az daha unutuyordum. Bu koleksiyonun olmazsa olmaz kurallarından biri, elinizdeki kabuğun boyunu posunu bilmek...

O canlının o kabuğun içinde ne kadar büyüdüğünü, yani kabuğun boyunun en az ve en çok ne kadar olacağını öğreniyorsunuz. En küçükleri mi, en büyükleri mi toplayacağınıza karar veriyorsunuz. Sonra aynı familyadan, aynı sülaleden birbirine benzeyen boy boy kabuklarınız mı olsun istersiniz, yoksa her aşiretten bir kişi yeter mi diyeceksiniz, buna karar veriyorsunuz. Tercih sizin elbette... Yani seçenek neredeyse sonsuz denecek kadar çok. Bu nedenle de çok meşakkatli bir koleksiyon bu... Yani sayılı sayıdaki nesneyi toplayıp, gururla dolaşmayı unutun!

Ama inanın her şey gibi bu koleksiyon da aşksız yaşamıyor. Eğer deniz kabuklarıyla aranızda özel bir iletişim kuramazsanız, koleksiyonunuz sadece eve gelen arkadaşlarınızın, 'Ah ne güzel şeyler bunlar' övgülerinden öteye size bir haz vermez oluyor.

Toplama devam ediyor, gidilen deniz kıyılarında ve Deniz Kızı'nda...

İçinizdeki merakın akışına kendinizi kaptırıp, önce bu kabuklu hayvanın yaşamını öğreniyor yetinmeyip onun dedelerinin yaşamlarını araştırırken buluyorsunuz kendinizi... Eğer merak konusunda el freniniz çekik dolaşmıyorsanız, kendinizi bir anda fosil koleksiyonu yaparken buluyorsunuz. (Deniz kabuklarıyla ilgili gravürler, resimler, pullar çoktan alınmış zaten...)

Kabuk toplama merakım giderek artan bir istekle sürüyor... ■

merakediyorum@googlegroups.com

Celal Esad tiyatroda da vardı

Türkiye'nin yetiştirdiği çok yönlü aydınlardan biri de Celal Esad Arseven'dir. Güzel sanatların tüm dallarıyla ilgilenen Celal Esad, edebiyatın birçok türünde de yapıtlar kaleme almıştır.

METIN AND

Türk kültür ve sanat adamları içinde, çok yönlü seçkin kişilerin sayısı hiç de az değildir. Bunlar başka sanat dallarının yanı sıra tiyatroyla da ilgilenmiş, bu alanda da eserler vermişlerdir.

Bu sayfalarda, böyle bir sanat ve kültür adamı olan Osman Hamdi Bey'in üç tiyatro 'oyununu tanıtmıştık. Bu kez de gene çok yönlü bir aydının, Celal Esad Arseven'in (1875-1971) tiyatro alanındaki çalışmalarını tanıtacağız.

Celal Esad, bir süre Galatasaray Lisesi'nde okuduktan sonra II. Abdülhamid'in uygun bulması üzerine, Mekteb-i Harbiye'nin soylular sınıfına alınmış, burayı teğmen rütbesiyle bitirmiştir.

Güzel sanatların tüm dallarıyla ilgilenen Celal Esad değişik tekniklerle resim yapmış, edebiyatın birçok türlerinde yazmış, bu arada roman ve hikaye de kaleme almıştır.

Müzikle de uğraşan Celal Esad, birçok çalgıyı çalabilmiş ayrıca Türk müziğinin evrensel boyutlara ulaşması için uğraş da vermiştir.

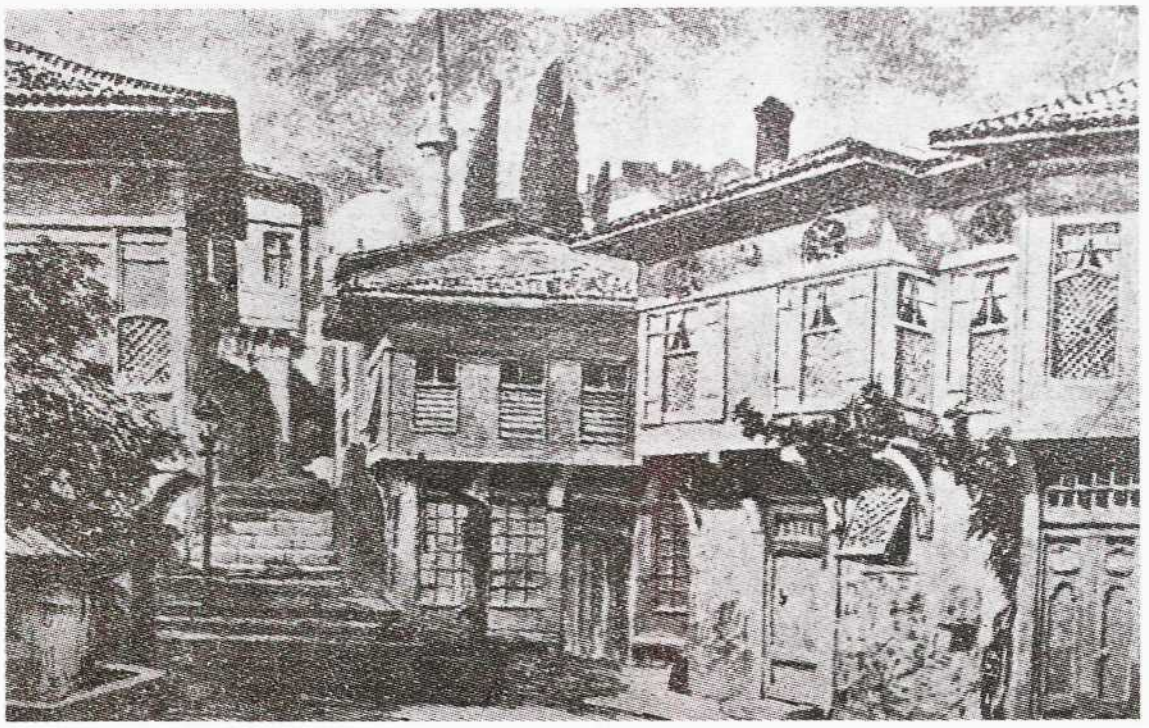
Özetlersek; ressam, edebiyatçı, yönetici, kentçilik uzmanı, arkeolog, sanat tarihçisi, öğretim üyesi, sözlükçü ve ansiklopedici, kütüphaneci, dergi yayıncısı Celal Esad Arseven, resim tekniği üzerine kitaplar, Fransızcadan Türkçeye sözlükler, Türk Sanatı, Türk Süsleme Sanatları üzerine kitaplar, 4 ciltlik bir 'Türk Sanat Tarihi', 5 ciltlik bir 'Sanat Ansiklopedisi' hazırlamıştır. Milletvekilliği de yapmıştır. İstanbul üzerine üç kitap yazmıştır ve önemli bir de İstanbul planı vardır.

Tiyatroya gelince... Celal Esad Arseven'in, üçü operet olmak üzere, 7 oyun yazdığını biliyoruz. Bunlardan ikisini önemli bulduğumuz için, aşağıda daha ayrıntılı bilgi vereceğim. Ötekilere gelince; bunlardan üçü üzerine pek bilgimiz yok: *'Bugün-Yarın'* (1914), *'Bay Targan'* (1936) ve *'Gökte Ararken'*.

Bu sonuncusuyla aynı adı taşıyan bir oyunu, Naşit ve Sadi Tek, 1933'te oynamışlardır. Ancak bu, Arseven'in oyunu muydu, bilmiyoruz. Üç operetinden ikisiyse oynanmıştır. Bunlardan *'Saatçi'nin* müziğini de yazar kendisi bestelemiştir. Yusuf Süruri ile birlikte yazdığı *'Büyük İkramiye'* adlı opereti, 1933'te oynanmıştır. Geriye kalan iki oyuna gelince; bunlardan biri Salah Cimcoz'la birlikte yazdığı *'Selim-i Salis'tir.*

Tiyatrodaki III. Selim

Tanzimat döneminde sahneye çıkarılamayan Osmanlı padişahları, II. Meşrutiyet'ten sonra artık sahnede boy göstermeye başlamışlardı. II. Meşrutiyet'te, III. Selim *(resimde)* üzerine pek çok oyun sahnelenmiştir. Yazarları bilinmeyenler arasında, şunları sayabiliriz: Alemdar Paşa, Sultan Selim'in vefatı yahut Alemdar Paşa, Alemdar Mustafa Paşa yahut Vak'a-i Şehadet-i Sultan Selim. Ayrıca Ali Haydar Emir'in, kitap olarak da basılmış 'Sultan Selim-i Salis' adlı oyununu da saymak gerekir.

Celal Esad Arseven'in (sol sayfada) 'Şaban' opereti için kullandığı dekor, Viyana'da operetin sahnelenmesinden 15 yıl önce, 1903'te Saint Louis'de (ABD) düzenlenen 'Uluslararası Sergi' için yaptığı 'Türk Mahallesi' tasarımından (solda) kaynaklanır. 'Selim-i Salis' oyununda Mınakyan 'Alemdar' rolünde (sol altta).

Arseven, Salah Cimcoz'la Darülbedayii yönetim kurulunda da işbirliği yapmıştı. Eser ilk kez 6 Eylül 1910'da, Mınakyan topluluğu tarafından Beyoğlu Varyete Tiyatrosu'nda oynanmıştır. Oyunu sahneye koyan ve dekorlarını çizen de Celal Esad Arseven'dir. Oyun, Türkiye'de batılılaşma ve ilericilik eğilimini ve buna karşı tepkileri dile getirmektedir.

Tam 486 kez sahnelenerek 'uzun ömürlü bir oyun' haline gelen bu yapıtın dili de sadeleştirilmiş, Devlet Tiyatrosu ve İstanbul Şehir Tiyatroları tarafından çeşitli tarihlerde oynanmıştır.

28 Nisan 1911'de Mınakyan'ın kurduğu Yeni Tiyatro topluğunun açılış gösteriminde 'Selim-i Salis' oyunu gene Beyoğlu'nda, Varyete Tiyatrosu'nda oynandı.

'Selim-i Salis', daha çok III. Selim'le sevgilisi Çevri Kalfa ekseninde gelişir. Sultan IV. Mustafa da tahttan uzaklaştırdığı III. Selim'in kadını Çevri Kalfa'yı sevmektedir ve onun III. Selim'den olacak çocuğunu doğmadan öldürtmüştür. Çevri Kalfa, hem III. Selim'i büyük bir aşkla sevmekte hem de Sultan Mustafa'yı oyalamaktadır.

Sultan IV. Mustafa ile III. Selim arasında büyük bir görüş ayrılığı vardır: Mustafa atalarının parlak günlerine sığınmıştır; III. Selim ise yenileşmenin zorunlu olduğu düşüncesindedir.

Oyunun sonunda, Alemdar Mustafa Paşa'nın ordusu kapıya dayanmıştır. IV. Mustafa, hem III. Selim'i hem de Şehzade Mahmud'u öldürtmek isteyecektir. Alemdar ve adamları gelir. Selim öldürülmüştür. Ancak Mahmud kurtulmuştur ve II. Mahmud olarak tahta çıkar.

Oyunda 'Alemdar' rolünü Mınakyan üstlenmiştir. Buraya aldığımız resim, onu 'Alemdar' rolünde göstermektedir.

Celal Esad Arseven'in ikinci önemli sahne yapıtı, *'Şaban'* operetidir. Şaban, 20 Şubat 1918'de Kaiserjubilaums Stadttheater (Volksoper)'de oynanmıştır. Yapıtın müziğini Darülbedayii öğretmenlerinden Vittorio Radeglia bestelemiştir.

Yapıtı Almancaya, lirik sahne için birçok eseri olan Richard Batka çevirmiştir. Batı kaynaklarında yer almamakla birlikte, opereti sahneye koyan ve dekorlarını çizen de Arseven'dir.

'Şaban' operetinin konusu özetle şöyledir: Oyunun kahramanı Şaban, karısı Ayşe'yi köyünde bırakarak İstanbul'a gelir, simit satarken Yaşar Bey adında zengin bir adamın karısına tutulur. Kadından da yüz bularak bir gece konağa gizlice girmeyi dener, fakat yakalanır. Benzer olaylardan sonra İstanbul'a gelen karısı Ayşe ile mutlu olarak köyüne döner.

Arseven'i sinemada da buluruz: 1918'de Viyana'da Alman oyuncularla *Der Tod Wacht* (Ölüm Nöbet Bekliyor) adlı filmi çevirmiştir. ■

merakediyorum@googlegroups.com

Lord Brett Sinclair ve Amerikalı Danny Wilde...

'Kaygısızlar'ın iki hovardası

Lord Brett Sinclair ve Amerikalı Danny Wilde, beyazcamın ilk yıllarında, ekranın en ilgi çekici ikilisiydi. Bu iki zengin hovardanın polisiye olayları kendi yöntemleriyle çözmeleri, Türk izleyicisini epey etkilemişti.

AYDıN EROL

James Bond filmlerinin usta aktörü Roger Moore, sinemada Sean Connery'i tahtından indirmişti. Sırada, televizyon vardı ve kendisine yakışan rolü de 'The Persuaders' (Kaygısızlar) dizisinde bulmuştu. Tıpkı Bond filmlerinde olduğu gibi, esrarengiz, zengin, güzel kadınların sürekli hedefi ve zeki bir hafiye olan Lord Sinclair'i canlandırıyordu Roger Moore... Karşısındaki, daha doğrusu partneri de ondan aşağı kalacak biri değildi.

Amerikalı Danny Wilde'ı canlandıran Tony Curtis de, oyunculuğunu TV izleyicisine çok çabuk kanıtlamıştı. O da yakışıklılığıyla kadınları peşinden koşturacak, zenginlikte Lord'tan aşağı kalmayacak, zekilikte de onunla yarışacak bir karakteri canlandırıyordu. Tony Curtis'in kariyerinde önemli bir yer tutan 'Kaygısızlar', ünlü oyuncunun bir İngiliz TV şirketi hesabına kamera karşısına geçtiği ilk dizi olma özelliğini de taşıyordu ve bu ilk İngiliz yapımında başarılı olabilmek için elinden geleni esirgemiyordu.

POLİSİN ÇÖZEMEDİĞİ SUÇLAR

Bu iki zengin hovardanın bir de koruyucu melekleri, daha doğrusu onları maceradan maceraya sürükleyen amirleri vardı. Hoş, ona amir de denemezdi ya. Çünkü neredeyse ikiliyi ateşe atıyordu sürekli. Polisin çözemediği suçların araştırılması için bu ikiliyi görevlendiren 'Yargıç Fulton' rolünü canlandıran Laurence Naismith, hem yeni bir yöntemin öncülüğünü yaptığı için takdir topluyor hem de izleyicinin sevgisini kazanan ikiliyi tehlikeli serüvenlerin içine soktuğu için pek sevilmiyordu.

Gerek Amerikalı Danny Wil-

de, gerekse İngiliz Lordu Sinclair'i birbirinden ayıran önemli özellik, çözüme ulaşma yöntemleri ve karakterleriydi. Hemen hemen taban tabana zıt olan bu ikili, yaşadıkları serüvenler nedeniyle birbirlerine yakınlaşmış ve aralarında sıkı bir dostluk kurulmuştu.

Özellikle de tehlikenin soluğunu hep enselerinde hissettikleri ve ölümle burun buruna geldikleri zaman, birbirlerinin hayatını kurtarmak uğruna kendi hayatlarını tehlikeye atmaları, seyircinin 'Kaygısızlar'ı daha çok sevmesine neden oluyordu.

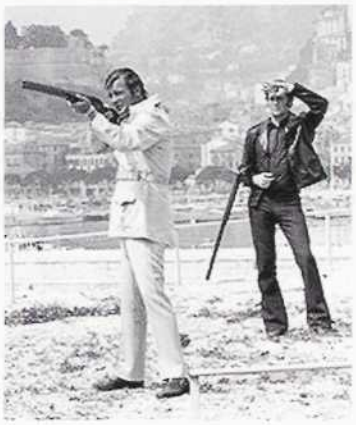
ROMANTİK GERİLİM

İngiltere'de 1971 yılında televizyon izleyicisiyle buluşan, ülkemizde ise 1974 yılında gösterilmeye başlayan 'Kaygısızlar', dönemin en önemli dizisi olmuştu. İngiliz ITV yapımı olan ve 24 bölümlük ilk periyottan sonra 130 bölüm çekilen 'Kaygısızlar'ın her bölümü başlı başına bir filmdi. Yer yer güldürü niteliğinde sahnelerle de süslenen dizi için romantik-gerilim tanımlamasını yapabiliriz.

O dönemde sinemada James Bond rolü oynamaktan vazgeçen Roger Moore, İngiliz hükümeti tarafından görevlendirilen İngiliz Lordu Sinclair rolünde çok başarılıydı. Tony Curtis ise, Lordun Amerikalı arkadaşı rolünde ilginç bir tip yaratarak kariyerinde önemli bir adım atmıştı.

Her hafta pazar gecelerinin vazgeçilmez dizisi haline gelen 'Kaygısızlar'da, çabuk yakalanan şöhretin sorunları da baş göstermekte gecikmedi. Roger Moore, Sean Connery'yi 007 tahtından indirecek kadar iyi bir oyunculuk göstermiş, yakışıklılığıyla kadınların kalbini kazanmıştı; ama bu dizide nedense bir türlü Tony Curtis'in önüne geçemiyordu. Ekran başına geçenler diziyi Roger Moore için değil, Tony Curtis için izliyordu. Bu da deneyimli oyuncuyu oldukça

Tony Curtis ve Roger Moore, dizinin 1973 yılında çevrilen bölümlerinden birinde (üstte ve sol sayfada). Kaygısızlar dizisi, Türkiye'de 1974 yılında gösterildi (solda).

rahatsız ediyordu.

Kamera karşısında uyumlu bir ikili yaratan iki ünlü aktör, çekimler sırasında birbirlerinden rol çalmaya çalışıyorlardı. Bu durum da gerek teknik kadroyu gerek diğer oyuncuları gerekse de yapımcıları endişelendiriyordu. Öyle ki büyük emekler sarf edilerek hazırlanan ve seyircinin büyük beğenisini kazanan dizi, 1972 şubatında sona erdi.

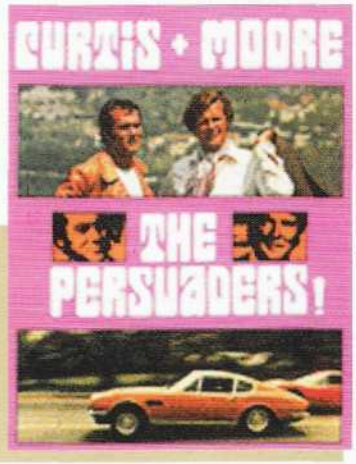
Tüm dünyada izlenme rekorları kıran dizi, halen bazı ülkelerde gösterilmeye devam ediyor. Dizi, 70'li yıllarda İtalya'da 'Attenti a que due' (Bu İkisine Dikkat Edin) adı altında yayımlanmış ve çok büyük başarı kazanmıştı.

Lord Brett ve Danny Wilde, mükemmel bir ikili oluşturmuşlardı. Hatta o dönemdeki İtalyan TV dergilerinden birinde, bu mükemmel ikili şöyle tanımlanmıştı:

"Birincisinin Aston Martin marka bir araba olduğunu düşünün, ikincisi ise bir Ferrari gibiydi. Bu TV dizisinin sadece bir yıl sürmesine herkes çok üzüldü. Bugün de bazı küçük TV kanallarında bu dizinin bazı bölümlerini izleme olanağı var. Ve bu bölümleri izlemek beni her zaman hem mutlu ediyor hem de üzüyor. Çünkü aradan çok uzun zaman geçti; eğer genç isen hayatın tadını çıkarmaya bak, çünkü yaşlandıkça dünya daha kötü oluyor..." ■

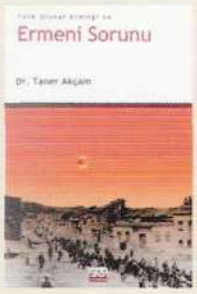
Dizide kim kimdir?

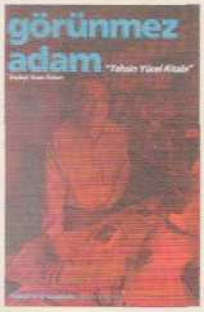
Danny Wilde ..... Tony Curtis
Lord Brett Sinclair ..... Roger Moore
Yargıç Fulton ..... Laurence Naismith
Yönetmen ..... Roy Ward Baker / Basil Dearden
Senaryo ..... Tonny Barwick

merakediyorum@googlegroups.com

Türk Ulusal Kimliği
ve Ermeni Sorunu
Taner Akçam
Su Yayınları

Görünmez Adam
'Tahsin Yücel Kitabı'
Kaan Özkan
Türkiye İş Bankası
Kültür Yayınları
Edebiyat Dizisi

Gölgeler Çabuk Ölür
Muhsin Kızılkaya
İletişim Yayınevi
Çağdaş Türkçe
Edebiyat Dizisi

Amiral Battı
Can Ataklı'nın
Tanıklığıyla
Serkan Seymen
Metis Yayınları
Siyah-Beyaz Dizisi

Parlanaka
Bolivya'dan Aymara
Masalları ve Destanları
Derleme
Ütopya Yayınevi
'Ötekiler' Dizisi

Anderson'un klasikleşmiş yapıtı

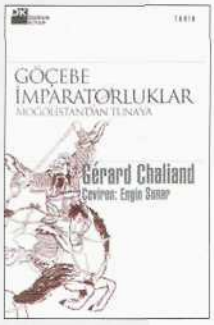
Doğu Sorunu, 18. yüzyıl sonlarından itibaren Avrupalı 'Büyük Güçler'in, başta Osmanlı İmparatorluğu olmak üzere, Yakındoğu'da uyguladıkları siyasetin diğer adıdır. M. S. Anderson, kendi konusunda klasikleşmiş bir yapıt sayılan bu kitabında, 'Doğu Sorunu'nu gizli antlaşma belgeleri, elçilik raporları ve diplomatların anılarından yola çıkarak bütün yönleriyle incelemektedir. Süveyş Kanalı'ndan Bağdat Demiryolu projesine, Balkan milliyetçiliğinden Arap ayaklanmasına kadar, Doğu Sorunu içinde yer alan bir dizi siyasi ve ekonomik olay, Anderson'un anlatımıyla günümüzün sorunlarına da ayrıca ışık tutuyor.

Doğu Sorunu
1774-1923
Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme
(The Eastern Question 1774-1923)
Matthew Smith Anderson
Yapı Kredi Yayınları /Tarih Dizisi

Avrasya'nın geçmişine yeni bakış

Gerard Chaliand, Göçebe İmparatorluklarda, Avrasya'daki bozkır göçebeleri ile yerleşik düzene geçmiş toplulukların, MÖ 5. yüzyıl ile MS 16. yüzyıl arasında, iki bin yıl boyunca süren mücadelesini anlatıyor. Asyalı bozkır göçebeleri, zamanla yerleşik düzene geçmiş topluluklarla temas sonucu yaşama biçimlerini değiştirerek kendileri de imparatorluklar kurdular. Avrasyalı göçebelerin ve onların mirasçılarının bu üstünlükleri 15. yüzyıla kadar sürdü. 16. yüzyıldan itibaren Rusya'nın doğuya ve güneye, karşı saldırılar halinde süren yayılması, adeta yerleşik düzendekilerin intikamı ve göçebe imparatorlukların çöküşünün habercisi oldu. Uzakdoğu'daysa Moğol göçebeler, 18. yüzyıla kadar Çin devleti için tehdit olmaya devam etti. Bozkır imparatorluklarını yepyeni bir bakış açısıyla ele alan ve ayrıca yirmi üç harita içeren bu kitap, eski SSCB'nin dağılmasından sonra daha da özel bir ilgiyi hak ediyor.

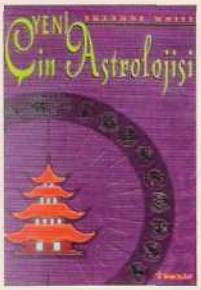

Göçebe İmparatorluklar
Moğolistan'dan Tuna'ya
(Les Empires Nomades de la
Mongolie au Danube)
Gerard Chaliand
Doğan Kitapçılık/Tarih Dizisi

En son bilgilerle Hizbullah

Bu kitabın önsözünü kaleme alan usta gazeteci Oktay Ekşi, Ercan Çitlioğlu'nun çalışmasını şöyle değerlendiriyor: "Çitlioğlu elinizdeki bu kitabıya ışıldaklarını (projektörlerini) yıllardır kamuoyumuzun ürküntü, hatta korku ile andığı Hizbullah isimli cinayet örgütüne çeviriyor. Bize Hizbullah konusunu, daha önce hem İran ve Lübnan'daki kökleri itibariyle işleyen hem de Türkiye'deki faaliyetlerine ışık tutmaya çalışan kitaplardan çok daha kapsamlı ve çok daha derinliğe sahip bir çalışma ile anlatıyor..."
Oktay Ekşi'nin kısa birer fırça darbesiyle değindiği konuların ayrıntılı yanıtlarını, bu kitapta bulacaksınız. Hem de en yeni bilgilerle.

Tahran-Ankara Hattında Hizbullah
Ercan Çitlioğlu
Ümit Yayıncılık / Ufuk Dizisi

Yeni Çin Astrolojisi
(The New Chinese Astrology)
Suzanne White
İnkılap Kitabevi
Oyun-Hobi Dizisi

Bruno'nun Sorusu
(The Question of Bruno)
Aleksandar Hemon
Everest Yayınları
Çağdaş Dünya Edebiyatı Dizisi

Atalarımızın Atası
İnsan Evriminin Romanı
(Le Père de Nos Pères)
Bernard Werber
Güncel Yayıncılık
Roman Dizisi

Kipling'in hayal gücü

'Öylesine Öyküler', Rudyard Kipling'in en önemli eserlerinden biri. Yazar bu güzel kitabını çocukluğunda Hintli dadılarından dinlediği masallarla beslemiş. Bu masallardan hatırladıklarını fabl, Binbir Gece Masalları, Kelile ve Dimne gibi başka hikaye gelenekleriyle harmanlayarak kendi çocukları için yeniden yazmış. Ortaya çıkan on iki hikayeyi bir de kendi çizimleriyle süsleyerek, küçük okurlarının beğenisine sunmuş ve böylece tam bir asırdır dünyanın her yerinde hem çocukların hem de yetişkinlerin severek okuduğu 'Öylesine Hikayeler' ortaya çıkmış.

Öylesine Hikayeler
Rudyard Kipling
Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları / Edebiyat Dizisi

1848 Devrimi öncesi Almanya

19. yüzyılın ortalarına doğru Almanya... Yazarına Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandıran bir oyun. Polisin yasakladığı, Prusya Parlamentosu'nun günlerce tartıştığı bir olay eser. Almanya 1848 Mart Devrimi öncesini yaşıyor. Vahşi kapitalizm. Liberalleşmeyle ve zanaatçılıktan sanayileşmeye geçişle işleri ellerinden alınan dokumacılar sefaletin kucağına itiliyor. Çağdaş gerçekçiliğin öncüsü Hauptmann, "Schopenhaur merhameti sevgi olarak anlarken, sevgiyi merhamet olarak görür. Bu biçimdeki bir merhamet duygusu Dokumacılar'ı yazmanın nedeni olabilir. Ama aynı derecede sosyal adalet düşüncesinin dürtüsü de" diyor eseri için.

Dokumacılar
Gerhart Hauptmann
İmge Kitabevi Yayınları
1912 Nobel Edebiyat Ödülü

Shakespeare oyuncusu

Shakespeare öleli neredeyse 400 yıl oldu ama hâlâ onu konuşuyor, yapıtları üstüne sayfalar dolusu yazıyoruz. 0 artık bir anıt; görkemli bir anıt. Yaşamı sırasında Ovid, Plautus ya da Seneca'yla kıyaslanan, aynı düzeyde görülen bu büyük şair için, 'bir döneme değil, bütün zamanlara ait bir sanatçı' nitelemesini rahatlıkla yapabiliyoruz. Yaşamı sırasında kimileri ona 'ölümsüz şair' demişler, kimileri 'Avon'un güzel kuğusu'... 'Usta yazar', 'çok yönlü biri kişilik' şeklinde nitelemeler de olmuş. Sözün özü, methiyelerin altına gömülmüş ender kişiliklerden biri o. Hal böyle olunca, ('idol' olan pek çok sanatçı gibi) erişilmez, yanına yaklaşılmaz biri olmuş Shakespeare. Özellikle de kullandığı dil birçokları için ürkütücü olarak kabul edilmiş.

Shakespeare'in dili üstüne, Adrian Brian ve Michael York'un ortak çalışması 'Bir Shakespeare Oyuncusu Nasıl Hazırlanmalı?'dan birkaç satır aktarmak istiyorum şimdi: "Tiyatro dersinde Othello'yu canlandırmakla görevli öğrenci bir ara duraklamış ve 'Sözler hızımı kesiyor, zorlanıyorum hocam' demiş. Öğretmen 'Bana bak' demiş, 'Othello'nun sözleri, öyle rasgele yazılmış satırlar değildir. Bu oyun, öyle ikinci sınıf bir hırsız-polis filminde oradan oraya koşuşturan figüranlara biraz laf gerekir diye yazılmış bir senaryo da değildir... Nasıl çırpılmış mayonezin içindeki yumurtayı sonradan ayırmak olası değilse, Shakespeare'in sözlerinin de oyundan ayrılması olanak dışıdır."

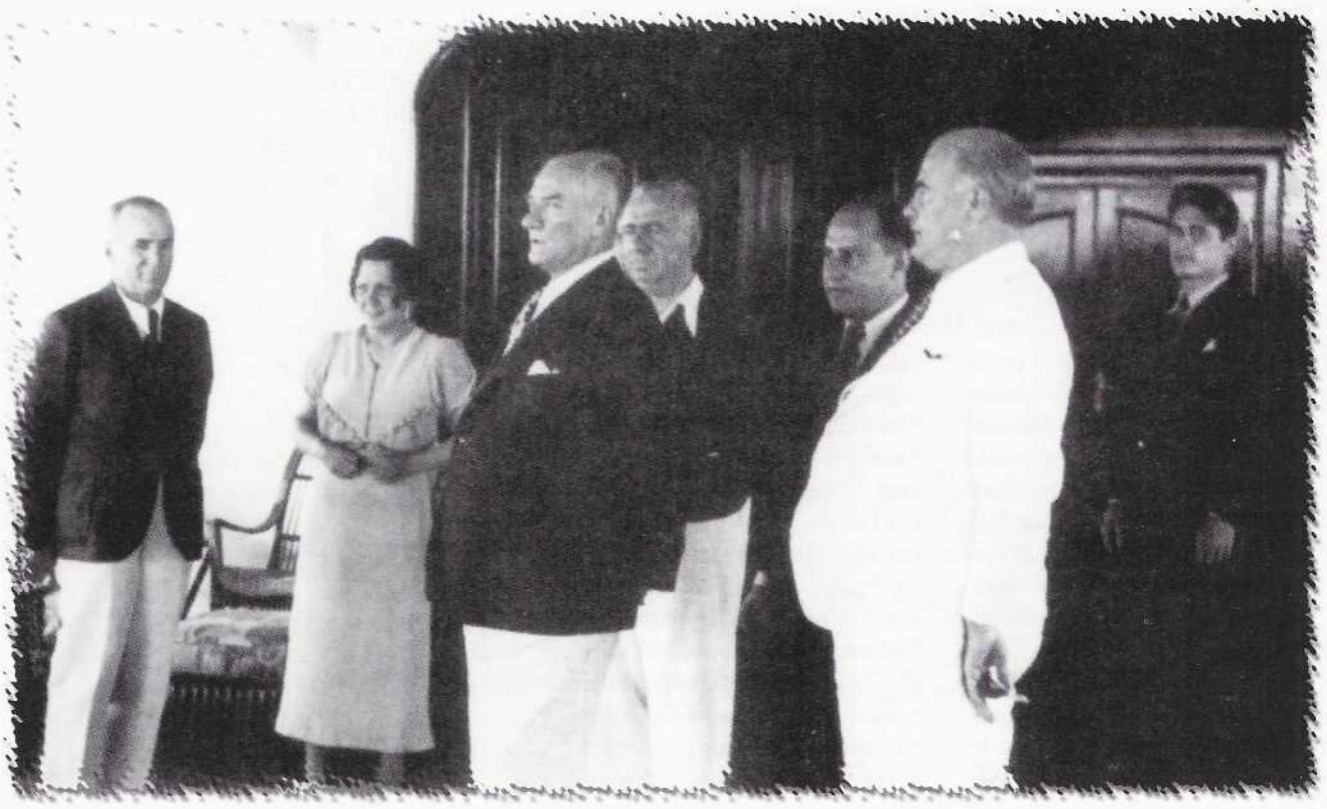

Sözünü sürdüren öğretmen anlatmaya çalışmış ki, öğrenci belki bir karakterin heyecanını ortaya çıkararak birinin (yine kendisi olmalı) kıskançlığı andıran bir duygu yaşadığı izlenimini vermeye çalışabilir ancak bu yoldan alınacak sonuç hem bulanık hem de dağınık olmaya mahkumdur, oysa ki Shakespeare bir müzik notası gibi seçkin ve belirgindir. Fakat hemen sonra anlamış ki, öğrenci inanılmaz bir şekilde saçmalamakta ve "Ben sahneyi pekala canlandıracağım ama Shakespeare araya giriyor" demektedir!..

Evet, öğrenci kendi duygularını öne çıkarmak istemekte; Shakespeare'in metinlerini bir mazeretmişçesine kullanmak istemekteydi. Oysa tam bunun aksi olması gerekirdi. Canlı dramatik durumlar yaratmakta çok usta olan Shakespeare'in oyunlarında doğaçlama için bol malzeme vardır ancak onun asıl dramatik öğesi ve dramındaki ana çatışma her zaman kullandığı dildedir. Bu dili çözmek, sahnede hakkını vermek çok zor olmalı. Ama Brian ve York şöyle sürdürüyorlar sözlerini: "Yüksek taş duvarlar ile çevrili bir kale düşünün. Dışarıdan ürkütücü gelebilir. Ancak kale kapısından içeri girdiniz ve kendinizi dar kaldırımlara alıştırdınız mı (hele içerideki trafiğin kornasız rahatlığına kendinizi kaptırdınız mı) dışarıdan fazla farklı olmadığını görürsünüz." Evet, ben "Bir Shakespeare Oyuncusu Nasıl Hazırlanmalı?" kitabının çevirisinin bitmesini merakla bekliyorum. Kelimeler, çevirmenin (Ali. H. Neyzi'nin) hızını kesmese de bir an önce okusak!

merakediyorum@googlegroups.com

Haziranın ilk günü Savarona'da

Rahatsızlığıyüzündenokunan Atatürk, ilk kez Savarona yatında: Sağında, Salih Bozok, arkada Kılıç Ali, manevi kızı Sabiha Gökçen ve Yaver Celal.

1938 yılı; Haziran ayının ilk günü. Ata'nın uzun zamandır hasta olduğu günlerden biri. Hastalık vücudunu kemiriyor. Ancak o gün için, morali çok iyi: Aylardır beklediği Savarona yatı o sabah Dolmabahçe Sarayı önüne demirlemiştir.

Savarona demirlediği sırada Atatürk, İngiltere'den yeni dönmüş olan İş Bankası Genel Müdürü Muammer Eriş ile görüşmektedir. Yatı görünce dayanamaz; saat 15.30 sıralarında, manevi kızı Sabiha Gökçen'i, Hasan Rıza Soyak'ı, Salih Bozok'u, Kılıç Ali ve Yaver Celal'i yanına alarak Acar motoruyla Savarona'ya geçer.

Yata çıktığında, her şey çok hoşuna gider. Savarona, geniş kabul salonları, lüks kamaraları, cimnastik salonu, kütüphanesi ve müzik salonuyla adeta bir yüzer saraydı.

Karaciğerinde büyüyen hastalık, ikinci ve şifasız devresine girerken Atatürk, ancak 55 gün kalabileceği Savarona'nın keyfini çıkarmaya hazırlanıyordu.

Ertesi gün, yakın çevresiyle birlikte yata yerleşti. Ali Fuat Cebesoy ve Fethi Okyar'ı da Savarona'ya davet etti. Onlara yatı sevinçle gezdirirken birden mahzunlaştı ve "Ne olurdu bu gemi elimize birkaç sene evvel geçmiş olsaydı" diye yakındı.